VICTOR HUGO

SAMLADE SKRIFTER

MALMÖ
VÄRLDSLITTERATURENS FÖRLAG

MALMÖ
Vitus Petterssons Bokindustri
1927

Minnesupplaga

SAMHÄLLETS OLYCKSBARN

AV

Victor Hugo

MALMÖ
VÄRLDSLITTERATURENS FÖRLAG

Sjätte bandet

I.

VARI AVHANDLAS SÄTTET ATT KOMMA IN I KLOSTRET.

(Forts.)

Vi ha just kallat honom "en stackars bonde från Picardie". Beteckningen är riktig men ofullständig. På den punkt av berättelsen, vi nu befinna oss, kräves det en smula kunskap om fader Fauchelevents fysiologi. Han var bonde, men han hade varit skrivare, vilket ökade hans slughet med spetsfundighet och till naiviteten lade skarpsynthet. Sedan han av vissa orsaker misslyckats i sina affärer, hade skrivaren blivit åkare och hantlangare. Men trots svordomar och piskrapp, vilka enligt vad det synes äro nödvändiga för hästar, hade skrivaren levt kvar i honom. Han hade en viss naturlig begåvning; han sade varken vi är eller jag är och han kunde, vilket är sällsynt i byarne, konversera. De andra bönderna sade om honom: Han talar nästan som en herre i krage och manschetter. Fauchelevent tillhörde också denna klass, som det förra seklets lätta och impertinenta språk kallade halv-

borgare, halvbonde, och som på språket från slotten hette "en smula bondsk, en smula stadslik" eller "peppar och salt". Ehuru Fauchelevent var hårt prövad av ödet och nu började närma sig slutet av sitt liv, var han likväl en man, som följde det första infallet utan någon eftertanke. Detta är en dyrbar egenskap, som hindrar människan från att bliva verkligt dålig. Hans fel och hans laster, ty han hade haft sådana, berörde blott ytan, och hans utseende tillhörde dem, vilka göra ett fördelaktigt intryck. Hans gamla ansikte hade inga förrädiska rynkor uppe vid pannan, vilka äro ett tecken på elakhet eller dumhet.

När dagen grydde, öppnade fader Fauchelevent, som hade drömt hela natten, ögonen och såg herr Madeleine sitta på en halmkärve och betrakta den sovande Cosette. Fauchelevent reste sig upp och sade:

— När ni nu är här, hur skall ni bära er åt för att komma härifrån?

Dessa ord sammanfattade läget och väckte Jean Valjean ur hans drömmerier.

De två gamla männen höllo rådslag.

— För det första, sade Fauchelevent, måste ni

börja med att inte sätta foten utanför det här rummet. Varken ni eller den lilla. Ett enda steg ut i trädgården och vi äro upptäckta.

— Det är riktigt.

— Herr Madeleine, återtog Fauchelevent, ni har kommit i ett mycket lämpligt ögonblick, jag menar ett dåligt, ty en av nunnorna är mycket sjuk. Tack vare detta bekymrar man sig ej så mycket om oss. Det ser ut, som om hon skulle dö. Man har bedit för henne i fyrtio timmar. Hela klostret är i uppror. Det sysselsätter dem. Hon, som håller på att dö är ett helgon. Vi äro förresten helgon allesammans här. Hela skillnaden mellan dem och mig är bara att de säga "min cell' och jag säger "min koja". Det komer att bli en mässa för den döende och en för den döda. För dagen äro vi säkra här, men jag svarar ej för morgondagen.

— Men, sade Jean Valjean, denna koja ligger i en vinkel av muren, den skymmes av en gammal ruin, det finnes träd framför den och man kan ej se den från klostret.

— Och jag kan tillägga, att nunnorna aldrig komma hit.

— Nå då så? utropade Jean Valjean.

Frågetecknet betydde så mycket som: Då förefaller det mig som om jag skulle kunnat stannat. här. Det var på detta frågetecken Fauchelevent svarade:

— Det finnes små.

— Vilka små? frågade Jean Valjean.

Just som Fauchelevent öppnade munnen för att förklara detta, ringde en klocka.

Nunnan var död, detta var dödsklämtningen.

Han gjorde ett tecken åt Jean Valjean att lyssna.

Klockan slog ännu ett slag.

— Det är dödsringningen, herr Madeleine. Så kommer klockan att fortsätta med ett slag varje minut under tjugofyra timmar, ända tills kroppen lämnar kyrkan. Men det var de små. När de leka, behövs det bara att en boll rullar ett stycke för att de, trots alla förbud, skola komma hit för att taga rätt på den och snoka överallt. De ha något av tusan i kroppen, de där små änglarna.

— Vilka? frågade Jean Valjean.

— De små. Ni skulle snart bli upptäckt. De skulle skrika: — Se där! En karl! Men i dag är det ingen fara. I dag blir det ingen lek. Det kommer att bli böner hela dagen. Ni hör klockan.

Som jag sade, ett slag i minuten. Det är dödsringningen.

— Jag förstår, fader Fauchelevent. Det finnes pensionärer.

Och Jean Valjean tänkte för sig själv:

— Då vet jag hur jag skall ordna Cosettes uppfostran.

— Fauchelevent utropade:

— Visst tusan! Om det finns småflickor? De myllra omkring en. Och att vara man på det här stället, det är detsamma som att ha pesten. Som ni ser, har man bundit en bjällra om foten på mig som om jag vore ett vilt djur.

Jean Valjean funderade allt skarpare.

— Detta kloster skall rädda oss, mumlade han. Sedan höjde han rösten:

— Ja, sade han, det svåra är att stanna.

— Nej, sade Fauchelevent, det är att komma ut.

Jean Valjean kände blodet rusa till hjärtat.

— Komma ut?

— Ja, herr Madeleine, för att återvända måste ni komma ut.

Sedan klockan slagit ett slag, fortsatte han:

— Man får inte finna er på detta sätt. Var-

ifrån kommer ni? För mig får ni gärna ha fallit ned från himlen, emedan jag känner er, men nunnorna vilja nog helst, att man kommer genom porten.

Plötsligt hördes ett invecklat klockspel från ett annat håll.

— Å, sade Fauchelevent, nu kallas de äldre till kapitel. Man håller alltid kapitel, när någon är död. Hon dog i gryningen. Man dör i allmänhet vid gryningen. Men kan ni inte komma ut på samma sätt som ni kom in? Det är inte för att fråga ut er, men var kom ni in?

Jean Valjean bleknade. Blotta tanken på att stiga ned på denna hemska gata kom honom att darra. Lämna en skog full av tigrar, och en gång därifrån, tänk er en vän, som råder er att återvända. Jean Valjean tyckte sig se hela poliskåren snoka omkring i kvarteret, spioner på vakt överallt, patruller ständigt och fruktansvärda händer utsträckte för att gripa honom i kragen, kanske till och med Javert på lur i ett hörn.

— Omöjligt, sade han. Fader Fauchelevent, antag att jag kommit från ovan.

— Men jag tror det, jag tror det, återtog Fau-

chelevent. Ni behöver icke säga mig det. Den gode Guden har tagit upp er i sin hand för att se närmare på er och har sedan släppt er. Men han ämnade er naturligtvis för ett munkkloster och har tagit fel. Vad nu. Ännu en klocka. Det är för att underrätta portvakterskan, att hon skall underrätta stadsstyrelsen, att den skall säga till döddoktorn, att han skall komma att se, att det finns en död. Så mycket besvär är det att dö. De tycka inte mycket om sådana visiter, nunnorna. En läkare, en sådan tror ej på något. Han lyfter på slöjan och ibland lyfter han på mera. Vad de ha bråttom att underrätta läkaren denna gång. Vad står då på. Er lilla sover alltjämt. Vad heter hon?

— Cosette.

— Är det er egen flicka? Det vill säga är ni hennes farfar?

— Ja.

— Att få ut henne är lätt. Jag har min bakväg, som vettar åt gården. Jag knackar. Portvakten öppnar. Jag har min korg på ryggen och den lilla i den. Jag går ut. Fader Fauchelevent går ut med sin säck, det är så enkelt. Ni säger till den lilla att hålla sig alldeles tyst och stilla.

Hon ligger under en pressenning. Jag lämnar henne under tiden till en gammal grönsaksmånglerska, som jag känner på Chemin-Vert-gatan. Hon är döv och där finns en liten säng. Jag ropar i örat på henne, att det är en brorsdotter till mig och ber henne se till flickan tills dagen därpå. Sedan vänder hon tillbaka tillsammans med er. Ty ni måste vända tillbaka. Det är nödvändigt. Men hur skall ni bära er åt för att komma ut?

Jean Valjean skakade på huvudet:

— Ingen får se mig. Det är hela saken, fader Fauchelevent. Finn på ett sätt att släppa ut mig på samma sätt som Cosette i en korg eller under en pressenning.

Fauchelevent rev sig bakom örat med vänstra handens pekfinger, vilket var ett tecken till att han var förbryllad.

En tredje ringning hördes.

— Det där är död-doktorn, som går sin väg, sade Fauchelevent. Han har sett och han har sagt, att hon är död. När läkaren har viserat passet till paradiset, sända begravningsentreprenörerna hit en kista. Om det är en av de äldre systrarne, svepes hon av de äldre, är det bara en ung syster,

svepes hon av systrarne. Och sedan slår jag i spikarne. Det tillhör mitt uppdrag som trädgårdsmästare. En trädgårdsmästare är en smula dödgrävare. Man ställer henne i en sal på nedre våningen i kyrkan, som står i förbindelse med gatan och dit ingen annan man än död-doktorn får komma. Jag räknar inte till männen likbärarne och mig själv. Det är i det rummet, som jag spikar igen kistan. Likbärarne komma dit och så kör kusken. Det är på det viset man kommer till himlen. Man kommer med en låda, som är tom och man kör bort den med något i. Det kallas för begravning. De profundis.

En solstråle från den vid horisonten stående solen snuddade vid ansiktet på Cosette, som låg med munnen halvöppen och liknade en ängel, drickande ljus. Jean Valjean började åter se på henne. Han hörde ej längre på Fauchelevent.

Att ingen hör på, är ingen orsak att tiga. Den gamle trädgårdsmästaren fortsatte alltså sina utläggningar.

— Man gräver graven på Vaugirard-kyrkogården. Det sägs att man skall avskaffa denna kyrkogård. Det är en gammal kyrkogård, som ej

passar i reglementet, som ej har uniform och som kommer att avskedas. Det är skada, ty den är så bekväm. Jag har en vän, fader Mestienne, dödgrävaren. Nunnorna här ha ett privilegium, nämligen att få bäras till graven om natten. Det finnes en särskild kungörelse om det. Men tänk allt som hänt sedan i går. Den goda Crucifixion är död och fader Madeleine....

— Är begravd, sade Jean Valjean med ett sorgset småleende.

Fauchelevent kastade tillbaka ordet.

— Å tusan! Om ni verkligen vore här på allvar, så skulle det vara en verklig begravning.

En fjärde klocka höres. Fauchelevent tog strax ned sin bjällra från väggen och spände den om knäet.

— Den här gången gäller det mig. Abbedissan kallar. Så där, nu rev jag mig på spännet. Herr Madeleine, rör er ej ur fläcken och vänta på mig. Nu har det hänt något nytt. Om ni är hungrig finns det vin och bröd och ost.

Han lämnade kojan i det han ropade:

— Kommer, kommer.

Jean Valjean såg honom skynda tvärs över träd-

gården, så fort som hans sneda ben tilläto och under tiden kasta en blick på sina meloner.

Tio minuter senare knackade fader Fauchelevent, vars bjällra skingrade nunnorna i hans väg, på en dörr, och en mild röst svarade:

— För alltid, I evighet, vilket var det samma som: Stig in.

Denna dörr förde till det samtalsrum, dit trädgårdsmästaren hade tillträde i tjänsteärenden. Det gränsade till stora kapitelsalen. Abbedissan satt i rummets enda stol och väntade på Fauchelevent.

II.

FAUCHELEVENT INFÖR EN BESVÄRLIGHET.

Det är typiskt för vissa karaktärer och vissa yrken, särskilt präster och nunnor, att vid kritiska tillfällen visa ett upprört och allvarligt ansikte. I det ögonblick Fauchelevent inträdde, präglades abbedissans drag av dessa dubbla rörelser; annars var hon den förtjusande och lärda fröken de Blemeur, syster Innocente, och alltid glad.

Trädgårdsmästaren hälsade blygt och stannade vid dörren. Abbedissan, som sysslade med sin rosenkrans, höjde ögonen och sade:

— Jaså, det är ni, fader Fauvent.

Denna förkortning hade blivit bruklig i klostret.

Fauchelevent upprepade sin bugning.

— Fader Fauvent, jag har något att säga er.

— Jag är här, vördade moder.

— Det är något rätt viktigt jag vill säga.

— Och jag å min sida, sade Fauchelevent med

en djärvhet, som han innerst darrade för, jag har också något att säga den högt vördade modern.

Abbedissan betraktade honom.

— Så, ni har ett meddelande att göra mig?

— En bön.

— Tala.

Den gamle Fauchelevent, för detta skrivare och brännvinsadvokat, tillhörde de bönder, som ha en viss säkerhet i uppträdandet. En viss smidig okunnighet är en styrka; man misstror den icke och blir fångad. Under de över två år, som Fauchelevent varit i klostret, hade han gjort lycka. Alltid ensam och utan annan sysselsättning än att pyssla med sin trädgård, hade han helt naturligt börjat bliva nyfiken. På det avstånd han var från alla dessa kvinnor, som alltid kommo och gingo beslöjade, såg han knappast annat än skuggbilder. Men tack vare uppmärksamhet och skarpsinne hade han lyckats göra levande varelser av dessa skuggor och dessa döda levde för honom. Han var som en döv, vars blick skärpes och som en blind, vars hörsel förfinas. Han hade roat sig med att räkna ut betydelsen av de olika ringningarne och lyckats, så att detta gåtfulla och tysta

kloster ej längre hade några hemligheter för honom. Sfinxen viskade alla sina hemligheter i hans öra.

Fauchelevent, som visste allt, teg med allt. Det var hans slughet. Hela klostret trodde honom vara dum. Det är en stor merit i religiöst avseende. De äldre nunnorna höllo mycket på honom. Han var en egendomlig dövstum man. Han ingav förtroende. Dessutom var hans punktlig och lämnade aldrig klostret annat än när hans arbete krävde det. Detta hans behärskade uppträdande räknades honom till godo. Och dock hade han förstått att fråga ut tvenne män: i klostret portvakten, som kände till allt som hände i samtalsrummet; på kyrkogården dödgrävaren, som i detalj kände till begravningarne. På så sätt hade han fått nunnorna under dubbel belysning, både när det gällde livet och döden. Men han missbrukade ej detta. Klostret höll på honom. Gammal, halt, nästan blind, troligen en smula döv, vilka goda egenskaper! Det skulle vara svårt att ersätta honom.

Med säkerheten hos den, som vet sig uppskattad, började han inför abbedissan en harang av

lantligt slag, oklar men slug. Han talade länge om sin ålder och sina krämpor, om hur åren hädanefter räknades dubbelt för honom, om de ökade kraven på arbete, om trädgårdens storlek, om vaknätter, som till exempel den sista, då han måst lägga halm över melonerna på grund av månen; han slutade med detta: han hade en bror — abbedissan gjorde en rörelse — en bror, som inte längre var ung — en ny rörelse hos abbedissan, men av lugnande natur — som, om man inte hade något emot det, gärna skulle komma till honom för att hjälpa till; han var en utmärkt trädgårdsmästare, som skulle kunna vara till stort gagn, större än vad han själv kunde vara till. Och om man ej ville låta hans broder komma dit, när han, den äldre, kände sig utarbetad och oduglig, så vore han tyvärr tvungen att lämna klostret. Och hans broder hade en liten flicka, som han ville taga med sig för att hon skulle få en kristen uppfostran, och som kanske, vem kunde veta det, en dag skulle kunna bli en nunna.

När han slutat tala, hejdade abedissan radbandets lopp och sade:

— Kan ni tills i afton skaffa en stark järnstång?

— Vad skall den vara till?

— Till hävstång.

— Ja, vördade moder, svarade Fauchelevent.

Utan att säga ett ord reste sig abbedissan och gick in i rummet bredvid, som var kapitelsalen, och där troligen de äldre nunnorna voro samlade. Fauchelevent blev ensam kvar.

III.

SYSTER INNOCENTE.

En kvarts timma gick. Abbedissan återvände och satte sig på stolen.

Båda de talande syntes upptagna av de egna tankarna, men vi skola försöka återgiva vad som sades.

— Fader Fauchelevent?

— Vördade moder.

— Ni känner till kapellet?

— Jag har en liten bur för att kunna höra på mässan och predikan.

— Och ni har någon gång å yrkets vägnar varit i koret?

— Två eller tre gånger.

— Det gäller att lyfta upp en sten.

— Tung?

— En golvplatta bredvid gravvalvet.

— Stenen, som stänger nedgången till valvet?

— Ja.

— Vid ett sådant tillfälle behöver man vara två.

— Syster Ascension är stark som en karl och skall hjälpa er.

— En kvinna är aldrig det samma som en man.

— Vi ha blott en kvinna till er hjälp. Var och en gör vad han förmår. För att fader Mabillon meddelar fyrahundrasjutton och Merlonus Horstius blott trehundrasjuttiosju epistlar av den heliga Bernhard, föraktar jag ej Merlonus Horstius.

— Icke heller jag.

— Det är berömvärt att taga ut sin förmåga och sina krafter. Ett kloster är icke en ankarsmedja eller ett stenbrott.

— Och en kvinna är ej det samma som en man. Det är min broder, som är stark.

— Och dessutom kommer ni att ha en hävstång.

— Det är det enda slag av nycklar som öppnar sådana portar.

— Det finnes en ring i stenen.

— Jag skall sticka in stången där.

— Och stenen är lagd så, att den vänder sig om ett par tappar.

— Gott, vördade moder. Jag skall öppna valvet.

— Och fyra av nunnorna skola hjälpa er.

— Och när valvet är öppnat?

— Skall det senare åter tillslutas.

— Är det allt?

— Nej.

— Giv mig edra order, vördade moder.

— Fauvent, vi lita på er.

— Jag är här för att vara er till tjänst.

— Och för att ej tala om något.

— Ja, vördade moder.

— När valvet är öppnat —

— Skall jag tillsluta det.

— Men innan —

— Vad, vördade moder?

— Skall något sänkas ned där.

Det rådde tystnad ett ögonblick. Efter en rörelse av underläppen, som uttryckte en viss tvekan, fortsatte abbedissan:

— Fader Fauvent?

— Vördade moder?

— Ni vet, att en av de äldre systrarna dött i dag.

— Nej.

— Ni har då inte hört klockan?

— Man hör inte längst borta i trädgården.

— Verkligen inte?

— Det är knappast att jag hör min egen ringning.

— Hon dog i gryningen.

— Och dessutom kom vinden från motsatt håll.

— Det var syster Crucifixion. Nu är hon i himlen.

Abbedissan tystnade, rörde läpparna, som till bön, samt återtog:

— Det är ej mera än tre år sedan som en jansenist, fru de Béthune, blev troende bara av att se syster Crucifixion bedja.

— Jag hör dödsringningen nu, vördade moder.

— Systrarna ha burit henne till likrummet invid kyrkan.

— Jag vet.

— Ingen annan man än ni bör och får komma dit in. Se noga efter det. Det skulle vara

rysligt, om en man trädde in i de dödas kammare.

— Sällan.

— Vad säger ni?

— Sällan.

— Vad menar ni?

— Jag säger sällan.

— Mera sällan än vad?

— Vördade moder, jag sade icke mera sällan än något, jag sade blott sällan.

— Jag förstår er ej. Varför säger ni sällan?

— För att säga som ni, vördade moder.

— Men jag säger icke sällan.

— Ni har ej sagt det, men jag säger det för att säga som ni.

— Klockan slog nu nio.

— Klockan nio på morgonen och varje timma vare altarets heligaste sakrament lovat och prisat, sade abbedissan.

— Amen, sade Fauchelevent.

Klockan ringde i ett lämpligt ögonblick. Hon avbröt detta "sällan". Det är troligt att i annat fall abbedissan och Fauchelevent aldrig skulle kunnat reda ut härvan.

Fauchelevent torkade sig i pannan.

Abbedissan gjorde en rörelse, mumlade något samt sade:

— Under sin levnad verkade syster Crucifixion omvändelser, efter sin död kommer hon att göra underverk.

— Det kommer hon att göra, sade Fauchelevent, som nu gick försiktigt fram och ej tänkte snubbla som nyss.

— Fader Fauvent, klostret har varit rikt välsignat genom att ha kunnat räkna syster Crucifixion bland sina medlemmar. Det är säkert ej många förbehållet att kunna dö som kardinal de Berulle under framsägandet av den heliga mässan samt överlämna sin ande till Gud med orden: "Hanc igitur obligationem." Men utan att ha vunnit en sådan sällhet har syster Crucifixion dock haft en avundsvärd död. Hon behöll medvetandet in i det sista. Hon talade till oss och sedan till änglarna. Hon gav oss sina sista föreskrifter. Om ni hade haft en fastare tro och om ni hade kunnat vara i hennes cell, skulle hon ha botat ert ben genom att vidröra det. Man

förman, att hon skulle återuppstå i Gud. Det fanns något paradisiskt över denna död.

Fauchelevent trodde att det var en predikan, som avslöts, och sade därför:

— Amen.

— Fader Fauvent, man måste göra vad de döda bedja om.

Abbedissan lät några av radbandets kulor löpa mellan fingrarna. Fauchelevent teg. Hon fortsatte:

— Jag har i denna sak talat med många andans män, vilka väl känna de prästerliga bestämmelserna och utgöra en prydnad för kyrkan.

— Vördade moder, man hör dödsringningen mycket tydligare här än i trädgården.

— Dessutom är hon ej död, hon är ett helgon.

— Som ni, vördade moder.

— Hon har sovit i sin kista under tjugo år genom särskild tillåtelse av vår helige fader, Pius VII.

— Han som krönte kej— Bounaparte.

För en slug man som Fauchelevent var detta en fatal försägning. Lyckligtvis var abbedissan

så upptagen av sina tankar, att hon inte hörde. Hon fortsatte:

— Fader Fauvent?

— Vördade moder?

— Den helige Diodorus, ärkebiskop av Kappadocien, önskade att man på hans grav skrev ordet: Acarus, som betyder jordmask. Så skedde. Icke sant?

— Det är sant.

— Den helige Mezzocanus, abbot i Apuila, ville begravas vid foten av en galge. Så skedde.

— Det är sant.

— Den helige Terentius, biskop i Ostia vid Tiberns mynning, begärde, att man på hans gravsten skulle inrista det tecken, som man åsätter fadermördares sista viloplats, och detta i hopp att de förbigående skulle spotta på hans grav. Så skedde. Man måste lyda de döda.

— Vare det så.

— Kroppen av Bernhard Guidonis, som var född i Frankrike nära Roche-Abeille, fördes, som han under sin levnad förordnat och trots konungen av Kastilien, till dominikanerkyrkan i Limo-

ges och detta fastän Bernhard Guidonis var biskop i Tuy i Spanien. Kan detta bestridas?

— Säkert icke, vördade moder.

— Saken bekräftas av Plantavit de la Fosse.

Ännu några av radbandets kulor gledo mellan fingrarna och abbedissan fortsatte:

— Fader Fauvent, syster Crucifixion skall begravas i den kista, där hon vilat i tjugo år.

— Det är rätt.

— Det är en fortsättning av hennes sömn.

— Det är då den kistan, som jag skall spika igen?

— Ja.

— Och vi skola ej bruka den, som sändes från begravningsentreprenören?

— Alldeles.

— Jag står till det vördade klostrets tjänst.

— Fyra av nunnorna skola hjälpa er.

— Att spika igen kistan? Jag behöver ingen hjälp till det.

— Nej, men till att sänka ned den.

— Var?

— I valvet.

— Vilket valv?

— Under altaret.

Fauchelevent spratt till.

— Valvet under altaret?

— Under altaret.

— Men —

— Ni har en järnstång.

— Ja, men —

— Ni lyfter upp stenen med järnstången, som stickes in i ringen.

— Men —

— Man måste lyda de döda. Att bli begravd i valvet under kapellets altare, att ej behöva vila i profan jord, att död få förbliva där hon varit som levande, det var syster Crucifixions yttersta önskan. Hon har bett oss därom, det vill säga, hon har befallt oss det.

— Men det är förbjudet.

— Förbjudet av människor, men befallt av Gud.

— Om man fick veta det?

— Vi lita på er.

— O, jag, jag är som en av stenarna i muren.

— Kapitlet är församlat. De äldre systrarna, som jag ännu en gång rådfört mig med, ha be-

slutat att syster Crucifixion enligt sin önskan skall begravas i valvet under altaret. Tänk blott, fader Fauvent, om vi skulle få se underverk här! Vilken ära skulle då ej Gud förläna klostret. Och underverken komma från helgonens gravar.

— Men, vördade moder, om sundhetsinspektionen —

— Den helige Benedikt II har, när det gäller begravning, satt sig emot kejsar Konstantin Pogonat.

— Men poliskommissarien —

— Chonodemaire, en av de sju frankiska konungar, som inträdde i Gallien på kejsar Konstantins tid, har uttryckligen tillerkänt de religiösa ordnarna rätt att begrava sina medlemmar under altaret.

— Men magistraten —

— Världen är intet, korset är allt. Martin, kartusianernas elfte general, skänkte sin orden denna devis: "Stat crux dum volvitur orbis".

— Amen, sade Fauchelevent, som oföränderligt begagnade detta sätt att förstå latin.

Vilket auditorium som helst är tillräckligt för

den, som ej talat på länge. Den dag, då retorn Gymnastoras lämnade fängelset, var han full av syllogismer och antiteser och måste stanna framför ett träd på vägen, för att hålla ett tal till det; han gjorde stora, stora ansträngningar för att övertyga det. Abbedissan, som vanligen måste iakttaga tystnad, var nu ivrig att tala och började därför öppna alla slussar:

— Till höger har jag Benediktus, till vänster Bernhardus. Vem är Bernhard? Clairvaux' första abbot. Fontaines i Bourgogne är en välsignad plats, som sett honom födas. Hans fader hette Técelin och hans moder Alèthe. Han började i Citeaux för att sluta i Clairvaux. Han invigdes till abbot av biskopen i Châlons-sur-Saône, Guillaume de Champeaux. Han har haft sjuhundra noviser och har grundat etthundrasextio kloster. Han har krossat Abelardus vid kyrkomötet i Sens 1140, jämte Peter de Bruys och Henrik, hans lärjunge, samt ett annat slags kättare, som man kallar apostolikerna. Han överbevisade Arnold av Brescia, slungade undan munken Ravel, judedödaren, behärskade 1148 kyrkomötet i Reims, lät döma Gilbert de la Po-

rée, biskop i Poitiers samt Eon de l'Etoile; han enade tvistande furstar, gav råd åt kung Ludvig den unge och påven Eugen III, skrev stadgar för Tempelherrarnas orden, predikade korståget samt gjorde tvåhundrafemtio underverk i sitt liv och en gång trettionio på en dag.

— Vem är Benedikt? Han är patriarken av Monte Cassino, den andre grundaren av klosterlivet i västerlandet, vår Basilius. Hans orden, benediktinerna, har skänkt världen fyrtio påvar, tvåhundra kardinaler, femtio patriarker, sextonhundra ärkebiskopar, fyratusensexhundra biskopar, fyra kejsare, tolv kejsarinnor, fyrtiosex konungar, fyrtioen drottningar, tretusensexhundra kanoniserade heliga och den äger ännu bestånd efter fjorton århundraden. På ena sidan den helige Bernhard, på den andra Benediktus, de äro sundhetsnämnd och magistrat nog. Staten, polisen, begravningsentreprenören, reglementena — vad rör det oss. Ingen borde kunna se på, hur man behandlar oss, utan att harmas. Vi ha icke ens rätt att överlämna vårt stoft åt Kristus. Denna hälsovårdsnämnd är en uppfinning av revolu-

tionen. Skall Gud stå under poliskommissarien? Men sådan är tiden. Tyst. Fauvent.

Fauchelevent kände sig allt annat än väl till mods under denna dusch. Abbedissan fortsatte:

— Ingen kan tvivla på klostrens rätt att begrava. Det är ej andra än kättare och fanatiker, som kunna bestrida den. Vår tid är en förvirringens och orons. Man är okunnig om det viktigaste och känner till det, som man ej bör veta. Tiden är full av ogudaktighet. Det finnes människor, vilka ej kunna skilja mellan den store Sankt Bernhard och den Bernhard, som kallats de fattiga katolikernas, en god andans man, som levde på tolvhundratalet. Andra gå så långt i sin hädelse, att de jämställa Ludvig XVI:s schavott med Kristi kors. Ludvig XVI var blott en konung. Låtom oss ej förgäta Gud. Det finnes ej längre någon skillnad mellan rätt och orätt. Man känner Voltaires namn men ej Cesar de Bus'. Men dock var Cesar de Bus en salig och Voltaire en osalig ande. Vår siste ärkebiskop, kardinalen de Perigord, visste ej ens att Charles de Gondren hade efterträtt Berulle och François Bourgoin Gondren och François Senault

Bourgoin och patern i Sankta Martha Jean François Senault. Man känner till fader Cotons namn, men ej emedan han var en av de tre, som grundade oratorieorden utan emedan hans namn användes som svordom av hugenottkonungen Henrik IV. Vad som gör François de Sales omtyckt av denna världens barn är, att han brukade fuska i spel. Och vidare angriper man religionen. Varför? Emedan det funnits dåliga präster, emedan Sagittarius, biskop i Gap, var broder till Dalonius, biskop i Embrum och båda följde Mommol. Men vad betyder detta? Hindrar detta Martin av Tours att vara en helig och att ha skänkt hälvten av sin mantel till en fattig? Man förföljer de heliga. Man sluter ögonen för sanningen. Mörkret råder överallt. De vilda djuren äro blinda djur. Ingen tänker längre på helvetet. Ah, det elaka folket! Å kungens vägnar betyder nu å revolutionens. Man vet ej längre vad man är skyldig vare sig de levande eller de döda. Det är förbjudet att dö som ett helgon. Jordfäsningen är en borgerlig sak. Det är förskräckligt. Den helige Leon har skrivit två brev, det ena till Peter Notarien, det andra

till Visigoternas konung, för att, i fråga om de döda, bestrida den världsliga maktens myndighet. Gautier, biskop i Chalons, stod i denna sak fast emot Otto, hertig av Bourgogne. Den gamla styrelsen böjde sig för detta. Fordom hade vårt kapitel rätt att uttala sig även i världsliga ting. Abboten i Citeaux och ordensgeneralen var självskriven ledamot av Bourgognes parlament. Med våra döda göra vi, som vi vilja. Till och med den helige Benediktus lik finnes i Frankrike i stiftet Fleury, och detta fastän han dog i Italien i Monte Cassino, lördagen den 21 mars 543. Allt detta är obestridligt. Jag avskyr de irrläriga. Jag hatar kättarna, men jag skulle ha ännu starkare känslor inför den, som ville påstå motsatsen. Se blott vad Arnold Wion, Gabriel Bucelin, Thriteheme, Maurocolius och fader Luc d'Achery ha skrivit!

Abbedissan drog andan och vände sig sedan mot Fauchelevent.

— Är det överenskommet, fader Fauvent?

— Det är överenskommet, vördade moder.

— Man kan räkna på er?

— Jag skall lyda.

— Det är gott.

— Jag är klostret helt och hållet tillgiven.

— Gott. Ni spikar igen kistan. Systrarna bära den till kapellet. Man läser dödsmässan. Sedan återvänder man till klostret. Mellan elva och midnatt kommer ni med er järnstång. Allt skall ske i största hemlighet. I kapellet skall det finnas fyra nunnor, syster Ascension och ni själv.

— Och systern vid pålen?

— Hon ser sig icke om.

— Men hon kommer att höra.

— Hon kommer ej att lyssna.

Ett ögonblicks tystnad följde. Sedan fortsatte abbedissan:

— Ni tager av er bjällra. Det är onödigt att systern vid pålen märker att ni kommer.

— Vördade moder?

— Vad är det, Fauvent?

— Har död-doktorn varit här?

— Han kommer i dag klockan fyra. Man har ringt i den klocka, som kallar honom. Men förstår ni er då inte på ringningarna?

— Jag lägger bara märke till vad som tillkallar mig.

— Det är bra, Fauvent.

— Vördade moder, det behövs en hävstång på minst sex fot.

— Var skall ni skaffa den?

— Där det finns galler, där är det ingen brist på järnstänger. Jag har en massa skrot borta i trädgården.

— Glöm ej att komma en stund före midnatt!

— Vördade moder.

— Vad är det?

— Om ni någonsin mera har behov av sådan hjälp, så är min bror rysligt stark.

— Ni ordnar allt så fort som möjligt.

— Så fort jag kan. Jag är lytt. Det är därför jag behöver hjälp.

— Det är intet brott att vara halt och det kan vara en välsignelse. Kejsar Henrik II, som bekämpade den falske påven Gregorius och återinsatte Benediktus VIII hade två tillnamn: Den helige och den halte.

— Två goda namn, mumlade Fauchelevent, som verkligen hörde en smula dåligt.

— Fader Fauvent, jag kom att tänka på en sak. Tag en hel timma på er. Det blir inte för mycket. Håll i närheten av altaret klockan elva med er järnstång. Mässan börjar vid midnatt. Allt måste vara klart en kvart tidigare.

— Jag skall göra allt för att stå klostret till tjänst. Det är överenskommet. Jag skall spika igen kistan. Klockan elva på slaget skall jag vara i kapellet. Systrarna liksom min hjälpare, syster Ascension, skola vara där. Det hade varit bättre med två män. Vi öppna valvet, sänka ned kistan och stänga det igen. Det kommer ej att finnas något spår. Styrelsen kommer ej att ana något. Vördade moder, allt skall gå till så?

— Nej.

— Vad fattas då?

— Den tomma kistan.

Fauchelevent tänkte en stund under tystnad. Abbedissan tänkte också.

— Fader Fauvent, vad skall vi göra med kistan?

— Föra den till kyrkogården.

— Tom?

— Vördade moder, det är jag, som spikar igen kistan i salen bredvid kyrkan, ingen kommer in där mer än jag och jag höljer över bårtäcket.

— Ja, men bärarna skola lyfta den på vagnen och sänka ned den i graven och de komma att märka, att det icke finnes något i den?

— Aj för f—n, utropade Fauchelevent.

Abbedissan gjorde korstecknet och tittade på trädgårdsmästaren. Den sista stavelsen fastnade i halsen på honom.

Han skyndade sig att improvisera ett gott råd, för att få svordomen glömd.

— Vördade moder, jag kan lägga jord i kistan. Man kommer att tro, att det finns någon i den.

— Ni har rätt. Jord, det är det samma som människan. Då ordnar ni den tomma kistan på detta sätt?

— Jag skall ordna det.

Tystnad, under vilken Fauchelevent gjorde en gest, som för att vifta bort något obehagligt.

Abbedissans ansikte, som hittills varit dystert och tankfullt, klarnade. Hon gjorde ett tecken

till att han kunde gå. Fauchelevent närmade sig dörren. Just som han skulle gå ut sade abbedissan milt:

— Fader Fauvent, jag är nöjd med er. I morgon, efter begravningen, kan ni taga med er eder broder och säga till honom att taga hit sin flicka.

IV.

DÄR MAN KUNDE TRO, ATT JEAN VALJEAN LÄST AUSTIN CASTILLEJO.

Det är med den haltes steg som med den vinnögdes ögonkast: de föra ej snabbt till målet. Dessutom var Fauchelevent alldeles häpen. Det tog nästan en kvart för honom att återvända till sin koja. Cosette hade vaknat. Jean Valjean hade satt henne vid elden. I det ögonblick Fauchelevent inträdde visade Jean Valjean henne trädgårdsmästarens stora korg, som hängde på väggen och sade:

— Hör på, liten. Vi måste gå härifrån men vi skola komma tillbaka och få det mycket bra. Den gamle mannen här skall bära bort dig på sin rygg i den där korgen. Du skall vänta på mig hos en dam. Jag skall komma och hämta dig. Och om du inte vill att Thenardiers skola taga dig tillbaka, måste du lyda och ej säga något!

Cosette böjde allvarligt på huvudet.

Vid det buller, Fauchelevent gjorde, när han öppnade dörren, vände sig Jean Valjean om.

— Nå?

— Allt är klart och ingenting, sade Fauchelevent. Jag har fått tillåtelse att låta er komma hit, men innan ni kan komma in, måste ni komma ut. Det är det som är knepet. Med den lilla är det lätt ordnat.

— Ni bär ut henne?

— Och hon håller sig tyst?

— Det svarar jag för.

— Men ni själv, fader Madeleine?

Efter en stund utropade Fauchelevent:

— Men gå ut på samma sätt, som ni kom in?

Liksom första gången nöjde sig Jean Valjean med att svara:

— Omöjligt.

Talande mer till sig själv än till Jean Valjean muttrade Fauchelevent:

— Det är också något annat, som är besvärligt. Jag har lovat att lägga i jord. Men jag kommer att tänka på, att jord, i stället för en kropp, det är ej det samma, den kommer att förskjuta sig och rassla. Männen komma att märka det. Ni förstår,

fader Madeleine, magistraten kommer att få reda på saken.

Jean Valjean tittade på honom och trodde att han yrade.

Fauchelevent återtog:

— Hur tu.... ämnar ni komma ut? Det måste ske före i morgon. I morgon skall jag taga er med hit. Abbedissan väntar er.

Sedan förklarade han för Jean Valjean, att det var som en ersättning för en tjänst, som han, Fauchelevent, gjorde klostret. Att det tillhörde hans plikter att hjälpa till vid begravningar, att han spikade igen kistorna och hjälpte dödgrävaren. Att den döda nunnan hade begärt att få begravas i den kista, hon använt som säng, samt att få vila under kyrkans altare. Att detta var förbjudet av polisen, men att man ej fick vägra de döda något. Att abbedissan och de äldre nunnorna ämnade uppfylla den dödas önskan, utan att bekymra sig om myndigheterna. Att han själv skulle spika igen kistan i cellen, lyfta upp stenen i kyrkan och sänka ned den döda i valvet. Och som belöning för detta antog abbedissan hans bror som trädgårdsmästare och hans niece som pensionär. Hans broder, det

var fader Madeleine, hans niece, det var Cosette. Att abbedissan bett honom taga med sig släktingarne i morgon, efter jordfästningen. Men att han ej kunde taga med sig Madeleine, om han ej var utanför klostret. Att detta var den första svårigheten. Och sedan fanns det en till: den tomma kistan.

— Vad menas med det? frågade Jean Valjean.

Fauchelevent svarade:

— Myndigheternas kista. En nunna dör. Läkaren kommer hit och säger: En nunna har dött. Myndigheterna sända en kista. Dagen därpå kommer en likvagn och likbärare för att föra kistan till kyrkogården. Likbärarne lyfta upp kistan och så är den tom.

— Lägg något i den.

— En död? Men det har jag ingen.

— Nej.

— Vad då?

— En levande.

— Vilken levande?

— Mig, sade Jean Valjean.

Fauchelevent, som hade satt sig, rusade upp som en raket.

— Ni!

— Varför icke?

Över Jean Valjeans läppar spelade ett av de sällsynta småleenden, vilka likna en solstråle på en vinterhimmel.

— Minns ni, vad ni sagt mig, fader Fauchelevent: Syster Crucifixion är död. Och att jag tilllagt: Och fader Madeleine är begraven.

— Å, ni skrattar. Ni skämtar bara.

— Nej, det är allvar. Måste jag ej komma ut härifrån?

— Jo visst.

— Och jag har bett er att skaffa mig en korg och en pressenning.

— Nå!

— Korgen kommer att vara av furu och pressenningen ett svart bårtäcke.

— För det första blir det vitt. Det är alltid vitt när nunnor begravas.

— Låt gå för ett vitt.

— Ni liknar inte andra människor, fader Madeleine.

Att se sådana vilda planer, vilka bäst passat bland fångarne i ett straffängelse, mitt i denna

fredliga klostermiljö, det väckte hos Fauchelevent en häpnad jämförlig med den, som skulle väckts om man fått se en fiskmås hämta sin föda i rännstenen på Saint-Denis-gatan.

Jean Valjean fortsatte:

— Det gäller att komma ut osedd. Detta är ett sätt. Men säg mig först, hur bruket är här och var kistan står.

— Den tomma?

— Ja.

— Där nere, i bårrummet. Den står på ett par bockar under bårtäcket.

— Hur lång är den?

— Sex fot.

— Vad är bårrummet för något?

— Ett rum i bottenvåningen med ett gallerfönster åt trädgården som stänges med en lucka, samt två dörrar, den ena till klostret, den andra till kyrkan.

— Vilken kyrka?

— Kyrkan vid gatan, den offentliga kyrkan.

— Har ni nycklarne till båda dörrarne?

— Nej, bara till dörren till klostret. Portvakten har nyckeln till dörren åt kyrkan.

— När öppnar han den?

— Blott för att släppa in likbärarne. Sedan de gått, stänges den igen.

— Vem spikar igen kistan?

— Jag.

— Är ni ensam?

— Ingen annan man, bortsett från läkaren, kan komma in i bårrummet. Det står till och med skrivet på muren.

— Kan ni i natt, när alla sova, gömma mig i det rummet?

— Nej, men jag kan gömma er i ett mörkt prång som leder till bårrummet och där jag brukar ha mina verktyg och som jag har nyckeln till.

— Hur dags komma likbärarne i morgon?

— Klockan tre på aftonen. Jordfästningen äger rum på Vaugirardkyrkogården före skymningen. Det är rätt lång väg dit.

— Jag kommer alltså att vara gömd i ert prång hela natten och halva dagen. Men mat? Jag kommer att bli hungrig.

— Jag skall bära till er något.

— Och ni kan komma och spika in mig klockan två?

Fauchelevent ryggade tillbaka och lät benen i fingrarne knaka.

— Men det är omöjligt!

— Att taga en hammare och slå några spikar i en planka?

Vad som föreföll Fauchelevent så oerhört var, vi upprepa det, enkelt för Jean Valjean. Denne hade gått igenom värre saker. Var och en som varit fånge känner till konsten att anpassa sig efter det hål, han vill krypa ut genom. Fången måste underkasta sig att rymma som patienten en kris, vilken kan föra till liv eller död. Vad godtager man ej för att bli frisk? Att låta packa in sig och bäras bort som en varupacke, att leva en halv dag i en kista, att andas, där det ej finnes någon luft, att spara på syret i timmar utan att dö, det var en Jean Valjeans dystra talanger.

En likkista med en levande människa i har dessutom varit ett medel ej blott för fångar utan även för kejsare. Munken Austin Castillejo berättar, att kejsar Karl V efter sin tronavsägelse önskade träffa donna Plombes och på detta sätt kom ut och in i Sankt Justi kloster.

Fauchelevent, som nu hämtat sig en smula, utropade:

— Men hur skall ni kunna andas?

— Jag skall andas.

— I en sådan låda! Bara jag tänker på det, så kvävs jag.

— Men ni har väl ett borr, ni kan göra några små hål upptill och kan spika igen kistan utan att pressa den för hårt samman.

— Och om ni skulle råka nysa?

— Den, som rymmer, varken nyser eller hostar.

Och Jean Valjean tillade:

— Fader Fauchelevent, vi måste bestämma oss. Antingen skall jag bli upptäckt här eller också bäras ut av likbärarne.

Alla människor ha lagt märke till att katten brukar stanna vid en halvöppen dörr och stryka sig mot den. Vem har ej sagt till en katt: Men så kom in då! Det finnes människor, som på samma sätt stanna obeslutsamma mellan två beslut och utsätta sig för att krossas av ödet, när det kraftigt slår igen dörren till äventyret. De som äro alltför försiktiga och mest likna kattorna löpa för den skulle ofta större fara än de djärva. Fauchelevent

tillhörde de tvekande naturerna. Men Jean Valjeans kallblodighet hembar slutligen segern. Han muttrade:

— Det finns verkligen intet annat sätt.

Jean Valjean svarade:

— Det enda, som oroar mig, det är hur det skall gå på kyrkogården.

— Men det är det enda, som ej oroar mig, utropade Fauchelevent. Om ni är säker på att klara likvagnen, så skall jag klara graven. Dödgrävaren är en fyllbult, som är min vän. Det är fader Mestienne. En av den gamla stammen. Dödgrävaren lägger de döda i graven och jag har dödgrävaren i min hand. Så här skall det gå till. Man kommer fram strax före skymningen, tre kvart innen grindarne stängas. Likvagnen kör ända fram till graven. Jag följer med, det är mitt åliggande. Jag har en hammare, en mejsel och tänger i fickan. Vagnen stannar, bärarne lägga ett rep om kistan och sänka ned den. Prästen säger bönerna, gör korstecknet, stänker vigvattnet och går. Jag stannar kvar med fader Mestienne. Han är min vän, har jag sagt. Antingen är han full eller nykter. Om han är nykter säger jag: Drick ett glas innan

"Bon Coing" stänger. Jag tar honom med mig, dricker honom full, det tar ej lång tid, ty han har alltid spätt på förut, jag lägger honom under bordet, tar hans inträdeskort och kommer tillbaka hit ensam. Om han är full så säger jag: Gå du, jag skall klara det här. Och han går och jag befriar er.

Jean Valjean räckte honom handen och Fauchelevent skyndade sig att fatta den med en rörande iver.

— Det är alltså överenskommet, fader Fauchelevent. Allt kommer att gå bra.

— Förutsatt att intet hakar upp sig, tänkte Fauchelevent. Men tänk om det skulle gå alldeles på tok.

V.

DET RÄCKER EJ ATT VARA FULL FÖR ATT BLI ODÖDLIG.

Vid solnedgången följande dag togo de fåtaliga människorna på boulevard Maine av sig huvudbonaderna inför en gammal likvagn, prydd med en dödskalle, korslagda knotor och några tårar. På denna vagn stod en kista, över vilket låg ett vitt bårtäcke med ett stort, svart kors, som såg ut som ett lik med utsträckta armar. Efter denna följde en svartdraperad vagn, där man skymtade en präst i mäss-skjorta samt en korgosses röda kalott. Två likbärare i grå uniform med svarta revärer gingo på var sida om likvagnen. Bakom kom en gammal man i arbetskläder och haltande. Denna kortege var på väg till Vaugirard-kyrkogården.

Ur den arbetsklädde mannens ficka stack upp skaftet på en hammare, ett mejselblad och en tång.

Kyrkogården Vaugirard var ett undantag i Paris. Där rådde särskilda bruk liksom den hade sin

stora och sin lilla port, vilka av de gamla envist benämndes ridporten och gångporten. Bernhardiner-benediktinernunnorna i Petit Picpus hade — det ha vi omtalat — fått tillåtelse att begrava de sina i en särskild vrå och om aftnarne, detta emedan de förut ägt den. Därför voro också dödgrävarna, som skulle tjänstgöra om aftonen på sommaren och om natten på vintern, underkastad särskilda bestämmelser. Portarne till begravningsplatserna i Paris stängas vid solnedgången och denna av myndigheterna utfärdade bestämmelse måste också gälla Vaugirard-kyrkogården. Ridporten och gångporten lågo intill varandra och mellan dem fanns en liten, av arkitekten Perronet uppförd paviljong, avsedd för portvakten. Grindarna stängdes obönhörligt, när solen gick ned bakom Invalid-dômen. Om någon dödgrävare var kvar där inne kunde han blott komma ut om han visade ett av begravningsentreprenören utfärdat kort, som intygade att han var dödgrävare. Vid grindarna funnos ett par luckor, liknande brevlådor. När dödgrävarne kastade dit kortet, hörde portvakten det falla och drog i det snöre, som öppnade grinden. Hade han glömt sitt kort, sade han

sitt namn; portvakten, som då kanske redan lagt sig, steg då upp, såg efter, vem det var samt öppnade grinden med nyckel. Detta sätt att komma ut kostade femton francs i böter.

Denna kyrkogård med sina särskilda privilegier var en nagel i ögat på ordningsmakten, som fann att den bröt mot symmetrien och 1830 förbjöds begravningar där. Den ersattes av kyrkogården Mont-Parnasse, den östra kyrkogården, som även ärvde den ryktbara krogen "Au bon coing", vars skylt var ett på en planka målat äpple, vilket så att säga hängde mellan borden och gravarna.

Kyrkogården Vaugirard var vad man skulle kunna kalla en smula ålderstigen och skröplig. Den glömdes bort allt mera, och ingen strävade efter att få vila där. Den gjorde också ett så fattigt intryck, så helt olika mot förhållandena på Père Lachaise. Att vila där, det var som att ha mahognymöbler. Man fann genast, att man tillhörde den fina världen.

Vaugirard-kyrkogården var annars en vördnadsbjudande plats, planterad som en gammal fransk trädgård. Raka alléer, häckar av buxbom och järnek, av murgröna övervuxna gravstenar samt

överallt högt gräs. På kvällen gjorde den ett beklämmande intryck och det fanns konturer, som voro avskräckande dystra.

Solen hade ännu ej gått ned, när likvagnen med det vita täcket och det svarta korset körde in på Vaugirard-kyrkogården. Den haltande mannen, som följde efter, var ingen annan än Fauchelevent.

Syster Crucifixions begravning under altaret hade ägt rum. Cosette hade burits ut i korgen. Jean Valjean hade smugglats in i bårrummet, allt hade gått utan att klicka.

Låt oss i förbigående säga, att vi ej anse det vara något brott att nunnorna begrovo syster Crucifixion under altaret. Det var ett fel, som liknade en plikt. Nunnorna hade fyllt den utan samvetskval, ja till och med under samvetets gillande. Vad man i klostren kallar myndigheterna är intet annat än en oberättigad inblandning i de egna rättigheterna. Först kommer ordens stadgar, sedan den borgerliga lagen. Ni människor kunna stifta hur många lagar som helst, men ni böra behålla dem för er själva. Det som tillkommer Cesar är blott det som blir över, sedan Gud fått sitt. En prins betyder intet inför en princip.

Fauchelevent haltade efter likvagnen och kände sig nöjd. Båda dilemmorna, båda hans komplotter, den ena för nunnorna, den andra för herr Madeleine, den ena för, den andra mot klostret, hade lyckats. Jean Valjeans lugn var av det slag, som smittar omgivningen. Fauchelevent tvivlade ej längre på att allt skulle gå bra. Vad som återstod var ett lekverk. Under de två år, som han känt den älskvärde fader Mestienne, hade han druckit honom full minst tio gånger. Honom hade han på sina fem fingrar. Fauchelevents säkerhet var orubblig.

I det ögonblick tåget kom in i den allé, som förde fram till kyrkogården, såg Fauchelevent på likvagnen och gnuggade belåtet händerna, i det han halvhögt sade:

— Det här var verkligen roligt.

Plötsligt stannade likvagnen. Man var vid porten. Man måste visa upp dödsattesten. Entreprenören böjde sig fram mot portvaktens lucka. Under detta samtal, som tog ett par minuter, kom en främling och sällade sig till tåget. Han var klädd som en arbetare i en rock med stora fickor och hade en spade under armen.

Fauchelevent betraktade den nykomne.

— Vem är ni? frågade han.

Mannen svarade:

— Dödgrävaren.

Om man kunde överleva en kanonkula mitt i bröstet skulle man se ut som Fauchelevent gjorde nu.

— Dödgrävaren!

— Ja.

— Ni?

— Jag.

— Dödgrävaren, det är fader Mestienne.

— Han har varit det.

— Vad nu! Har varit?

— Han är död.

Fauchelevent hade väntat sig allt, med undantag för detta. Att en dödgrävare skulle dö! Det var dock sant. När man gräver många gravar åt andra, öppnar man sin egen.

Fauchelevent bara gapade av häpnad. Slutligen stammade han:

— Är det verkligen möjligt?

— Jo, det är det.

— Men, fortsatte han svagt, dödgrävaren, det är dock fader Mestienne.

— Efter Napoleon kom Ludvig XVIII. Efter Mestienne kom Gribier. Jag heter Gribier.

Alldeles blek började Fauchelevent att betrakta Gribier.

Det var en lång, mager, blek man med likbjudarmin. Han såg ut som en misslyckad läkare, vilken blivit dödgrävare.

Fauchelevent började skratta.

— Vad det kan hända lustiga saker. Fader Mestienne är död, men leve far Lenoir! Ni vet vad far Lenoir är för något? Det är kruset med rött vin och sex sigill. Det är vinet från Suresne, för tusan. Äkta Suresne från Paris! Så, han är död, den gamle Mestienne. Jag är riktigt ledsen över det. Det var en glad prisse. Men det kanske ni också är? Inte sant, kamrat? Vi skall om en stund ta och tömma en bägare tillsammans.

Mannen svarade:

— Jag har studerat. Jag har gått igenom fyra klasser. Och jag dricker aldrig.

Fauchelevent hade saktat sina steg. Han haltade, men mera av oro än på grund av sitt lyte.

Dödgrävaren gick framför honom.

Fauchelevent undersökte än en gång situationen efter denne oväntade Gribiers uppträdande.

Han var en av dessa män, som, fastän de äro unga, se gamla ut och fastän de äro magra, äro mycket starka.

— Kamrat, ropade Fauchelevent.

Mannen vände sig om.

— Jag är klostrets dödgrävare.

— Min kollega, sade mannen.

Fauchelevent, som saknade boklig bildning men var slug, förstod att han hade att göra med en svårfjällad fisk, en man, som kunde konsten att tala.

Han mumlade:

— Jaså, fader Mestienne är död.

Mannen svarade:

— Fullkomligt. Den gode Guden har funnit honom i sin dagbok. Turen hade kommit till fader Mestienne. Fader Mestienne är död.

Fauchelevent upprepade mekaniskt:

— Den gode Guden....

— Den gode Guden, sade mannen med myndighet. Filosofernas Evige fader, jakobinernas Högsta väsen.

— Kan vi ej bli närmare bekanta? stammade Fauchelevent.

— Räcker det ej? Ni är bonde och jag är parisare.

— Man känner ej varandra så länge man ej tömt ett glas tillsammans. Den, som tömmer sitt glas, tömmer sitt hjärta. Ni skall dricka ett med mig. Jag tar ej emot ett avslag.

— Först skall man sköta sitt arbete.

Fauchelvent tänkte:

— Jag är förlorad.

Man var nu blott några steg från den lilla allé, som förde till nunnornas begravningsplats.

Dödgrävaren återtog:

— Bonde, jag har sju ungar, som skall ha mat. Eftersom de måste äta, får jag inte dricka.

Och han tillade med tillfredsställelsen hos en allvarlig man, som svarvar en fras:

— Deras hunger är en fiende till min törst.

Likvagnen rundade en kraftig cypress, lämnade den stora allén och körde in på den lilla samt ut på den öppna begravningsplatsen. Nu var man nästan framme. Fauchelevent saktade stegen, men kunde ej hålla tillbaka likvagnen. Lyckligtvis var

jorden uppblött av vinterregnen, fastnade vid hjulen och fördröjde farten.

Han närmade sig åter dödgrävaren.

— Det finns ett gott Argenteuilvin, mumlade Fauchelevent.

— Bonde där, hör på. Jag skulle icke vara dödgrävare egentligen. Min fader var portvakt vid Prytanée. Han hade beslutat att jag skulle ägna mig åt litteraturen. Men han kom i olycka. Han förlorade på börsen. Jag måste uppge mina planer. Men jag är alltjämt offentlig skrivare.

— Är ni då inte dödgrävare? svarade Fauchelevent, som hakade sig fast vid denna svaga gren.

— Det ena hindrar ej det andra. Jag kumulerar.

Det sista ordet förstod ej Fauchelevent.

— Låt oss ta ett glas, sade han.

Här är det nödvändigt att lägga märke till en sak. Hur ängslig Fauchelevent än var och fast han talade om att dricka, så inlät han sig ej på en sak: vem skulle betala? Ett erbjudande att tömma en bägare borde givetvis vara en följd av den nya situationen, men den gamle trädgårdsmästaren lämnade ej utan avsikt betalningen ur sikte. Och

hur orolig Fauchelevent än var, hade han dock ingen tanke på att betala på krogen.

Dödgrävaren fortsatte med ett överlägset småleende:

— Man måste äta. Jag har därför tagit emot tjänsten efter fader Mestienne. När man nästan slutat läroverket är man filosof. Till handens arbete lägger jag armens. Jag har mitt kontor på torget vid Sevres-gatan. Ni vet? Alla köksor i Croxs-Rouge vända sig till mig. Jag svarvar samman deras utgjutelser till älsklingarne. På morgnarna skriver jag kärleksbrev, på kvällarna gräver jag gravar. Sådant är livet, bonde.

Likvagnen gick framåt. Fauchelevent var utom sig av oro och såg sig åt alla sidor. Svetten pärlade nedför hans panna.

— Men man kan likväl ej, fortsatte dörgrävaren, tjäna två herrar. Det är nödvändigt att jag bestämmer mig för hackan eller pennan. Hackan förstör handen på mig.

Likvagnen stannade.

Korgossen steg ned ur den svartdraperade vagnen och därpå prästen.

Ett av vagnens små hjul hade kört upp på en liten jordhög, bredvid vilken man såg den öppna graven.

— Det var en trevlig historia, utropade den förbryllade Fauchelevent.

VI.

MELLAN FYRA BRÄDER.

Vem som var i kistan? Det veta vi. Jean Valjean.

Jean Valjean hade tänkt sig leva där och han andades nätt och jämt.

Det är egendomligt i vilken grad ett lugn samvete kan skapa ro. Allt, vad Jean Valjean förutsett, stämde, ända sedan gårdagen. Han räknade på fader Mestienne alldeles som Fauchelevent. Han gissade sig ej till upplösningen. Aldrig hade det funnits en svårare situation, aldrig ett större lugn.

Kistans fyra bräder utstrålade en fruktansvärd ro. Det föreföll, som något av de dödas frid övergick till Jean Valjeans lugn.

Från denna kista hade han kunnat följa och följde alla faserna i det fruktansvärda drama, där han spelade med döden som insats.

Strax efter det Fauchelevent spikat igen kis-

tan hade han känt sig upplyft samt hört hjulen rulla. Stötarna talade om för honom, när man lämnade stenläggningen för den stampade marken, det vill säga, när man kom in på boulevarderna. Ett dovt ljud lät honom förstå, att man passerade Austerlitzbron. När man stannade första gången, insåg han att man var vid kyrkogården, vid den andra gången sade han tyst: graven.

Plötsligt kände han hur man grep tag i kistan, ett gnisslande hördes, när repet spändes om för att underlätta nedsänkandet.

Sedan kände han som ett svindelanfall.

Troligen hade likbärarna och dödgrävaren hissat ned den med huvudet före. Han kom till sina sinnen igen, liggande vågrätt. Han låg på gravens botten.

Han kände en viss kyla.

En röst hördes ovanför honom, kall och högtidlig. Ett efter ett hörde han de latinska orden framsägas, så långsamt, att han fattade dem, fast han ej förstod dem.

— Qui dormiunt in terræ pulvere, evigilabunt;

alii in vitam æternam, et alii in opprobrium, ut videant semper.

En barnastämma:

— De profundis.

Den allvarliga rösten fortsatte:

— Requiem æternam dona ei, Domine.

Barnet svarade:

— Et lux perpetua luceat ei.

På plankan, som täckte honom, hörde han något falla, som liknade regnstänk. Det var antagligen vigvattnet.

Han tänkte: — Det här är slut nu. En smula tålamod. Prästen går sin väg. Fauchelevent tager med sig Mestienne och dricker några glas. Jag blir ensam. Sedan kommer Fauchelevent tillbaka och jag kommer ut. Det hela tager knappast mer än en timme.

Den allvarliga rösten fortsatte:

— Requiescat in pace.

Och barnet svarade:

— Amen.

Jean Valjeans lyssnande öron hörde steg, som avlägsnade sig.

— Nu ha de gått, tänkte han. Jag är ensam.

Men så hörde han över sig ett buller, som föreföll honom som om åskan slagit ned.

Det var en skovel jord, som föll ned på locket.

En andra skovel följde.

Ett av hans andhål täpptes till.

En tredje skovel kom.

Sedan en fjärde.

Det finnes ting, som äro starkare än den starkaste man. Jean Valjean förlorade medvetandet.

VII.

DÄR MAN FINNER ATT BÄTTRE BRÖDLÖS ÄN RÅDLÖS.

Vad skedde ovanför kistan, där Jean Valjean låg?

När likvagnen hade kört och när prästen och korgossen stigit upp i vagnen igen och rest, såg Fauchelevent, som ej lämnat dödgrävaren ur sikte ett ögonblick, denne böja sig ned och taga upp spaden, som låg i en jordhög.

Då beslöt Fauchelevent att gå till det yttersta.

Han ställde sig framför graven, korsade armarna och sade:

— Det är jag, som betalar!

Dödgrävaren betraktade honom förvånad och svarade:

— Vad nu, bonde!

Fauchelevent upprepade:

— Det är jag, som betalar.

— Vad?

— Vinet.

— Vilket vin?

— Argenteuilvinet.

— Argenteuil?

— Ja, på "Au bon coing".

— Gå din väg, sade dödgrävaren.

Och därpå kastade han ned en skovel på kistan. Kistan gav ett ihåligt ljud från sig. Fauchelevent kände som om han skulle falla ned i graven själv. Han ropade med en röst, i vilken man nästan förnam något liknande en dödsrossling:

— Kamrat, snart stänges "Au bon coing".

Dödgrävaren tog ett nytt spadtag. Fauchelevent fortsatte:

— Jag betalar!

Han grep tag i dödgrävarens arm.

— Hör på, kamrat. Jag är klostrets dödgrävare. Jag har kommit hit för att hjälpa er. Det här är en sak, man kan göra sedan det är mörkt. Låt oss därför börja med att ta ett glas.

Under det han talade och klamrade sig fast vid mannen nästan förtvivlad fick han den dystra tanken: Och även om han dricker, kanske han ej blir full.

— Landsortsbo, sade dödgrävaren, om ni håller så mycket på saken, så samtycker jag. Vi skola dricka. Men efter arbetet, aldrig före.

Han tog ett nytt tag i sin spade. Fauchelevent höll honom tillbaka.

— Det är Argenteuilvin med sex sigill!

— Och ni är bestämt ringare! Bing, bong, bing, bong. Ni kan ju bara tala om samma sak. Flytta er en bit!

Han kastade ned en andra skovel.

Fauchelevent visste ej längre, vad han sade.

— Men kom då, skrek han, eftersom det är jag, som bjuder.

— Ja, när vi ha lagt det lilla barnet, svarade dödgrävaren.

Han kastade ned en tredje skovel.

Sedan drev han ned spaden i jorden och tillade:

— Ni förstår, det kommer att frysa på i natt och den döda skulle ropa efter oss om vi ej bredde över henne riktigt...

I detta ögonblick lutade sig mannen fram över spaden och fickan i hans rock gapade vidöppen.

Fauchelevents irrande blick föll mekaniskt på denna ficka och stannade där.

Solen hade ännu ej gått ned och det var ännu tillräckligt ljust, för att man skulle kunna urskilja något ljust i botten på fickan.

Varje gnista av slughet, som en picardisk bondes öga kan uttrycka, tycktes samlad hos Fauchelevent. Han hade fått en idé.

Utan att dödgrävaren, upptagen av sin spade, märkte det, stack han handen i dennes ficka och tog det ljusa föremålet.

Dödgrävaren kastade ned den fjärde skoveln.

Just som han beredde sig för den femte såg Fauchelevent lugnt på honom och sade:

— Det är sant, nykomling, ni har väl ert kort?

— Vilket kort?

— Solen går ned.

— Ja, hon tar på sig nattmössan.

— Grindarna stängas.

— Än sen?

— Har ni ert kort?

— Mitt kort! utropade dödgrävaren.

Och han började treva i fickorna.

Den ena efter den andra. Han övergick till byxfickorna och började sedan sökandet på nytt.

— Nej, sade han, jag har icke kortet. Jag har glömt det.

— Femton francs i böter, sade Fauchelevent.

Dödgrävaren bleknade så att han blev grön. Bleka människor bli gröna vid sådana tillfällen.

— Ack, Herre Gud, å kors för tusan! Femton francs i böter!

— Tre mynt på hundra sous vardera, sade Fauchelevent.

Dödgrävaren släppte sin spade.

Nu hade turen kommit till Fauchelevent.

— Å, sade Fauchelevent hycklande, var ej så förtvivlad. Det gäller ju inte självmord och att begagna graven själv. Femton francs, det är femton francs och ni kan icke betala dem. Jag är gammal, ni är ung. Jag känner knepen. Jag skall ge er ett råd som en vän. En sak är säker, att solen går ned, den snuddar vid dômen och grindarna stängas om fem minuter.

— Det är sannt, svarade dödgrävaren.

— På dessa fem minuter hinner ni inte fylla graven, den är djup av bara tusan, samt komma ut innan det låses.

— Det är också sant.

— Och då måste ni böta femton francs.

— Femton francs!

— Men ni hinner . . . Var bor ni?

— Två steg från stadsporten. En kvarts väg härifrån. Rue de Vaugirard nummer 87.

— Om ni springer genast så fort ni kan, hinner ni.

— Det är riktigt.

— En gång utanför grindarna skyndar ni hem, tager ert kort samt kommer tillbaka, och portvakten öppnar för er. Ni har ert kort och behöver ej betala. Och ni begraver den döda. Jag skall under tiden stanna kvar här, så att hon ej rymmer.

— Ni har räddat mitt liv, bonde.

— Försvinn, sade Fauchelevent.

Utom sig av tacksamhet skakade dödgrävaren hans hand samt sprang.

När han hade försvunnit i dunklet lyssnade Fauchelevent tills stegen försvunnit samt böjde sig sedan ned över graven och viskade:

— Fader Madeleine.

Ingen svarade.

Fauchelevent darrade. Han gled ned i graven

snarare än han klättrade och kastade sig över kistan och skrek:

— Är ni där?

Allt var tyst.

Fauchelevent vågade knappast draga andan, tog sin mejsel och sin hammare och bände upp locket. Jean Valjeans ansikte lyste blekt i skymningen. Ögonen voro slutna.

Håret reste sig på Fauchelevents huvud, han reste sig men föll åter mot kistan, nära att svimma. Han betraktade Jean Valjean.

Jean Valjean låg där blek och orörlig.

Med en röst som liknade en viskning, mumlade Fauchelevent:

— Han är död.

Han reste sig, korsade armarna men så våldsamt, att han slog sig själv i ryggen, samt skrek:

— Det är på det sättet jag räddar honom, jag!

Därpå började den gamle mannen att snyfta. Han började tala för sig själv — det är ett misstag att tro att monologen ej är naturlig. De starkaste rörelserna tala ofta med den starkaste stämman.

— Det är fader Mestiennes fel. Varför skulle han dö? Varför behövde han göra det just när

ingen väntade det? Det är han som dödat herr Madeleine. Han ligger i kistan. Allt är slut. — Och vad var det för mening med allt det här. Min Gud! Han är död! Och hans lilla flicka, vad skall det bli av henne? Vad skall grönsaksmånglerskan säga? När jag tänker på hur han kröp under kärran. Fader Madeleine! Fader Madeleine! Han har kvävts. Han ville ej tro mig. Det här var en trevlig historia! Han är död, denne gode man, den bäste av alla som funnits. Och den lilla. Men jag vänder ej tillbaka. Jag stannar här. Att jag kunnat ställa till något sådant! Men hur bar han sig åt för att komma in i klostret? Det var början. Man bör icke göra sådana saker! Fader Madeleine! Herr mär! Han hör icke! Hur skall jag klara detta?

Han slet sitt hår.

I fjärran hörde man suset från träden samt gnisslandet av grindarna, som stängdes.

Fauchelevent lutade sig över Jean Valjean men plötsligt spratt han till och for tillbaka så långt man kan i en grav. Jean Valjean betraktade honom med öppna ögon.

Att se en död är förskräckligt, och att se en

återuppstånden är nästan lika hemskt. Fauchelevent blev som förstenad, blek, söndersliten av alla dessa intryck och, utan att veta om han hade att göra med en levande eller en död, såg han på den seende Jean Valjean.

— Jag slumrade till, sade Jean Valjean.

Han satte sig upp.

Fauchelevent föll på knä.

— Heliga jungfru! Vad jag varit rädd!

Sedan reste han sig och utropade:

— Tack, fader Madeleine!

Jean Valjean hade blott varit avsvimmad. Den friska luften hade återkallat honom.

Glädjen är motsatsen till skräcken. Det var nästan lika svårt för Fauchelevent att återfå sina sinnes bruk som för Jean Valjean.

— Ni är då inte död! Vad ni är klok och stark! Jag ropade så länge på er, att ni återvände. När jag såg edra slutna ögon sade jag: han har kvävts. Jag blev alldeles utom mig, jag skulle ha behövt en tvångströja. Man skulle ha kunnat sätta in mig på Bicêtre. Vad skulle jag ha gjort om ni dött? Och den lilla. Grönsaksmånglerskan skulle ej ha förstått något. Han lägger ett barn i ar-

marna på henne och farfadern är död. Vilken historia! Och så är ni levande, det är härligt!

— Jag fryser, sade Jean Valjean.

Dessa ord återkallade Fauchelevent till verkligheten, som krävde snabb handling. Dessa två män, även sedan de lugnat sig, voro, kanske utan att veta det, fyllda av oro och ängslan, som ej blott berodde på den plats, där de befunno sig.

— Låtom oss komma bort, utropade Fauchelevent.

Han trevade i fickan och tog fram en flaska, som han stoppat på sig.

— Drick ett tag, sade han.

Flaskan avslutade, vad den friska luften påbörjat, och Jean Valjean tog en klunk brännvin samt blev åter helt sig själv.

Han lämnade kistan och Fauchelevent spikade igen locket.

Tre minuter senare voro de uppe ur graven.

Nu var Fauchelevent lugn. Han tog sig god tid. Kyrkogården var stängd. Han behövde ej vara rädd för att överraskas av Gribier, ty denne höll på att söka efter sitt kort, som han ej kunde finna,

emedan det låg i Fauchelevents ficka. Utan kort kunde han ej återvända hit.

Fauchelevent tog spaden och Jean Valjean hackan och båda avslutade begravningen av den tomma kistan.

När graven var fylld sade Fauchelevent till Jean Valjean:

— Låt oss gå. Jag behåller spaden och ni hackan.

Natten föll på.

Jean Valjean hade en viss svårighet att röra sig och hade fått en smula av ett liks stelhet i kistan. Det var nödvändigt att han på något sätt blev kvitt den kyla, som genomisat honom i graven.

— Ni är stel, sade Fauchelevent. Det är skada att jag är halt, annars skulle vi springa kapp.

— Fyra steg räcker för att få blodet i omlopp, sade Jean Valjean.

De gingo genom de alléer, likvagnen passerat. När de kommo till den stängda grinden och portvaktens stuga kastade Fauchelevent, som höll dödgrävarens kort i handen, detta i lådan, portvakten drog i sitt snöre och de gingo ut.

— Vad det här går bra, sade Fauchelevent. Det är en utmärkt plan, fader Madeleine.

De gingo genom Vaugiradporten på det enklaste sätt i världen. I närheten av en kyrkogård är en spade och en hacka de bästa passen.

Vaugirad-gatan låg alldeles öde.

— Fader Madeleine, ni har bättre ögon än jag, sade Fauchelevent. Visa mig var nummer 87 är.

— Det är just detta hus, sade Jean Valjean.

Gatan är tom. Giv mig hackan och vänta här två minuter.

Fauchelevent trädde in i nummer 87 och steg upp för trapporna till vindsvåningen med den instinkt, som kommer de fattiga att söka sina bostäder högst uppe. Han knackade på en dörr i mörkret. En röst svarade:

— Kom in!

Det var Gribiers röst.

Fauchelevent öppnade dörren. Dödgrävarens bostad var som alla olyckligas ett kyffe, skräpigt och utan möbler. En packlår — kanske en likkista — tjänstgjorde som kommod, ett smörfat var tvättstället, en halmkärve var sängen och golvet ersatte stolar och bord. I ett hörn låg en trasa,

som en gång varit en matta, och på den låg en mager kvinna och en massa barn i en hög. Hela detta rums fattiga inredning var i en enda villervalla. Man skulle kunnat tro, att det varit en jordbävning just här. Täckena voro i oordning, trasorna kringkastade, kruset sönderslaget, hustrun hade gråtit, barnen hade troligen fått aga; överallt spår efter en förtvivlad och sträng undersökning. Dödgrävaren hade synbarligen letat efter sitt kort, som han trodde skulle finnas i kyffet, och gjorde allt, från sin hustru till kruset, ansvarigt för det. Han var förtvivlad.

Fauchelevent hade alltför bråttom att avsluta saken för att hinna se denna sorgliga sida av sin intrig.

Han steg fram och sade:

— Jag har tagit med mig er hacka och er spade.

Gribier betraktade honom häpen:

— Är det ni, bonde?

— Och i morgon finner ni ert kort hos portvakten.

Han lade hackan och spaden på golvet.

— Vad betyder det här? frågade Gribier.

— Det betyder, att kortet fallit ur er ficka och

att jag fann det på marken, sedan ni gått, att jag fyllt igen graven, att jag gjort ert arbete, att portvakten ger er tillbaka ert kort och att ni inte behöver betala de femton francen. Så är det, rekryt!

— Tack, bonde! utropade Gribier förtjust. Nästa gång är det jag, som betalar vinet.

VIII.

FÖRHÖRET.

En timme senare visade sig i mörkret två män och ett barn vid Picpus-gatan nummer 62. Den äldre av männen lyfte på portklaffen.

Det var Fauchelevent, Jean Valjean och Cosette.

Männen hade varit och hämtat Cosette hos grönsaksmånglerskan på Chemin-Vert-gatan, där Fauchelevent hade lämnat henne kvällen förut. Cosette hade varit där i tjugofyra timmar utan att förstå något men med en inre darrning. Hon hade varit så rädd, att hon ej ens kunnat gråta. Hon hade inte heller kunnat äta eller sova. Den värdiga månglerskan hade gjort henne hundratals frågor utan att få annat svar än en dyster blick. Cosette hade ej sagt ett ord om allt som hon hört och sett de sista två dagarna. Hon gissade att förhållandena voro kritiska. Hon kände tydligt, att hon måste vara "klok och snäll". Vem har ej någon gång förnummit styrkan hos dessa tre ord,

sagda i örat på en förskräckt liten varelse: Säg icke något! Fruktan kan ej tala. Dessutom finns det ingen, som kan bevara en hemlighet så som ett barn.

Men när hon efter dessa dystra tjugofyra timmar hade återsett Jean Valjean nästan skrek hon av glädje; den som hörde detta skulle, om han ägnat saken någon eftertanke, trott att hon lämnade en avgrund.

Fauchelevent tillhörde klostret och visste lösenordet. Alla dörrar öppnades.

På detta sätt löstes det dubbla och svåra problemet: att komma ut och att komma in.

Portvakten, som fått sina instruktioner, öppnade den lilla ingången, som stod i förbindelse med trädgården och som man ännu för tjugo år sedan kunde se i den mur, som gick i vinkel mot inkörsporten. Portvakten förde in alla tre genom denna dörr varifrån de nådde fram till det samtalsrum, där Fauchelevent kvällen förut hade mottagit abbedissans order.

Med rosenkransen i handen väntade abbedissan på dem. En av de äldre systrarna stod med nedfälld slöja bredvid henne. Ett ljus upplyste eller

snarare gjorde ett försök att upplysa samtalsrummet.

Abbedissan granskade Jean Valjean. Intet ser så noga som ett sänkt öga.

Sedan började hon fråga:

— Det är er broder?

— Ja, vördade moder, svarade Fauchelevent.

— Vad heter ni?

Fauchelevent svarade:

— Ultime Fauchelevent.

Han hade verkligen haft en broder, som hetat Ultime, men som nu var död.

— Från vilken trakt är ni?

Fauchelevent svarade:

— Från Picquigny, nära Amiens.

— Ålder?

Fauchelevent svarade:

— Femtio år.

— Ert yrke?

Fauchelevent svarade:

— Trädgårdsmästare.

— Är ni en god kristen?

Fauchelevent svarade:

— Det äro alla i familjen.

— Den lilla flickan är er?

Fauchelevent svarade:

— Ja, vördade moder.

— Är ni hennes far?

Fauchelevent svarade:

— Hennes farfar.

Den äldre systern sade halvhögt till abbedissan:

— Han svarar bra.

Jean Valjean hade ej sagt ett enda ord.

Abbedissan betraktade Cosette uppmärksamt och sade halvhögt till nunnan:

— Hon kommer att bli ful.

De båda kvinnorna talade några minuter tyst med varandra i ett hörn av rummet, varpå abbedissan vände sig om och sade:

— Fader Fauvent, ni måste skaffa ännu en bjällra, det kommer att behövas två nu.

Dagen därpå hörde man i själva verket två bjällror i trädgården och nunnorna kunde ej underlåta att lyfta en flik av slöjan. Där borta under träden såg man två män gräva sida vid sida. Fauvent och en annan. Det var en märklig händelse. Man bröt till och med tystnaden för att säga:

— Det är ett biträde åt trädgårdsmästaren.

De äldre systrarna tillade:

— Det är en broder till Fauvent.

Jean Valjean hade verkligen blivit officiellt installerad; han hade fått en rem om knäet med en bjällra. Han kallades Ultime Fauchelevent.

Den starkaste orsaken till denna lösning av problemet hade varit abbedissans utlåtande om Cosette: Hon kommer att bli ful.

Sedan abbedissan ställt denna prognos fattade hon genast en viss förkärlek för Cosette samt lät henne bliva gratiselev i klostret.

Detta var mycket logiskt. Även om man ej hade någon spegel i klostret voro dock dessa kvinnor medvetna om sitt utseende men de flickor, vilka veta, att de äro vackra, bliva blott med svårighet nunnor. Det synes, som om den inre kallelsen stode i omvänd proportion till den yttre skönheten och därför väntade man sig mera av fula än av vackra flickor. Man föredrog de förra.

Fauchelevent kände sig synnerligen stolt över detta äventyr. Han hade haft en tredubbel framgång. Hos Jean Valjean, vars liv han räddat och som han alltjämt skyddade; hos dödgrävaren som

sade sig, att han besparat honom böterna; hos klostret, som tack vare honom kunde behålla syster Crusifixions stoft under altaret och hade fört Cæsar bakom ljuset samt tillfredsställt Guds krav. Det fanns en kista med ett lik i Petit-Picpus och en kista utan lik på kyrkogården Vaugirard. Den offentliga ordningen hade otvivelaktigt betänkligt störts men utan att någon märkte det. Klostrets tacksamhet mot Fauchelevent var också stor. Fauchelevent var den bäste av alla tjänare och den utomordentligaste trädgårdsmästare.

Vid ärkebiskopens nästa besök berättade abbedissan saken för hans högvördighet och berömde sig själv en smula under denna bekännelse. Ärkebiskopen berättade saken i tysthet men med gillande för Monsieurs biktfader, de Latil, och denne berättade saken för ärkebiskopen i Reims och kardinalen. Beundran för Fauchelevent spreds vida och ända till Rom. Vi ha framför oss en biljett, skriven av dåvarande påven Leon XII till en av sina släktingar, monsignoren vid den påvliga beskickningen i Paris, Della Genga, där man läser: Det lär i ett kloster i Paris finnas en trädgårdsmästare, en from man vid namn Fauvan.

Intet av denna ryktbarhet nådde fram till Fauchelevents öron. Han fortsatte att ympa, rensa och hölja över sina meloner utan att ana något om sin stora fromhet. Han visste ej mera om sitt rykte än en oxe från Durham eller Surrey, vars porträtt återges i Illustrated London News med denna underskrift: Oxe, vilken hemfört pris vid utställningen av nötkreatur.

IX.

KLOSTERLIV.

I klostret fortsatte Cosette med sin förtegenhet. Cosette trodde helt naturligt att hon var Jean Valjeans dotter. Men då hon intet visste, kunde hon givetvis ej säga något, och under alla förhållanden skulle hon ej gjort det. Vi ha redan sagt att intet driver ett barn till tystlåtenhet så som olyckan. Cosette hade lidit så mycket att hon var rädd för allt, till och med för att tala och för att andas. Ett enda ord hade så ofta utlöst ett ovädder över henne. Hon hade knappast börjat lugna sig under Jean Valjeans beskydd. Hon vande sig mycket snart vid klostret. Hon saknade endast Katharina, men vågade ej säga det. Men en gång sade hon till Jean Valjean:

— Far, hade jag vetat om det, hade jag tagit henne med mig.

När Cosette blev pensionär i klostret måste hon bära dess dräkt. Jean Valjean utverkade att hon

fick de kläder, hon måste lägga av. Det var samma sorgdräkt, som han hade låtit henne taga på sig, när de lämnade Thénardiers krog. Den var ej vidare nött. Jean Valjean låste in dessa småsaker samt strumporna och skorna, sedan han beströtт allt med kamfer, i en liten kappsäck som han lyckades skaffa sig. Denna ställde han under en stol intill sängen och bar alltid nyckeln på sig.

— Far, frågade honom en dag Cosette, vad har du då i den där väskan, som luktar så?

Fader Fauchelevent, bortsett från sitt stora rykte, som han var okunnig om, belönades dock för sin goda handling. För det första var han lycklig, sedan hade han mycket mindre arbete nu, när de voro två. Och slutligen älskade han tobak och kunde nu bruka tre gånger så mycket som förr, eftersom herr Madeleine betalade det.

Nunnorna brukade aldrig namnet Ultime; de sade i stället "den andre Fauvent".

Om dessa fromma kvinnor hade haft något av Javerts spårsinne skulle de lagt märke till att när det fanns något att uträtta utanför klostermurarne så var det alltid fader Fauvent den äldre, den gamle, den halte och sjuklige, som gick ut. Aldrig

den yngre. Men vare sig de hade sina blickar riktade mot Gud eller ej förstodo att spionera, upptagna som de voro med att vakta på varandra, så är det säkert, att de ej lade märke till saken.

Jean Valjean lade också an på att hålla sig lugn och ej väcka någon uppmärksamhet. Javert iakttog kvarteret under över en månad.

Detta kloster var för Jean Valjean som en ö, omgiven av bråddjup. De fyra murarne voro hädanefter världens gränser för honom. Han såg nog av himlen för att vara glad, och Cosette tillräckligt för att vara lycklig.

Ett ljuvligt lugn rådde nu i hans liv.

Jämte den gamle Fauchelevent bebodde han kojan längst bort i trädgården. Denna hydda, uppförd i kalkbruk, fanns ännu kvar år 1845; den utgjordes av tre rum, vilka blott bestodo av de nakna väggarna. Det förnämsta rummet hade fader Fauchelevent med våld tvingat den motsträvige Jean Valjean att lägga beslag på. Muren i detta rum pryddes, utom av de två spikar, på vilka bjällrorna hängdes, av ett rojalistiskt pappersmynt från år 1793, en av den tidens assignater.

Den hade utgivits i Vendee samt spikats upp

på väggen av den förre trädgårdsmästaren, en för detta chouan, som hade dött i klostret och efterträtts av Fauchelevent.

Jean Valjean arbetade hela dagen i trädgården och gjorde stor nytta. Han kände till de grövre sysslorna sedan gammalt och ägnade sig gärna åt trädgårdsskötseln. Man erinrar sig kanske att han hade en mängd recept och kunde ge råd angående jordens skötsel. Nästan alla träden voro vilda. Han beskar dem och kom dem att ge utmärkta frukter.

Cosette hade lov att varje dag besöka honom en timma. Då nunnorna voro dystra och han var god, beundrade barnet honom. På bestämd tid kom hon springande till kojan. När hon trädde in, var det som om paradiset kommit in i kyffet. Jean Valjean strålade och kände, att hans lycka ökades i samma mån som Cosette var nöjd. Den glädje vi bereda andra har den goda egenskapen att den långt ifrån att försvagas som varje annan reflex blir ännu mera strålande, när den återspeglas. Under sina lediga stunder betraktade Jean Valjean Cosette på avstånd, såg henne springa och leka och urskilde hennes skratt bland de andras.

Ty nu kunde Cosette skratta.

Hennes ansikte förändrades också. Allt det dystra försvann. Skrattet, det är solen, som förjagar vintern från det mänskliga anletet.

Cosette var fortfarande icke vacker, men var synnerligen näpen. Med sin milda barnsliga röst sade hon de mest lillgamla saker.

När leken var slut och undervisningen började såg Jean Valjean henne genom fönstren och om natten vändes hans blickar mot hennes sovrum.

Dessutom har Gud sina egna vägar. Klostret bidrog till att hos Jean Valjean fortsätta det verk, biskopen begynt. Vissa sidor av dygden kunna föra till stoltheten och egenrättfärdigheten. Mellan dem finnes en av djävulen byggd bro. Kanske omedvetet hade Jean Valjean börjat närma sig den orätta sidan av stranden, när försynen kastade honom in i Petit-Picpus-klostret. Så länge han blott jämfört sig med biskopen hade han funnit sig vara en ovärdig syndare men sedan någon tid började han jämföra sig med människorna och stoltheten uppkom. Vem vet, om han ej så småningom skulle ha gripits av hatet?

Klostret hindrade honom i denna utförsbacke.

Det var det andra fängelse, han lärde känna. I sin ungdom, under den tid som för honom var början av livet samt senare, hade han lärt känna ett annat, en förskräckligare plats, vars stränghet alltid förefallit honom som ett exempel på samhällets orättvisa och lagarnas brottslighet. Nu lärde han efter straffängelset känna klostret. Han hade tillhört fängelset, men i klostret var han snarast en åskådare, och han jämförde med en viss oro dessa båda ställen med varandra.

Stundom lutade han sig över sin spade och började försjunka i drömmar.

Han erinrade sig sina gamla kamrater. Hur olyckliga voro de ej. De stego upp vid daggryningen och arbetade till skymningen. Man unnade dem knappast sömnen, de lågo på britsar, där det ej fick finnas några madrasser som voro tjockare än två tum, i salar, vilka ej uppvärmdes annat än under den allra kallaste tiden; de voro klädda i hemska röda rockar och av nåd tillät man dem att under den varmaste tiden bära byxor av linne och en tröja av ylle, när kylan var som värst. Endast när de skulle ut på något särskilt ansträngande arbete fingo de vin eller kött. De fingo ej ha några

namn och kallades endast vid nummer och levde med sänkta ögon, talade med sänkt röst, buro kortklippt hår och voro ständigt under käppen och under skammen och nesan.

Sedan vändes tankarna till de varelser, han nu såg.

Dessa människor levde, de också, med kortklippt hår, med sänkta ögon, men ej i skam och under världens hån, med ryggar söndertrasade, ej av käpprapp utan av självplågeri. Även deras namn bland människorna hade utplånats. Det fanns endast stränga benämningar. De åto aldrig kött och drucko icke vin, de åto ofta intet förrän aftonen. De buro ej röda rockar men svarta svepklänningar av ylle, som voro för varma om sommaren och för kalla om vintern. Sex månader under året buro de närmast kroppen sarslinnen, som lät dem drabbas av febersjukdomar. De bodde ej i salar, vilka uppvärmdes blott under den kallaste tiden, utan i celler, där aldrig en eld tändes. De lågo ej på två tum tjocka madrasser utan på halm. Slutligen fingo de ej ens sova. Varje natt, efter en dag fylld av arbete, måste de, just som sjunkit in i den första tunga sömnen och hunnit bli en smula var-

ma, stiga upp samt gå till bön i ett kapell samt falla på knä på stengolvet i mörker och kyla.

Vissa dagar måste de i tur och ordning ligga tolv timmar på knä på stengolvet eller också framstupa, med korsade armar och ansiktet mot marken.

De andra voro män, dessa voro kvinnor.

Vad hade dessa män gjort? De hade stulit, rånat, dödat. De voro banditer, förfalskare, giftmördare, mordbrännare, mördare, faderdråpare. Vad hade dessa kvinnor gjort? Intet.

Å ena sidan rån, förfalskning, bedrägeri, alla slags brott, å den andra en enda sak, oskulden.

Den fullkomliga oskulden, nära nog berövad denna jord genom en mystisk himmelsfärd, levde ännu kvar här nere genom denna dygd, som tack vare sin helighet nästan tillhörde himlen.

Å ena sidan de brottsliga förtroenden, man ger varandra med viskande stämma, å den andra bekännelsen av fel, vilka yppas med hög röst. Och vilka brott! Och vilka förseelser!

Å ena sidan dunster från träskmarkerna, å den andra en obeskrivligt ljuvlig doft. Å ena sidan en moralisk pest, noga bevakad av kanoner och långsamt förtärande sina offer. Å den andra en

kysk känsla av samhörighet mellan alla själar. Där mörkret, här skuggan, men en skugga, fylld av ljus och strålar.

Tvenne träldomens platser. Men från den första fanns det möjlighet att befrias, en laglig gräns, som man alltid skymtade och dessutom flykten. Den andra omfattande hela livet. Det enda, avlägsna hoppet, frihetens ljus, var vad människorna kalla döden.

I det första fallet var man blott fängslad av kedjor, i det andra av sin tro.

Vad utvecklade sig ur det förra? En omätlig förbannelse, tandagnisslan och hat, en förtvivlans ondska, ett skri av raseri mot samhället, hån mot himlen.

Vad framgick ur den andra träldomen? Välsignelse och kärlek.

Och inom dessa båda platser, så lika och så olika, utförde olika varelser samma sak: försoningen.

Jean Valjean förstod väl de förstas försoningsverk. Det var den personliga försoningen, för egna skulder. Men han förstod ej de andras. Dessa varelser utan fläck och skuld, vilken för-

soning underkastade de sig månne, frågade han med en darrning.

En röst i hans inre svarade: Det gudomligaste av allt mänskligt, försoning för andra.

Vi uttrycka här ingen egen åsikt, vi blott förtälja. Vi sätta oss i Jean Valjeans ställe och meddela hans tankar.

Han hade framför sina ögon den mest sublima försakelse, den högsta graden av dygd. Oskulden, som förlåter människorna deras fel och som åtager sig försoningen i deras ställe. Den frivilliga träldomen, tortyren och straffet, åtrådd av själar, vilka ej ha syndat, för att bespara de, vilka syndat, detta lidande. Kärleken till människorna, vilken smälter samman med den oändliga kärleken till Gud men dock lever för sig och knäfaller med bön. Svaga, milda varelser, vilka bära deras straff, som dömts, men som le som om de belönats.

Han erinrade sig att han hade vågat beklaga sig.

Ofta steg han upp om natten för att lyssna till sången från dessa oskuldsvita kvinnor, vilka underkastade sig en så hård behandling, och han genomilades av en rysning när han tänkte på, att de, vilka med rätta straffades, ej höjde rösterna mot

himlen annat än för hädelser och att han, olyckliga, hade knutit sin hand mot Gud.

En märklig sak kom honom ofta att försjunka i tankar liksom om försynen sakta hade viskat till honom: flykten in i klostret, den svåra bestigningen av muren, alla ansträngningar för att komma ut från denna åt försoningen helgade plats och hans längtan efter att komma dit igen. Var det en symbol för hans eget öde?

Detta hus var ett fängelse och påminde på ett dystert sätt om det andra, varifrån han flytt, och likväl hade han aldrig kunnat föreställa sig något sådant.

Han återsåg grindarna, reglarna, järngallren, men vilka stängde de inne? Änglar.

Dessa höga murar, som han sett innesluta tigrar, den återsåg han kring små lamm.

Det var en försoningens ort, ej en straffets och dock var den ännu strängare, ännu mera dyster och obarmhärtig än den andra. Dessa jungfrur voro mera böjda än straffångarna. En kall vind, denna vind, som hade genomisat hans ungdom, ven genom de galler och lås, som stängt inne de

hemska gamarna; en ännu mera bitande storm ven genom dessa duvors bur.

Varför?

När han tänkte på dessa ting, kände han sig stå inför ett av de högsta mysterierna.

Under dessa tankar försvann hans stolthet. Han rannsakade sig själv. Han kände sig så liten och han grät flera gånger. Allt, som hade hänt honom de sista sex månaderna återkallade biskopens fromma förmaningar: Cosette genom sin kärlek, klostret genom sin ödmjukhet.

Någon gång i skymningen, när trädgården låg öde, såg man honom på knä i den allé, som för till kapellet, framför det fönster, genom vilket han sett in samma dag han kommit dit; han låg då vänd åt det håll, där han visste att den vakande systern låg framåtböjd i bön. Så bad han på knä inför denna syster.

Det syntes, som om han ej vågade knäfalla omedelbart inför Gud.

Hela hans omgivning, den fredliga trädgården, de doftande blommorna, de glada barnen, de allvarliga och enkla kvinnorna, det tysta klostret gjorde så småningom ett starkt intryck på honom

och kom hans själ att bestå av tystnad som klostret, av en vällukt, som blommornas, av en frid, som trädgårdens, av en enkelhet, som nunnornas, av en glädje som barnens. Och sedan erinrade han sig, att det varit två Guds hus, som upptagit honom vid de två kritiska tillfällena i hans liv; första gången, då alla dörrar stängdes för honom och samhället stötte honom tillbaka, andra gången, då samhället återupptog jakten efter honom och fängelset redan öppnade sig. Utan den första hjälpen skulle han återfallit i brottet och utan den andra i straffet. Hans hjärta smälte av tacksamhet och hans kärlek blev allt större.

Så förflöto flera år. Cosette växte upp.

TREDJE DELEN

Marius.

FÖRSTA BOKEN.

Paris i ett nötskal.

I.

PARVULUS.

Paris har ett barn och skogen har en fågel. Fågeln kallas gråsparv och barnet kallas gatpojke.

Förena dessa två tankar, av vilka den ena inrymmer glöden, den andra morgonrodnaden, slå till sammans dess gnistor, Paris och barndomen, och därur skall framspringa en varelse. Homuncio skulle Plautus ha sagt.

Denna lilla varelse är glad. Han äter ej varje dag men om han finner för gott går han varje kväll på teatern. Han har ingen skjorta på kroppen, inga skor på fötterna, intet tak över huvudet lika litet som flugorna i solen ha något av allt detta. Han är mellan sju och tretton år gammal, lever flockvis, stryker omkring på ga-

torna, bor i det fria, har ett par gamla byxor, han ärvt av sin far och som räcka långt nedanför fotknölarna, en gammal hatt, som han fått av en annan far, och som går ned över öronen, ett halvt hängsle, gjort av en gul tygremsa; han löper omkring, spejar och vaktar, fördriver tiden, röker in sjöskumspipor, svär som en borstbindare, besöker krogarna, känner alla tjuvar, duar alla flickor, talar slang, sjunger oanständiga visor och har ett hjärta, som ej rymmer något dåligt. Ty i denna själ finnes en pärla, oskulden, och pärlor upplösas ej av smutsen. Så länge människan är ett barn vill Gud att hon skall vara oskyldig.

Om man frågar den stora staden: — Vad är det där för något? svarar den: — Det är min gosse.

II.

NÅGRA SÄRSKILDA KÄNNETECKEN.

Parisergamängen, det är jättinnans dvärg. Låtom oss ej överdriva; denna rännstenens kerub har stundom en skjorta, men då har han bara en. Det kan hända, att han har skor, men då ha de inga sulor. Han kan ha en bostad och han älskar den, ty där finner han sin moder, men han föredrager gatan, emedan han där finner friheten. Han har sina egna lekar och sina egna streck, där alltid hatet till borgarna lyser igenom. Han har sitt eget bildspråk: att vara död heter: "att ha ätit upp roten på maskrosen". Han har sina egna yrken som att hämta droskor, fälla ned fotstegen på vagnarna, lägga ut plankor på gatorna när det ösregnar, ropa ut regeringens tal till det franska folket samt att skrapa rent kring stenarna på gatan. Han har sina egna mynt, som består av små kopparbitar, som han hittar på gatorna. Detta egendomliga mynt,

som kallas locues, har ett bestämt och oföränderligt värde bland dessa små bohèmer.

Slutligen har han även sin egen fauna, som han noga studerar i gathörnen. Jungfru Maria nyckelpiga, bladlusen, jordkryparen, "djävulen", en svart insekt som hotfullt vrider sin tvekluvna stjärt. Han har sitt eget sagomonstrum med fjällig buk; det är inte ödlan, som har blåsor på rygggen och icke paddan, som bor i gamla kalkhål och uttorkade brunnar; det är svart, hårigt, klibbigt, kan klättra och är både snabbt och långsamt, är stumt men har ögon och är så förskräckligt, att ingen någonsin sett det; han kallar detta odjur "de stumma". Att leta efter det under stenarna är ett nöje, som kommer kalla kårar att gå efter ryggen. Ett annat nöje är att hastigt lyfta upp gatstenarna för att få se tusenfotingarna springa. Varje del av Paris är berömd för sina intressanta fynd. Det finnes timmerbaggar i Ursulinerkvarterets vedupplag, det finnes Pantheons tusenfotingar och grodlarver i Marsfältets kanaler.

Vad ord beträffar kan han jämställas med Talleyrand. Han är icke mindre cynisk men han är

hederligare. Han är begåvad med en oväntad, behaglig munterhet och förskräcker handlandena med sitt skallande skratt. Han behärskar alla roller från den förnämsta komedien till farsen.

Ett liktåg passerar. Bland dem, vilka följa det, finnes en läkare.

— Se där, utropar en gamäng, när började läkarna att själva bära sina varor?

En annan står inne i en folkmassa. En allvarlig man med glasögon och berlockar vänder sig förargad om och säger:

— Din lösdrivare, du tog min hustrus arm.

— Jag, min herre! Visitera mig!

III.

HAN ÄR TREVLIG.

På kvällen går "homuncio", tack vare några sous, som han alltid lyckats skaffa sig under dagens lopp, på teatern. När han skrider över denna magiska tröskel blir han som förvandlad. Teatrarna äro som ett slags upp- och nedvända skepp med kölen uppåt. Och när gamängen kommer hit förvandlas han till vad man kallar titti efter en gammal karnevalsdräkt. Det är samma skillnad mellan gamäng och titti som mellan larven och fjärilen. Det räcker att gamängen kommer upp i denna teaterns köl för att han skall stråla av glädje och han liknar, med sin förmåga att bli entusiastisk och gripas av glädje och hänförelse, när han ursinnigt klappar i händerna en fjäril, som fladdrar i denna trånga, flottiga, mörka, osunda, förskräckliga och avskyvärda köl, som han kallar paradiset.

Giv en varelse det onyttiga och beröva honom det nödvändiga och man får parisergamängen.

Gamängen saknar ej litterära intressen. Hans smak är dock ej, vi konstatera det med allt tillbörligt beklagande, riktad mot det klassiska. Hans läggning är föga akademisk. Så till exempel kryddades fröken Mars popularitet bland dessa barn av en viss ironi. Gamängen kallade henne fröken Muche.

Denna varelse hånar, skämtar, slåss, har lindor som ett spädbarn och trasor som en filosof, fiskar i avloppsrören, jagar i kloakerna, drager fram glädje ur smutsen, svärmar på torgen, hånar och biter, visslar och sjunger, ber och ryter, mildrar hallelujaropen med sista schlagern och kan tralla allt, från De profundis till Chienlit, finner utan att söka, vet vad han ej känner till, är spartansk till överdrift, galen ända till klokhet, lyrisk så att han kan krypa uppför Olympen, vältrar sig i avskrädeshögar och lämnar dem översållade av stjärnor. Parisergamängen, det är Rabelais som barn.

Han är ej nöjd med sina byxor om de ej ha en klockficka.

Han blir sällan förvånad, ännu mera sällan förskräckt, blåser på all vidskepelse, sticker hål på

skrytet, hånar det mystiska, räcker ut tungan åt spökena, gör prosa av högstämda dikter och sticker fram sina karikatyrer överallt. Det är ej så, att han är prosaisk, långt därifrån men han ersätter den högtidliga bilden med farsens fantasmagori. Om Adamastor visade sig för honom skulle gamängen säga:

— Se där! En lustig gubbe.

IV.

HAN KAN VARA TILL NYTTA.

Paris börjar med flanören och slutar med gamängen, två varelser, till vilka det ej finnes någon motsvarighet i andra städer. Den passiva människan, som nöjer sig med att åskåda och det outtömliga initiativet, Prudhomme och Fouillou. Det är blott Paris' fauna, som har dessa två att uppvisa. Hela monarkien ligger i flanören, hela anarkien i gamängen.

De bleka barn till Paris' förstäder lever och utvecklar sig, knyter sig och "löser upp sig i lidandet", inför de sociala verkligheterna och det mänskliga livet, ett tankfullt vittne. Han tror sig själv vara bekymmerslös men är det ej. Han åskådar och håller på att brista ut i skratt men är också nära motsatsen. Vem ni än är som kallar er Fördom, Missbruk, Despotism, Förtryck, Orättvisa, Fanatism, Tyranni, tag er till vara för gamängen!

Den lille kommer att växa.

Av vad materia är han danad? Av första bästa lera? En handfull smuts, ett andetag och man har Adam. Det räcker att en Gud är där. Och en Gud har alltid gått förbi gamängen. Ödet bearbetar denna lilla själ. Med detta ord, ödet, avse vi en smula äventyr. Skall det av denna pygme, som genomtränger det allmänna, som är okunnig, obildad, förskräckt, vulgär, någonsin bliva en jonier eller beotier? Vänta, currit rota, Paris anda, denna varelse, som skapar slumpens barn och ödenas män, trots den latinska galgen, kan av krukan även göras en amfora.

V.

HANS GRÄNSER.

Gamängen älskar staden, han älskar också ensamheten eftersom han är en smula av en vis. Urbis amator, som Fuscus, ruris amator, som Flaccus.

Att irra omkring tänkande, det vill säga att flanera, är ett gott tidsfördriv för en filosof, särskilt i den del av landet som är en smula bastardartat, en smula fult med ganska bissarrt och som består av två olika slag liksom de delar, vilka omgiva de stora städerna och då särskilt Paris. Att iakttaga förstaden, det är att iakttaga en amfibie. Träden sluta, taken börja, gräset slutar, stenläggningen börjar, slut på fårorna och åkrarna, början på butikerna, slut på hjulspåren, början av passionerna, slut på det gudomliga suset och början av det mänskliga bullret. Allt detta skapar ett utomordentligt intresse.

Därför erhålla dessa platser, som äro så föga

tilldragande, av de förbigående epitetet dystra, samt bilda målet för drömmarnes promenader.

Den, som skriver dessa rader har länge strövat omkring i det gamla Paris och detta är för honom en outtömlig källa till minnen. Denna korthuggna gräsmatta, dessa knöliga stigar, denna krita, dessa märgelgravar, dessa kalkbrott, denna hårda enformighet hos marker, som antingen voro ouppodlade eller lågo i träda, dessa handelsträdgårdar med sina färska grönsaker som man plötsligt stötte på i dalsänkorna, dessa oändliga tomter med sina skrymslen och plank och dessa fält, där garnisonens trumslagare slagit sina virvlar och, så att säga gjort sina första lärospån i krigets tjänst, denna blandning av vildhet och borgerlighet, dessa nattliga mördarkulor, dessa enstaka, höga kvarnar, vilkas vingar snurra för vinden, dessa vindspel vid stenbrotten, dessa krogar vid kyrkogårdsmurarna, detta egendomliga behag hos murarna, vilka tvärt avskära de stora, solbelysta, fjärilssträlande fälten, allt lockade honom.

Det finnes knappast någon som känner till dessa egendomliga platser, Glaciere, Cunette,

den hemska Grenelle-muren, genomborrad av kulor, Mont-Parnasse, Fosse-aux-Loup, Aubiers på Marnehöjden, Montsouris, Tombe-Issoire, Pierre-Plate de Châtillon, där det finnes ett gammalt stenbrott, där det nu växer champignoner; jäms med marken finnes det här en slags fallucka av murknade bräder. Roms campagna är en sak, Paris' förstäder en annan. Att i den utsikt, som visas oss, ej se annat än fält, hus eller träd, det är att hålla sig till ytan. Varje syn på tingen är en tanke från Gud. Den plats, där en slätt övergår till att bli en stad är alltid genomträngd av en stark melankoli. Naturen och människan tala där på samma gång. De lokala egenheterna visa sig.

Den, som liksom vi har irrat omkring i förstädernas enslighet, där man skulle kunna tala om Paris limber, har här och där, på de mest övergivna platser, i de mest oväntade ögonblick, bakom en tunn häck eller vid en dyster mur, sett bullersamma grupper av barn, bleka, smutsiga, dammiga, trasiga; de ha kanske varit prydda med blåklint och de ha alla tillhört fattiga familjer. De yttre boulevarderna äro de platser, där de

hämta frisk luft; förstaden tillhör dem. Där fira de en oändlig fridag. De äro eller rättare sagt de vistas där, fjärran från varje tillsyn i majs eller junis klara solsken; de huka sig ned kring ett hål i marken, stöta till stenkulorna med tummen, gräla om örena och äro utan ansvar, fria och lyckliga. Så snart de se er komma de ihåg att de ha ett yrke och att de måste förtjäna och de erbjuda er en gammal strumpa full av skalbaggar och utgör ett av de största behagen hos Paris' omgivningar.

Ibland finner man i denna skock pojkar små flickor — är det deras systrar? — De äro nästan unga damer, magra, feberaktiga, solbrända och fräkniga, prydda med vallmo och ax, glada, skygga och barfota. Man ser dem mumsa på körsbär ute på fälten och om kvällarna hör man dem skratta. Dessa grupper, antingen klart belysta av middagssolen eller skymtande i solnedgången, lägga beslag på filosofens tankar och deras gestalter blanda sig med hans minnen av den gamla staden.

Paris är medelpunkten, förstäderna periferien. Tillsammans utgöra detta dessa barns hela värld.

De våga sig aldrig utanför dem. De kunna lika litet lämna parisatmosfären som fisken kan lämna vattnet. För dem existerar det intet två mil bortom stadsportarna. Ivry, Gentilly, Arcueil, Belleville, Aubervilliers, Menilmontant, Chroisy-le-Roi, Billancourt, Meudon, Issy, Vanvres, Sevres, Puteaux, Neuilly, Gennevilliers, Colombes, Romainville, Chatou, Asnieres, Bougival, Nauterre, Enghien, Noisy-le-Sec, Nogent, Gournay, Drancy, Gonesse, det är slutet på deras universum.

VI.

EN SMULA HISTORIA.

Under den oss ganska nära liggande tid, då denna historia utspelades, fanns det ej som nu en polis vid varje gathörn (en välgärning vi ej här ha tid att belysa), kringirrande barn överflödade i Paris. Statistiken uppger att i medeltal tvåhundrasextio barn utan bostad årligen upptogos av polisen under dess ronder på öppna eller icke belysta platser, i hus under byggnad eller under broarnas valv . En av dessa tillflyktsorter har bevarat sitt rykte och inrymde "Arcolebrons svalor". Detta är för resten ett av de allvarligaste sociala symptomen. Alla mannens brott börja med barnets kringströvande.

Men låt oss göra ett undantag för Paris. Till en viss grad och trots de minnen, vi bevara, är det riktigt, att göra detta undantag. Under det att i varje annan stor stad ett hemlöst barn är en förlorad man, under det att, nästan överallt, det

barn, som lämnats åt sig själv på något sätt lämnas åt den offentliga lastbarheten, som uppslukar allt som heter heder och samvete, så är Parisgamängen, det hålla vi fast vid, trots den fläckade ytan, i sitt inre oskyldig. Det är storslaget att kunna finna att så är fallet och samma sak lyser fram från den omutliga hederligheten hos våra revolutioner; i Paris' luft finnes det en viss omutlighet liksom oceanen är mättad med salt. Att andas i Paris, det är att bevara sin själ.

Vad vi här säga minskar ej det medlidande man känner varje gång man möter ett av dessa barn, kring vilka man tycker sig se de avbrutna familjebanden fladdra. I vårt samhälle, som ännu är så ofullkomligt, är det intet onormalt att familjerna upplösas och försvinna i dunklet utan att längre veta, vad det blir av barnen. På detta sätt uppkomma dunkla öden. Detta kallas, ty denna sorgliga sak har blivit till ett ordspråk, "att kastas ut på gatan".

I förbigående kunna vi säga, att den gamla monarkien ej lade hinder i vägen för detta sätt att överge barnen. De högre klasserna hade intet

emot att det fanns en smula av Egypten, en smula boheme, i samhällets bottenlager. Motviljan mot undervisning hos folkets barn hade blivit en trossats. Vad skulle man med halvbildade till? Det var slagordet. Men det kringirrande barnet är ett korrollarium till det okunniga.

Dessutom behövde monarkien stundom barn och då skummade man blott gatorna.

Under Ludvig XIV, för att ej gå längre tillbaka, ville staten och det med rätta skapa en flotta. Tanken var god. Men på vad sätt? Man har ingen flotta om man ej jämte segelfartyget, denna vindarnas lekboll, även — och för att kunna bogsera de andra fartygen — har fartyg som gå som de vilja antingen tack vare handkraft eller ånga. Galärerna voro på den tiden för flottan, vad ångbåten är i dag. Det behövdes alltså galärer. Men denna sättes endast i rörelse av roddare och det var alltså detta man behövde. Colbert lät därför genom provinsernas domstolar uppdriva så många straffångar som möjligt. Myndigheterna lade ned mycket arbete på detta. En man behöll hatten på inför ett liktåg. Han var hugenott och sändes till galärerna. Man

mötte ett barn på gatan. Om det var femton år och ej visste var det skulle sova sändes det till galärerna. Det var en stor regent och ett stort sekel!

Under Ludvig XV försvunno barnen från Paris. Polisen lade beslag på dem, men man vet ej för vilket hemlighetsfullt ändamål. Man viskade förskräckt om konungens purpurfärgade bad. Barbier talar helt naivt om detta. Det hände stundom att det blev sådan brist på barn, att myndigheterna togo sådana, som hade föräldrar. De förtvivlade fäderna störtade sig till polisen. Vid dessa tillfällen ingrepo domstolarna och läto hänga, men vem? Polisen! Nej. Fäderna.

VII.

GAMÄNGEN SKULLE KUNNA PASSA IN I INDIENS KASTSYSTEM.

Parisergamängeriet är nästan som en kast. Man skulle kunna säga att ej vem som helst kan komma in däri.

Detta ord, gamäng, kom från folkspråket och trycktes första gången år 1834. Det var i ett litet arbete med titeln Claude Gueux. Skandalen var stor. Ordet har levat.

De egenskaper, vilka väcka gamängernas beundran, äro av mycket olika natur. Vi ha känt och umgåtts med en gamäng, som var mycket uppburen, emedan han sett en man falla ned från Notre-Dame. En annan beundrades, emedan han lyckats intränga på den bakgård, där de för Invalidhotellets dôme bestämda statyerna lagts, samt där kunnat knipa litet bly. En tredje såg man upp till, emedan han kände en soldat, som varit nära att sticka ut ögat på en borgare.

Det är detta som förklarar detta utrop av en parisergamäng, ett vältalighetsprov, som massan skrattar åt utan att förstå det:

— Herre Gud! Vilken otur. Tänk att jag haft en sådan osmak att jag ännu ej fått se någon falla ned från femte våningen!

Visst sade en bonde vackra ord när man hörde detta:

— Far så och så, er hustru är död. Varför sände ni ej efter läkare?

— Vad kan ni tro, min herre, vi äro fattigt folk och vi kunna dö själva!

Men om bondens hela passivitet ligger i dessa ord, så finner man lika säkert förstadspojkens och fritänkarens hela anarki i ett annat. En biktfader ledsagar en dödsdömd till schavotten. Pariserbarnet ropar:

— Han talar med kalotten! En sådan rackare!

En viss djärvhet i religiösa ting höjer gamängens anseende. Det är viktigt att vara fritänkare.

Att närvara vid avrättningar är en plikt. Man pekar på guillotinen och skrattar. Man ger den alla möjliga namn: — Slut på soppan — Bitvargen — Mor i himmelen — Den sista munsbiten —

och många andra. För att ej gå miste om något, klättrar man upp på murar, hissar upp sig till balkonger, stiger upp i träden och klamrar sig fast vid skorstenar. Gamängen födes till plåtslagare, liksom han födes till sjöman. Ett tak avskräcker honom ej mera än en mast. Det finnes ingen fest som kan gå upp mot avrättningarna på Grèveplatsen. Samson och abbé Montès äro verkligt populära namn. Man skriker åt offret för att pigga upp det, och man beundrar det ibland. Lacenaire, som gamäng, såg den förskräcklige Dautun dö tappert och sade dessa ord, som voro som en spådom:

— Jag avundades honom.

Bland gamängerna känner man ej till Voltaire, men man känner Papavoine — en ryktbar mördare. De förväxla politiska brottslingar med andra. Man bevarar minnet av de avrättades sista dräkt. Man vet, att Tolleron hade en kolarmössa. Avril en filthatt. Louvel en rund hatt, att gamle Delaporte var skallig och barhuvad, att Castaing var röd och munter, att Bories hade pipskägg, att Jean-Martin hade kvar sina hängslen och att Lecouffé och hans mor grälade. En gamäng hade då ropat:

— Bråka nu inte om korgen.

En annan, som ej hade sett Debacker, vilken var så liten att han försvann i hopen, hade klättrat upp i en lykta. En polis hade rynkat på ögonbrynen, och pojken bad:

— Låt mig få vara kvar här uppe. Och för att förbättra sin sak: Jag skall icke falla ned.

— Det rör icke mig, om du faller, svarade polisen.

Olyckshändelser äro något som skattas högt av gamängerna. Man når höjden av ära om man skär sig djupt, ända "intill benet".

Knytnäven har en stor förmåga att väcka respekt. En av de saker gamängen helst säger är:

— Jag är tusan så stark!

Att vara vänsterhänt är avundsvärt och att vinda med ögonen en god sak.

VIII.

ETT ÄLSKVÄRT ORD AV KONUNG LUDVIG FILIP.

Om sommaren förvandlas han till en groda och på kvällarne, i skymningen, kastar han sig framför Austerlitz- och Jenabroarna från kolpråmar och tvättbryggor på huvudet ned i Seine; han bryter därmed mot alla möjliga av blygsamhetens och polisens lagar. Men poliserna vaka och därigenom uppkommer en högst dramatisk situation, som givit anledning till ett på en gång faderligt och minnesvärt utrop. Detta rop, som var berömt omkring år 1830, är en signal mellan gamängerna och skanderas som en homerisk vers. Dess rytm är nästan lika svår att återgiva som de eleusiska hymnernas till Athenes ära och man återfinner däri antikens evoe-rop. Så här lyder det:

— Ohej, titi, oheej! Bylingen är här, grisarne kommer, tag dina trasor, gå din väg, kila genom kloaken!

Stundom kan denna lilla fluga — det kallar han sig själv — läsa och skriva; klottra kan han alltid. Han tvekar aldrig att — Gud vet på vad sätt — skaffa sig de kunskaper som kunna vara till nytta. Under åren 1815 till 1830 lärde han sig att kackla som en kalkon och från 1830 till 1848 klottrade han på väggarna. En sommarkväll såg Ludvig Filip, när han till fots återvände hem, en liten parvel svettas och stå på tå för att räcka upp till Neuillys grindstolpar, där han ritade ett jättestort päron med ett stycke kol. Med den godmodighet, som han ärvt från Henrik IV, hjälpte kungen pojken, avslutade päronet, gav honom ett guldmynt och sade:

— Det finns ett päron på det också.

Gamängen älskar oväsen. Han tycker om överdrifter. Han avskyr präster. En dag räckte en av dem lång näsa mot porten till nummer 69 på Universitetsgatan.

— Varför gör du så? frågade en förbigående.

— Det bor en präst där.

Det var också där som den påvlige nuntien bodde. Men hur det än är med gamängens voltairianism, aldrig försummar han ett tillfälle att bli

korgosse och då uppträder han som han skall under mässan. Det finnes två saker han längtar efter som Tantalus och som han aldrig får: störta regeringen och få sina byxor lagade.

Gamängen i idealtillståndet känner alla stadens poliser och kan alltid när han möter någon av dem lägga namnet till numret. Han har dem på sina fem fingrar. Han känner deras vanor och har särskilda tecken på dem. Han läser i deras själar som i en öppen bok. Han kan säga er helt ogenerat och utan att taga fel: — Den där är falsk — den där elak — den där stor — den där löjlig. Alla dessa ord, falsk, elak, stor, löjlig ha i hans mun sin särskilda betydelse. Han kan fortsätta med, att "den där inbillar sig att Pont-Neuf är till bara för honom och hindrar folk att promenera på kanten av bröstvärnet"; en annan har ovanan att draga folk i öronen etc.

IX.

GALLIENS FORNA ANDA.

Det fanns något av denna typ hos Poquelin — Moliere — en Hallarnas son; det fanns även hos Beaumarchais. Gamängeriet är en nyans av den galliska andan. Tillsammans med sunt förstånd skänker det stundom den nödiga styrkan däråt, alldeles som spriten åt vinet. Stundom saknas den eller är ett fel. När Homerous blundar skulle man kunna säga att Voltaire uppträder som gamäng. Camille Desmoulins var ett förstadens barn. Championet, som med våld tvingade fram heliga under, kom från Paris' gator. Som helt liten hade han "översvämmat portarne" i Saint-Etienne du Mont och Saint-Jean de Beauvais; han hade duat den heliga Genovevas skrin tillräckligt mycket för att kunna ge order åt den helige Januarius flaska.

Paris' gamäng är vördnadsfull, ironisk och oförskämd. Han har dåliga tänder emedan han får dålig föda och hans mage är i olag; han har vack-

ra ögon emedan han är klok. Även inför Jehovas ögon skulle han hoppa på ett ben uppför paradisets trappor. Han kan i grunden konsten att hoppa hage. Han kan vara allt mellan himmel och jord. Han leker i rännstenen och deltager i upproret. Hans oförskämdhet försvinner ej inför granaterna. Han är en tjuvpojke och en hjälte och liksom fordom thenanen skakar han lejonhuden. Trumslagaren Bara var en gamäng och skriker: Framåt! liksom hästen i skriften säger: gå, och på en minut förvandlas han från en byting till en jätte.

Detta dyns barn är också idealets barn. Mät den vingbredd, som finnes mellan Moliere och Bara.

Vill man sammanfatta allt i ett ord kan man säga, att gamängen är en varelse som roar sig, emedan han är olycklig.

X.

ECCE PARIS, ECCE HOMO.

Våra dagars gamäng liksom det gamla Roms graeculus, det är barnens folk med ålderdomens rynkor i pannan.

Gamängen är en nådegåva åt landet och på samma gång en sjukdom. En sjukdom, som måste botas. Hur? Genom upplysning.

Ljuset renar.

Ljuset värmer.

Alla samhällets storslagna förbättringar komma från vetenskapen, litteraturen, konsten, undervisningen. Skapa män. Upplys dem, på det att de må värma eder. Förr eller senare kommer den stora frågan om allmän undervisning att tränga sig fram med oemotståndligheten hos den absoluta sanningen. Då måste de, vilka representera den franska tanken, träffa sitt val: Frankrikes barn eller Paris' gamänger; knippen av ljus eller irrbloss i mörkret.

Gamängen uttrycker Paris och Paris världen. Ty Paris är en enhet. Paris är människosläktets tak. Hela denna underbara stad är ett sammandrag av försvunna och nuvarande seder och bruk. Den som ser Paris tror sig se det inre av historien med himlen och alla stjärnorna i mellanrummen. Paris har ett Kapitolium, Hotel de Ville; ett Parthenon, Notre-Dame; sin Aventinska kulle, förstaden Saint-Antoine; ett Asinarium, Sorbonne; dess Via sacra är Boulevard des Italiens; dess Vindarnes torn är allmänna opinionen och i stället för gemonierna har det löjet. Dess majo är bodknodden, dess transteverino förstadsbon, dess hammal är hamnbusen, dess cockney sprätten, dess lazzarone finns vid broarna. Allt som finnes på andra platser finns i Paris. Dumarsais fiskrenserska kan vara lika god som Euripides grönsaksmånglerska, Vejanus' diskuskastare lever åter upp i lindansaren Forioso, Therapontigonus Miles kunde gå arm i arm med grenadjären Vadeboncoeur. Månglaren Damasippus skulle trivas gott samman med Paris' klädjudar, Vincennes skulle lägga beslag på Sokrates alldeles som Athens agora skulle ha fängslat Diderot; Grimod de la Reynière har

uppfunnit rostbiff med talh liksom Curtillus uppfann den stekta igelkotten. I ballongen vid Arc-de-l'Etoile återfinner man Plautus trapezium. Den av Apulejus i Poecile anträffade svärdslukaren återfinnes på Pont-Neuf, Rameaus brorson och snyltgästen hos Curculion kunna taga varandra i hand, Ergasiles skulle kunna presentera sig hos Cambacères av d'Aigrefeuille och Roms fyra sprättar, Alcesimarchus, Phoedromus, Diabolus och Argyrippa komma nedför La Courtille i Labetuts postvagn. Aulus-Gellius stannade ej längre framför Congrio än Charles Nodier framför Polichinelle; Marton är ej en tigrinna, men Pardalisca är intet monstrum och om gyckelmakaren Pantolabus sätter samman historier på Café Anglais för rucklaren Nomentanus så är Hermogenus tenor på Champs-Elysées och hans följe utgöres av tiggaren Thrasius, klädd som Bobêche. Den besvärliga människa, som hejdar er vid Tuillerierna genom att fatta tag i rockknappen, låter er efter två tusen år upprepa Thesprions ord: Quis properantem me prehendit pallio? Vinet från Suresne parodierar vinet från Alba och Desaugiers bräddade rödvinsglas väger upp Balatrons stora pokal; Père-La-

chaise utsänder efter de nattliga regnen samma ljus som Mons Esquilinus och fattiggraven, köpt för fem år, är jämnställd med slavens hyrda kista.

Sök efter något, som Paris ej har. Trophonius' kar innehöll intet, som ej även finnes i Mesmers balja; Argaphilas har återuppstått med Cagliostro. Braminen Vasaphantâ inkarneras i greve Caint-Germain och på Saint-Médard-kyrkogården sker lika stora under som i Oumoumie-moskéen i Damaskus.

Paris har sin Æsopus i Mayeux och en Canidia, fröken Lenormand. Det förskräckes som Delphos inför de flammande blixtarna och borden snurra som fordom trefötterna i Dodona. Här sitter grisetten på tronen liksom fordom Roms kurtisaner och om Ludvig XV är sämre än Claudius så är madame Du Barry bättre än Messalina. Paris förenar i sig alla typer och vi kunna där finna både den grekiska nakenheten, den judiska spetälskan och det gaskogneska skrävlet. Paris, det är en blandning av Diogenes, Job och Pajazzo; det kläder en gengångare i gamla årgångar av Constitutionel samt utger det för att vara Chodruc Duclos.

Fastän Plutarchus säger: Tyrannen blir sällan

gammal, resignerade dock Rom under både Sulla och Domitianus och spädde gärna sitt vin med vatten. Tibern var en Lethe-flod, om man får tro det en smula kategoriska beröm, som uttalats av Varus Vibiscus: Contra Gracchos Tiberim habemus. Bibere Tiberim, id est seditione oblivisci.

Paris dricker dagligen en million liter vatten men detta hindrar ej att det vid tillfälle slås alarm och att stormklockan går.

Men detta undantag är Paris som ett snällt barn. Det går med på allt, är ej besvärlig när det gäller Venus, blott det får skratta förlåter det allt. Fulheten muntrar upp och löjet kommer fram inför det vanskapta liksom lasten förströr. Var lustig och du kan göra som du vill och till och med cynismen och hyckleriet stöter då ej denna stad. Den är så litterär att den ej håller för näsan inför Basile och blir ej skandaliserad inför Tartuffes begäran än Horatius över Priapus- phallus. Det finnes intet drag i världens anlete som saknas hos Paris. Mabille är ej Janiculus' polymniska dans men klädmånglerskan slukar där de lätta damerna med ögonen alldeles som kopplerskan Staphyla vaktade på jungfrun Planesium. Barrière

de Combat är ej ett Kolosseum men man är lika grym där, som om Cesar vore åskådare. Den syriska värdinnan har mer behag än mor Saguet men om Vergilius besökte den romerska tavernan så sitta David d'Angers, Balzac och Charlet vid det parisiska krogbordet. Paris härskar. Snillenas blixtar korsas och de röda prelaterna frodas. Adonaï far därigenom på sin vagn med tolv hjul under blixt och dunder och Silenus gör sin entré på sin åsna. Silenus, läs Ramponneua.

Paris är synonymt med Kosmos. Paris, det är Athen, Rom, Sybaris, Jerusalem, Pantin. Alla civilisationer finnas där i sammandrag, även alla barbarier. Paris skulle mycket sakna sin guilljotin.

Det är nyttigt att ha en aning till Grève-plats. Vad skulle denna eviga fest bli utan kryddor? Våra lagar ha i sin vishet försett oss därmed och tack vare dem faller det alltid några droppar från slaktarkniven mitt ibland karnevalsglädjen.

XI.

ATT SKÄMTA OCH ATT HÄRSKA.

Paris har ingen gräns. Ingen stad har haft denna makt, att kunna håna dem, den underkuvar. O, att behaga eder, athenare! utropade Alexander. Paris stiftar mera än lagar, det skapar modet, vanan. Paris kan begå vilka dumheter som helst och tillåter sig stundom den lyxen; i så fall följer hela världen efter dess dumheter. Sedan vaknar Paris upp, gnuggar ögonen och säger: Vad jag varit dum! Samt skrattar åt mänskligheten. Vilket under är ej en sådan stad. Är det ej egendomligt att all denna storhet och denna dårskap kan trivas tillsamman och att respekten ej förstöres av den uppsluppna parodien? Att samma mun i dag kan blåsa i en domsbasun och i morgon i en rörpipa? Paris äger en överlägsen godmodighet. Dess glädje är som åskan och dess skämt håller en spira. Dess orkan uppstår ibland ur en grimasch. Dess explosioner, dess mästerverk, dess under, dess

hjältedikter nå över hela världen liksom dess dumheter. Dess skratt är en vulkan, som sänder gnistor över hela jorden. Dess infall äro eldbränder. Det påtvingar folken sina karikatyrer liksom sina ideal, och mänsklighetens största minnen finna sig i dess ironi samt låna av sin evighet åt dess pojkstreck. Det är storslaget, det har sin 14 juli, som befriade en värld. Det tvang alla folk att avlägga eden i bollhuset och dess natt den 4 augusti upplöste på tre timmar tusen års feodalvälde. Av logiken skapar den folkmajoritetens muskel, det mångdubblar sig och återfinnes under det sublimas alla former; dess ljus fyller Washington, Kosciusko, Bolivar, Botvaris, Riego, Bem, Manin, Lopez, John Brown, Garibaldi. Paris finnes överallt, där framtidens låga tändes, i Boston 1779, på ön Léon 1820, i Pesti 1848, i Palermo 1860. Denna stad viskar det mäktiga lösenordet: frihet, i örat på de amerikanska abolitionisterna, samlade vid Harpers färjläge, viskar det i örat på Anconas patrioter samlade i skuggan av arkaderna framför Gozzis krog vid havsstranden. Den skapar Canaris, den skapar Quiroga, den skapar Pisacana. Den utstrålar storhet över jorden och det är i dess anda

Byron dör i Missolonghi och Mazet i Barcelona. Paris är en tribun för Mirabeau och en glödande krater för Robespierre. Dess litteratur, teater, konst, vetenskap, filosofi äro mänsklighetens handböcker. Paris har Pascal, Regnier, Corneille, Descartes, Jean-Jacques, Voltaire under varje minut av deras liv, Moliere för alla kommande sekler. Dess språk talas av världens mun och detta språk blir Ordet. Hos alla skapar det framstegstanken och de frihetens läror, det predikar, blir för generationer den värja, som lägges under huvudgärden. Det är dess tänkares och skalders hjärnor som ha skapat ända sedan 1789 alla folkets hjältar. Men detta hindrar det ej från att vara en gamäng och detta oändliga geni, som man kallar Paris, kan omskapa världen samtidigt med att det ritar Bouginers näsa på Theseustemplet och skriver Credeville voleur på pyramiderna.

Paris visar alltid tänderna. När staden ej är förbittrad, skrattar den. Sådant är Paris. Röken från dess tak äro universums idéer. En samling smuts och stenar, om man så vill, men dessutom en moralisk varelse. Det är större än stort, det är ofantligt. Varför? Emedan det vågar.

Våga, det är det pris, man når framgången för. Alla sublima erövringar äro mer eller mindre vågspel. För att revolutionen skulle bli till räckte det ej att Montesquieu talade om den, att Diderot predikade den, att Beaumarchais bebådar den, att Condorcet beräknar den, att Arouet förbereder den, att Rousseau tänker ut dess detaljer; det kräves också att Danton vågar den.

Ropet djärvhet är ett fiat lux. För mänskligheten marsch framåt kräves det även, att det på höjderna lysa stolta exempel på mod. Djärvheten kastar ett bländande ljus över historien och är en av människans ledfyrar. Morgonrodnaden är djärv när den stiger upp. Att våga, att trotsa, att vidhålla och framhärda, det är att vara trogen mot sig själv, att brottas med ödet, att göra olyckan häpen genom den ringa fruktan, man visar för den, att än bekämpa orättvisans tyranni, än förolämpa den segerdruckne, att hålla ut och ej ge vika, se där de exempel, folken behöva och det ljus, som eggar dem. Det är samma fruktansvärda blixt som utgår från Cambronnes pipa och Prmetheus fackla.

XII.

FOLKETS DOLDA FRAMTID.

Parisaren, även när han är man, är fortfarande gamäng. Att skildra barnet, det är att skildra staden och det är därför vi ha studerat örnen i denna sparv.

Det är framför allt i förstäderna — det fasthålla vi — som den verklige parisaren visar sig. Där finner man det renaste blodet, det typiska utseendet. Där arbetar och lider folket och lidandet och arbetet äro människans tvenne ansikten. Där finnes det massor av okända varelser, bland vilka man finner de egendomligaste typer, ända från sjåaren vid de la Rapée till stenhuggaren i Montfaucon. Fex urbis, stadens drägg, utropar Cicero, mob tillägger Burke harmsen: folkmassa, bottensats, pöbel. Dessa ord äro lätt sagda. Men vad angår det någon om de äro barfota? De kunna ej läsa; så mycket värre. Skola vi övergiva dem för den skull? Skola vi göra de-

ras olycka till en förbannelse? Kan ej ljuset tränga ned till dessa massor? Låtom oss upprepa det: Ljus, ljus, ljus! Vem vet om ej detta ogenomskinliga kan bliva genomskinligt? Äro ej revolutionerna förvandlingar? Gå ut, filosofer, och undervisa, upplys; tänk högt och tala högt, visa er i solen och fraternisera på de offentliga platserna, proklamera människans rättigheter, sjung marseljäsen, så ut entusiasm, ryck de gröna grenarna från ekarna. Gör av tanken en stormvind. Denna massa kan vara sublim. Låt oss begagna principernas och dygdernas ofantliga bål, som lyser, sprakar och värmer. Dessa bara fötter, dessa oklädda armar, dessa trasor, denna okunnighet och detta elände och mörker, allt detta kan brukas till uppnåendet av idealet. Betrakta folken och ni blir varse sanningen. Denna smuts, som man trampar under fötterna, den kan kastas i smältugnen, den kan glöda och bli en underbar kristall och det är tack vare den, som Galilei och Newton ha upptäckt stjärnorna.

XIII.

LILLE GAVROCHE.

Åtta eller nio år efter de händelser, som berättats i andra delen av denna historia, såg man på Boulevard du Temple och i trakten av Chateau d'Eau en liten pojk på tio eller elva år som ganska nära närmade sig det ideal av gamäng, som vi ovan återgivit, om icke hans hjärta, trots de leende läpparna, varit tomt och dystert. Denna pojke hade visserligen ett par byxor, som tillhört en vuxen, men han hade ej fått dem av sin far, och en tröja, som han ej fått av sin mor. Diverse människor hade klätt honom av medlidande. Men likväl ägde han en far och en mor. Men hans far brydde sig aldrig om honom och hans mor älskade honom icke. Han var ett av dessa barn, vilka äro värda vårt medlidande, emedan de äga både far och mor och likväl äro föräldralösa.

Detta barn trivdes aldrig så bra som på gatan. Gatstenarna voro mindre hårda än hans moders hjärta.

Hans föräldrar hade sparkat ut honom.

Då hade han helt enkelt tagit sitt parti och försvunnit.

Han var blek, stojande, smidig, spefull, livlig och med ett sjukligt utseende. Han gick, kom, sjöng, lekte i rännstenarna, stal en smula, men som katten eller sparven, glatt, leende, tog ej illa upp om han kallades skojare men blev ond om man sade rännstensunge. Han hade ingen bostad, intet bröd, ingen eld, ingen kärlek men han var glad emedan han var fri.

När dessa stackars varelser bli män träffas de nästan alltid av samhällets valsverk och krossas men så länge de äro barn smita de undan, så små äro de. De kunna rädda sig i det minsta hål.

Men hur övergivet detta barn än var så hände det dock var annan eller var tredje månad att han sade: — Jag skall hälsa på mamma! Då lämnade han boulevarden, Circus och Porte Saint-Martin för att gå ned till kajerna, fram till

förstaden och Salpétrière. Vart kom han då? Just till detta dubbelnummer, 50—52, som vanligen låg öde och alltid bar inskriften: "Rum att hyra". Vid denna tid fanns det egendomligt nog flera personer som bodde där fast de ej, som är vanligt i Paris, hade någon förbindelse med varandra. Alla hörde till denna klass, som börjar med den i trångmål levande borgaren och sträcker sig genom den ena graden av armod efter den andra ända ned till samhällets botten, till gubbarna, som sopade gatorna och lumpsamlarna, vilka sökte efter trasorna.

Vice värdinnan från Jean Valjeans tid hade dött och fått en efterträderska, som liknade henne. Jag minnes ej, vilken filosof det var som sade: — Det blir aldrig brist på gamla käringar.

Denna nya gumma kallade sig fru Burgon och det fanns intet anmärkningsvärt i hennes liv om ej att tre generationer papegojor i tur och ordning härskat över hennes själ.

De eländigaste av dem, vilka bebodde detta ruckel voro en familj på fyra personer, fader, moder och två ganska stora flickor, alla fyra i

samma kyffe, en av de celller, vi tidigare talat om.

Det fanns intet egendomligt vid första anblicken hos denna familj annat än dess ytterliga utblottning. Mannen, som hyrt rummet, hade sagt sig heta Jondrette. Någon tid efter deras inflyttning, vilken starkt hade liknat vad vice värdinnan kallade "ankomsten av ingenting alls", hade denne Jondrette sagt till den kvinna, vilken liksom sin företräderska var på samma gång portvakt och städerska: — Mor så och så, om någon skulle fråga efter en polack eller en italienare eller kanske efter en spanjor så är det jag.

Denna familj var den muntra barfotalassens. Han kom, fann fattigdom, övergivenhet och, vad som är ännu dystrare, ej ett enda småleende. Det var kallt i spisen och kyligt i hjärtanen. När han anlände frågade man:

— Varifrån kommer du?

Han svarade:

— Från gatan.

När han gick frågade man:

—Vart går du?

Och han svarade:

— Ut på gatan.

Hans mor sade till honom:

— Vad har du där att göra.

Detta barn levde i denna frånvaro av kärlek som en ört i ett källarvalv. Han led av detta och han lade ej skulden på någon. Han visste ej riktigt hur en far och en mor borde vara.

Dessutom älskade hans moder hans systrar.

Vi ha glömt att säga att man på Boulevard du Temple kallade detta barn den lille Gavroche. Varför kallades han Gavroche? Troligen emedan hans fader kallade sig Jondrette.

Det kyffe Jondrettes bebodde i det Gorbeauska ruckiet var det sista i slutet av korridoren. Rummet bredvid upptogs av en mycket fattig ung man som hette Marius.

Låt oss berätta vem denne Marius var.

ANDRA BOKEN.

Den förnäme borgaren.

I.

NITTIO ÅR OCH TRETTIOTVÅ TÄNDER.

Rue Boucherat, Rue de Normandie och Rue de Saintonge, på alla dessa gator finnes det ännu några gamla vilka erinra sig en hedersman med namnet Gillenormand och som gärna tala om honom. Han var redan gammal när de voro unga. Men för dem, vilka melankoliskt betrakta det myller av skuggor, vi kalla det förgångna, hade hans silhuett ännu ej försvunnit från de labyrinter, vilka bildas av gatorna kring Temple, åt vilka man under Ludvig XIV givit namn efter alla Frankrikes provinser liksom man i våra dagar givit gatorna i det nya Tivolikvarteret namn efter Europas huvudstäder, en ordningsföljd, vilken innebär ett framsteg.

Herr Gillenormand, som mådde alldeles utmärkt år 1831, var en av dessa män vilka blivit nyfikna uteslutande på grund av att de levat så länge och som sticka av emedan de förr sett ut som alla människor men nu ej likna någon. Det var en egendomlig åldring, som verkligen tillhörde en annan tid, en verklig borgare med det adertonde seklets högdragenhet, som var lika stolt över sitt borgerskap som någonsin en ädling över sitt markisat. Han var redan över nittio år men gick rak, talade högt, såg utmärkt, drack oblandat vin, åt, sov och snarkade. Han hade alla trettiotvå tänderna i behåll. Glasögonen gagnade han blott när han läste. Han blev lätt förälskad men förklarade att sedan ett tiotal år hade han fullständigt avstått från kvinnogunsten. Han kunde ej längre behaga, sade han; han lade aldrig till: Jag är för gammal utan sade: Jag är för fattig. Och fortsatte: Om jag inte hade varit ruinerad.... ha! ha! Han hade verkligen ej kvar mera än en ränta på omkring femton tusen francs. Hans dröm var att få ett arv och erhålla hundra tusen francs i räntor för att kunna hålla sig med älskarinnor. Som man ser tillhörde han ej dessa sura åttioåringar, vilka lik-

som Voltaire ha hållit på att dö hela sitt liv. Han hade intet av den spruckna krukans långa liv, ty denne muntre gubbe mådde alltid utmärkt. Han var ytlig, snabb och häftig. Han kunde brusa ut trots all rim och reson. När man sade emot honom lyfte han sin käpp och han slog folk som man gjorde under förra seklet. Han hade en dotter över de femtio och ogift, som han gav många rapp när han blev ond och som han gärna skulle piskat ordentligt. För honom var hon ej mera än åtta år. Han gav sina betjänter kraftiga örfilar och sade: Sådant pack. En av hans svordomar var: Vid Pantachouflades Pantachouflade. Men ibland var han allt annat än nervös. Varje dag rakades han av en barberare, som hade varit galen och som avskydde honom, emedan han var svartsjuk på herr Gillenormand för sin unga, koketta hustrus skull. Herr Gillenormand beundrade sin urskillningsförmåga och förklarade sig vara mycket slug. Detta är hans egna ord: Jag äger i själva verket en viss skarpsinnighet; jag kan till och med, när en loppa biter mig, säga från vilken kvinna den kommer.

De ord, han begagnade mest voro "naturen" och

"den känsliga människan". Åt det första ordet gav han ej den vidsträckta betydelse som vår egen tid inlägger däri. Men han brukade det i sina små satiriska utfall framför brasan.

— Naturen, sade han, ger oss till och med prov på roande barbari, och detta emedan civilisationen skall ha en smula av allt att bjuda på.

Europa har trasor av Asien och Afrika. Katten är en tiger för salongsbruk, ödlan en krokodil att ha i fickan. Operans dansöser äro vildinnor med rött hår, vilka ej äta männen utan nöja sig med att pungslå dem. Och trollkvinnorna! De förvandla männen till ostron och sluka dem. Karaïberna lämna blott kvar benen, men våra kvinnor lämna blott skalet. Sådana äro våra seder. Vi sluka ej, vi nagga, vi utrota ej, vi slita sönder.

II.

SÅDAN HERRE, SÅDANT HUS.

Han bodde i Marias på Filles-du-Calvaire-gatan nummer sex. Han ägde själv huset. Detta hus har senare rivits samt åter byggts upp och dess nummer har antagligen ändrats efter den revolution, som gått över Paris' gator. Han bebodde en gammal och vidlyftig lägenhet i första våningen mellan gatan och trädgården, som ända upp till taket fylldes av Gobelins och Beauavis vävnader med motiv från herdelivet. Dessa motiv återkommo i mindre skala på fåtöljerna. Omkring sin säng hade han en väldig skärm i nio avdelningar med lackeringar à la Koromandel. Långa draperier omgåvo den samt bildade djupa, magnifika veck. Trädgården gränsade omedelbart till våningen och stod i förbindelse med den genom en trappa på tolv eller femton steg. Utom ett till sovrummet gränsande bibliotek hade han en budoir, med eleganta tapeter i liljemönster, tillver-

kade på Ludvig XIV:s galärer efter beställnig av herr de Vivonne enligt en önskan, som hans älskarinna uttalat. Gillenormand hade ärvt dem efter sin moders moster, vilken dött som hundraåring. Han hade varit gift två gånger. Hans sätt var ett mellanting mellan hovmannens — något han aldrig hade varit — och juristens — en rang han kunnat uppnå. Han var munter och behaglig när han så ville. I sin ungdom hade han tillhört de män, vilka alltid bedragas av sin hustru men aldrig av sin älskarinna, emedan de samtidigt äro de mest trumpna äkta män och de mest avundsvärda älskare som finnes. Han var kännare i fråga om målningar. I sitt eget rum hade han ett utomordentligt porträtt av Jordaens, föreställande en okänd; det var utfört med breda penseldrag, med tusen detaljer men liksom av en slump. Herr Gillenormands dräkt var ej från Ludvig XV:s tid och icke ens från Ludvig XVI:s. Hans dräkt var inte den ortodoxe undersåtens under direktoriet. Till dess hade man ansett sig ung och följt modet. Hans frack var av lätt kläde och med breda revärer, långa skört samt stora stålknappar. Till den bar han korta byxor och skodon med spännen. Han hade

alltid händerna i fickorna. Det var med verklig auktoritet, som han sade:

— Den franska revolutionen gjordes av en skock skurkar.

III.

LUC-ESPRIT.

När han var sexton år hade han på Operan nöjet att betraktas av tvenne då mogna skönheter, båda berömda och besjungna av Voltaire, Camargo och Sallé. Tagen mellan tvenne eldar gjorde han en heroisk reträtt mot en liten dansös vid namn Nahenry, som var sexton år liksom han själv, okänd som en katt, men som han älskade. Hans minnen överflödade. Han utropade:

— Vad hon var vacker, denna Guimard-Guimardini-Guimardinette, sista gången jag såg henne på Longchamps med håret enligt sentiments-soutenus-modet och örhängen av turkoser och en klädning i ultramodern färg och sin långa, hängande ärm!

I sin ungdom hade han burit en rock à la Nain-Londrin, om vilken han gärna talade och med varma känslor.

— Jag var klädd som en turk från Levanten, sade han.

Fru de Boufflers hade av en slump sett honom, när han var tjugo samt bedömt honom som en "förtjusande narr". Han beskärmade sig över alla namn han stötte på i politiken och fann dem alldeles för borgerliga. Han läste tidningarna, gasetterna som han sade, och höll på att kvävas av skratt. — O, sade han, vad är det här för människor! Cobière! Humann! Casimir Perier! Och de äro ministrar! Jag kan föreställa mig en tidning där det står: Gillenormand, minister. Det skulle allt vara en härlig historia! Men folk äro så dumma så att det går an! Han benämnde glatt allt vid dess rätta eller kanske olämpliga namn och var aldrig generad inför kvinnor. Han sade grovheter, obsceniteter och snuskigheter med en lugn och en smula förvånad men alltid elegant uppsyn. Det var hans sekels manér. Man bör komma ihåg att den tid, då man omskrev allt på vers sammanföll med tiden prosans osminkade språk. Hans gudfar hade spått att han skulle bliva ett snille samt skänkt honom tvenne betecknande namn: Luc-Esprit.

IV.

PÅ VÄG ATT BLI HUNDRA ÅR.

Under sin barndom hade han förvärvat två pris i Moulins-skolan, där han hade belönats av hertigen av Nivernais som han kallade hertigen av Nevers. Varken konventionen eller Ludvig XVI:s död eller Napoleon eller Bourbonernas återkomst hade kunnat utplåna minnet av denna högtidsstund. Hertigen av Nevers var för honom århundradets stora gestalt. Vilken bedårande man! Vad han hade varit ståtlig med sitt blå band! I herr Gillenormands ögon hade Katarina den andra sonat sitt brott vid Polens delning, genom att för tre miljoner rubler köpa konsten att göra guld, av Bestuchef. När det gällde den saken blev han ivrig:

— De vises sten, utropade han, Bestuchefs gula tinktur, general Lamottes droppar, dem kunde man förra seklet köpa för ett guldmynt flaskan och det var det stora botemedlet mot kärlekens

motgångar, universalmedlet mot Venus sjukdomar, Ludvig XV sände två hundra flaskor till en påve.

Man skulle gjort honom rasande och fullständigt ur gängorna om man sagt honom att denna tinktur ej var annat än järnklorid. Herr Gillenormand beundrade Bourbonerna och avskydde 1789. Han berättade ständigt om det sätt, varpå han räddat sig undan skräckväldet och vilken uppspelt glädje han måste visa för att undvika att bli ett huvud kortare. Om någon ung man ämnade berömma republiken inför honom blev han blå av raseri och höll på att få slag. Någon gång hänsyftade han på sina nittio år och sade: — Jag hoppas att jag ej skall behöva uppleva 93 en gång till. Vid andra tillfällen antydde han att han ämnade leva tills han blev hundra år.

V.

MANNEN FRÅN BASQUE OCH NICOLETTE.

Det finnes teorier. Se här en: "När en man älskar kvinnorna mycket och själv har en kvinna, som han ej bryr sig om, en ful, halt, legitim varelse, fylld av känslan av sina rättigheter, stödd av lagen och svartsjuk, finnes det blott ett sätt att draga sig ur klämman och få lugn och ro, nämligen att överlämna kassan åt hustrun. Denna abdikation gör mannen fri. Hustrun blir då sysselsatt, börjar älska handhavandet av pengar, ärgar ned sina fingrar på dem, börjar kräva in hyrorna från hälvtenbrukarna och arrendena från bönderna, sammanträffar med advokater och notarier, håller föredrag för skrivarna, besöker sakförare, inleder processer, redigerar kontrakt, känner sig som en suverän, säljer, köper, reglerar, lovar och tar tillbaka, ljuger och ändrar sig, ordnar och skapar oordning, sparar och slösar. Hon gör dumheter och tröstar sig över dem. Under det att hen-

nes make föraktar henne har hon nöjet att ruinera honom.

Denna teori hade Gillenormand tillämpat och den inrymde hans historia. Hans hustru, den andra, hade skött hans förmögenhet så, att när han en dag fann sig vara änkling fanns det nätt och jämt nog att leva av, femton tusen francs i räntor av vilka tre fjärdedelar skulle försvinna med honom. Detta rörde honom ej, ty han hade intet intresse för eventuella arvingar. Dessutom hade han sett att arven kunde komma på egendomliga sätt och till exempel bliva statens egendom. Han hade också sett att statens ränteskuld kunde minskas till en tredjedel och trodde föga på dess budgets redbarhet. Allt är humbug, sade han ofta.

Vi ha redan sagt att huset på Filles-du Calvaires-gatan var hans eget. Han hade två betjänter, en manlig och en kvinnlig! När han fick någon i sin tjänst var han genast färdig med ett nytt namn. Männen fingo namn efter sin provins: Nimois, Comtois, Poitevin, Picard. Hans sista betjänt hade varit en grov, bovaktig man på femtiofem år, ur stånd att springa tjugo steg, men eftersom han var född i Bayonne kallade herr Gillenormand ho-

nom Baspue. Tjänsteflickorna kallades alltid Nicolette — till och med Magnon, som vi längre fram skola tala om —. En dag presenterade sig en ståtlig kokerska med portvakter bland sina fäder.

— Hur mycket vill ni ha i månaden? frågade herr Gillenormand.

— Trettio francs.

— Vad heter ni?

— Olympia.

— Du får femtio francs och heter hädanefter Nicolette.

VI.

MAGNON OCH HENNES TVÅ SMÅ.

Hos herr Gillenormand förvandlades smärtan i vrede. Han var rasande när han var förtvivlad. Han hade en mängd fördomar och tillät sig allt. En av de saker vilka beredde honom både yttre och inre tillfredsställelse var — det ha vi antytt — att han förblivit en galant man och han gjorde allt för att kunna uppträda som en don Juan. Han kallade detta för att ha "kungligt rykte". Detta kungliga rykte förskaffade honom ibland arv. En dag kom man hem till honom med en korg, sådan man bär ostron i, och i den låg en nyfödd pojke, väl lindad och storskrikande. Det var en tjänstefflicka, som han jagat bort för sex månader sedan, som sände honom den. Herr Gillenormand var då åttiofyra år. Alla grannarna började skvallra. Trodde verkligen den tokan att någon skulle tro en sådan historia? Vilken fräckhet! Vilket avskyvärt förtal! Men herr Gillenormand blev icke

ond. Han betraktade bytingen med det älskvärda småleendet hos en hedersman, som känner sig smickrad av förtalet, samt sade:

— Vad nu! Vad är detta? Vad står på? Ni bär er åt som alldeles okunniga människor! Hertigen av Angoulême, en bastard till konung Karl IX, gifte sig vid åttiofem års ålder med en tös på femton. Herr Virginal, markis av Alluye och broder till kardinal de Sourdis, ärkebiskop i Bourdeaux fick vid åttiotre år en son med en kammarjungfru hos domstolspresidentskan Jacpuin, ett verkligt kärleksbarn som blev malteserriddare och statsråd. En av detta sekels stora män, abbé Faraud, var son till en åttiosjuåring. Sådant är inte ovanligt. Och tänk på bibeln. Men jag förklarar att den här pojken ej är min. Men man skall taga hand om honom. Det är icke hans fel.

Det var godmodigt gjort. Varelsen, hon hette Magnon, sände honom en ny present nästa år. Det var också en pojke. Herr Gillenormand kapitulerade genast. Han återsände till modern de båda barnen samt utfäste sig att betala åttio francs i månaden i underhåll under förutsättning att sagda moder ej fortsate på detta sätt. Han tillade:

— Jag antar att modern behandlar dem väl. Jag skall se till dem då och då.

Det gjorde han också. Han hade haft en bror, som varit präst, under trettioett år varit föreståndare för en skola i Poitiers samt dött sjuttionio år gammal. Han gick bort i sin ungdom, sade han om denne. Brodern efterlämnade blott ett svagt minne, han var fredlig och girig och ansåg, att emedan han var präst måste han ge almosor åt alla fattiga han mötte, men han gav dem aldrig annat än koppar eller mynt, som ej längre gällde. På detta sätt trodde han sig vandra till paradiset. Den äldre Gillenormand däremot sparade ej på almosorna och gav både gärna och mycket. Han var välvillig, häftig och medlidsam och om han varit rik skulle han visat smak för prakt och ståt. Han ville att allt i hans närhet skulle vara präktigt, till och med skälmstyckena. När han en dag blivit lurad vid ett arvskifte av en affärsman på ett grovt sätt fällde han detta högtidliga yttrande:

— Det var snuskigt gjort. Jag skäms verkligen för ett sådant tarvligt uppförande. Allt har degenererat under detta sekel, till och med skurkarna. För tusan! Det är ej på det sättet man

skall bestjäla en man som jag. Jag har blivit rånad som i en skog, men dåligt rånad. Sylvae sint consule dignae!

Vi ha nämnt att han varit gift två gånger. I första äktenskapet fick han en flicka, som ännu var ogift, i det andra också en flicka, som dött vid trettio år och av kärlek eller av en slump gift sig med en lyckoriddare vilken tjänat i republikens och kejsardömets arméer, fått korset vid Austerlitz samt blivit överste vid Waterloo. — Det är familjens skamfläck, sade den gamle borgaren. Han brukade mycket tobak och viftade behagfullt bort kornen från sitt spetskrås med baksidan av handen. Han trodde ej överdrivet på Gud.

VII.

TAG EJ EMOT NÅGOT FÖRRÄN PÅ KVÄLLEN!

Sådan var denne Luc-Esprit Gillenormand, vilken ännu ej förlorat sitt hår, som snarare var grått än vitt och som alltjämt gick omkring i en mössa med öronlappar. Han var verkligen vördnadsvärd.

Han tillhörde sjuttonhundratalet, denna frivola och stora tid.

Under restaurationens första år hade herr Gillenormand, som då ännu var ung — han var blott sjuttiofyra år 1814 — bott i förstaden Saint-Germain på Servandoni-gatan invid Saint-Sulpice. Han hade ej flyttat till Marais förrän han drog sig tillbaka från sällskapslivet sedan han hunnit de åttio.

Då hade han börjat förskansa sig bakom sina vanor. Den förnämsta och oföränderliga av dessa var att under alla förhållanden hålla sin dörr

stängd om dagen och att aldrig mottaga någon, vem det än var eller vad det än gällde, förrän på kvällen. Han åt klockan fem och sedan var hans dörr öppen. Det var modet på hans tid och han övergav det ej. Dagen är en skälm, sade han, och förtjänar att man stänger fönsterluckorna. Bättre folk tända sin andes ljus när zenit tänder stjärnorna.

Därför stängde han in sig för alla och skulle ej ha öppnat ens för kungen. Han höll på den fina tonen från den svunna tiden.

VIII.

TVÅ BILDA EJ ALLTID ETT PAR.

Vi ha just nämnt herr Gillenormands flickor. Det var tio år mellan dem. I sin ungdom hade de ej liknat varandra och både i fråga om karaktär och utseende hade de varit så litet systrar som möjligt. Den yngre var en förtjusande varelse, vars själ strävade mot ljuset, som sysslade med blommor poesi och musik samt svingade sig upp till högre rymder, entusiastisk, eterisk, ända sedan barndomen förenad med en vag idealhjälte. Den äldre hade också sina drömmar. Hon såg i himmelen en leverantör av en rik och glänsande make, en million i människogestalt eller kanske ännu hellre en prefekt. Hon tänkte sig in i mottagningarna på prefekturen, på vaktmästaren med sin halskedja i hallen, på de officiella balerna, borgmästarens tal, på nöjet av att vara "fru prefekten"; allt detta surrade i hennes hjärna. De två systrarnas drömmar sträckte sig också ännu längre under deras ungdomstid. Båda hade haft vingar, den ena som ängel, den andra som en gås.

Åtminstone på denna jorden händer det aldrig att drömmar helt förverkligas. Intet paradis har blivit jordiskt under den tid, vi känna till. Den yngre hade äktat sina drömmars ideal men hon hade dött. Den äldre hade förblivit ogift.

I det ögonblick hon gör sitt inträde i den historia vi nu berätta var hon en gammal dygdig mö, en oförbrännerlig pryd varelse med en sällsynt spetsig näsa och det trubbigaste förstånd man kunde finna. En utmärkande detalj: utom den trängre familjekretsen hade ingen reda på hennes förnamn. Hon kallades fröken Gillenormand den äldre.

I fråga om skvaller skulle fröken Gillenormand den äldre ha kunnat tävla med en miss. Hon var pryderiet i dess högsta potens. Hon hade ett förskräckligt minne i sitt liv. En gång hade en man fått syn på hennes strumpeband.

Åldern hade blott ökat dessa egenskaper. Hennes krage var aldrig tillräckligt tät eller nog hög. Hon mångdubblade antalet agraffer och nålar även på de platser, där ingen tänkte på att de kunde finnas. Det utmärkande för pryderiet är att bestycka de platser, som äro minst utsatta för angrepp, kraftigast. Men — vem kan förklara oskuldens myste-

rier — hon lät gärna kyssa sig av en lanciärofficer, som var hennes systerson och hette Théodule.

Trots denna gynnade lansiär passade etiketten pryd fullkomligt. Fröken Gillenormand var ett slags skymningsmänniska. Pryderiet är till hälften en dygd, till hälften en last.

Till pryderiet lade hon bigotteriet, ett passande foder. Hon tillhörde den heliga jungfruns samfund, bar en vit slöja vid vissa fester, mumlade särskilda böner, vördade "det heliga blodet" och "det heliga hjärtat", förblev under timmar betraktande ett rokoko-jesuit-altare i ett kapell, som endast var tillgängligt för de utvalda och lät där sin själ svinga sig upp till marmormolnen och bort genom de stora fönstren med förgyllda träbågar.

I kapellet hade hon en vän, jungfru som hon själv, vid namn fröken Vaubois; hon var alldeles förslöad och invid henne kände sig fröken Gillenormand som en örn. Bortsett från bönerna Agnus dei och Ave Maria kände fröken Vaubois ej till något annat än olika sätt att laga till konfekt. Hon var fullkomlig i sitt slag i det hennes dumhet ej hade en enda fläck av intelligens.

Med åldern hade — låt oss erkänna det — frö-

ken Gillenormand snarare vunnit än förlorat. Det är så med passiva naturer. Hon hade aldrig varit elak, vilken är en relativ dygd. Och sedan slipa åren av kantigheterna och hon hade nått fram till hårdhetens mildhet. Hennes dysterhet var av det obestämda slaget och hon visste ej orsaken. Över henne vilade häpnaden över ett avslutat liv, som icke börjat.

Hon skötte huset åt sin fader. Herr Gillenormand hade sin dotter hos sig som biskop Bienvenu hade sin syster. Dessa hushåll, vilka bestå av en gubbe och en gammal fröken äro icke sällsynta och göra alltid det rörande intrycket av tvenne svaga, vilka stödja varandra.

Utom denna gamla flicka och denna gubbe fanns det i huset ett barn, en liten gosse, som alltid darrade och teg i herr Gillenormands närvaro. Denne talade aldrig till barnet annat än med sträng röst och lyftad käpp: Kom hit, gunstig herre! Din skälm, ett par steg till! Svara, din skojare! Springer du nu i vägen, din latmask! Men han avgudade honom.

Det var hans dotterson. Vi skola återfinna detta barn längre fram.

TREDJE BOKEN.

Morfadern och dottersonen.

I.

EN GAMMAL SALONG.

När herr Gillenormand bodde på Servandonigatan umgicks han i flera salonger av gott anseende. Fastän borgare togs han emot av adeln. Eftersom han hade esprit i dubbel måtto, dels den han verkligen besatt och dels den, som man tillskrev honom, blev han till och med eftersökt och uppburen. Han gick ej någonstädes, där han ej kunde dominera. Det finnes människor som till varje pris vilja äga inflytande och som älskar att man intresserar sig för dem. Där de ej kunna uppträda som orakler föredraga de att vara lustigkurrar. Herr Gillenormand tillhörde ej dessa naturer. Hans överlägsenhet i de rojalistiska salongerna kostade honom ej självrespekten. Över-

allt var han ett orakel. Han kunde till och med tävla med herrar Bengy-Puy-Vallée och de Bonald.

År 1817 tillbragte han regelbundet två kvällar i veckan i ett hus i grannskapet på Férou-gatan hos baronessan de T., en värdig och ansedd person, vars make under Ludvig XVI hade varit ambassadör i Berlin. Baron de T., som under sin livstid passionerat hängivit sig åt magnetismens under, hade dött utblottad tack vare emogrationen och ej lämnat annat efter sig än tio handskrivna volymer, inbundna i röd marokäng och med guldsnitt, och där fann man ganska egendomliga underrättelser om Mesmer och hans balja. Fru de T. hade haft nog stolthet att ej utgiva dessa memoarer och levde på en liten ränta som på något sätt undgått den allmänna katastrofen. Hon levde fjärran från hovets kretsar med dess, som hon sade, "blandade värld" och föredrog en stolt och fattig ensamhet. Några vänner samlades två gånger i veckan samt utgjorde en strängt rojalistisk salong. Men drack thé och man utstötte, allt efter som man var elegisk eller dityrambisk, suckar eller rop av avsky vid tanken på tidens ondska, frihetsmanifestet, bounapartisterna, skändandet av den

Blå orden genom borgerskapet, jakobinismen hos Ludvig XVIII och man talade helt tyst om de förhoppningar, som väcktes genom Monsieur, den senare Karl X.

Man tog med hänförelse emot de pöbelsånger, där Napoleon kallades Nicolas. Hertiginnor, som voro de mest förtjusande och finkänsliga kvinnor i världen, föllo i extas över kupletter som den följande, adresserade till "de federerade".

Refonces dans vos culottes
Le bout d' chemis' qui vous pend.
Qu'on n' dis' pas qu' les patriotes
Ont arboré l' drapeau blanc!

Man roade sig åt förskräckliga vitsar, åt lekar med ord, som man trodde förgiftade, åt katränger, Ja till och med åt distika. Ett sådant hade gjorts över ministären Dessolles, ett moderat kabinett som bland sina medlemmar räknade herrar Decazes och Deserre:

Pour raffermir le trône ébranlé sa base,
Il faut changer de sol, et de serre et de case.

Eller också tog man förteckningen över pärerna, denna "förskräckliga jakobinförsamling", samt sat-

te samman lämpliga namn så att man fick fraser som följande: Damas, Sabran, Gouvion Saint-Cyr. Det hela var mycket lustigt.

I dessa kretsar parodierade man revolutionen. Man hade en egendomlig benägenhet att understryka harmen och raseriet. Man gnolade sin lilla Ça ira:

Ah! ça ira! ça ira! ça ira!
Les bounapartist' à la lanterne!

Det är med visorna som med guilljotinen, de träffa utan urskilning, än det ena, än det andra huvudet. Det är samma sak.

I affären Fualdès, som pågick vid denna tid, år 1816, tog man parti för Bastide och Jausion emedan Fualdès varit bounapartist. De liberala kallade man "bröder och vänner". Det var den högsta graden av förolämpning.

Liksom vissa klockstaplar hade baronessan de T:s salonger två tuppar. Den ene var herr Gillenormand, den andre greve de Lamothe-Valois, om vilken man viskade med en viss hänsyn: Ni vet? Det är Lamothe från halsbandsaffären.

Partiandan kan uppvisa sådana egendomliga amnestier.

Vi tillägga: bland borgarna avtaga de aktningsvärda positionerna på grund av blandade släktförbindelser och man måste vara noga med, vem man mottager. På samma sätt som det sker förlust av värme i närheten av kyliga föremål minskas anseende i närheten av människor man föraktar. Den gamla tidens förnäma värld åsidosatte denna som alla andra lagar. Marigny, Pompadours broder, hade tillträde till hans höghet de Soubise. Trots allt? Nej, emedan! Du Barry, la Vauberniers gudfar, togs älskvärt emot av marskalken de Richelieu. Denna värld, det var Olympen. Merkurius och prinsen av Guéménée äro där lika hemastadda. En tjuv släppes in, förutsatt att han är en gud.

Hos greve de Lamothe, som år 1815 var sjuttiofem år, fanns det intet annat anmärkningsvärt än hans stillsamma och en smula sentensiösa uppträdande, hans kantiga och kyliga ansikte, hans polerade uppträdande, hans ständigt till kragen knäppta rock, hans långa och ständigt korsade

ben, iförda vida byxor i samma färg som Sienneleran.

Denne Lamothe räknades för något i en salong på grund av sin ryktbarhet och, hur egendomligt det än låter, sannt är det, emedan han bar namnet Valois.

I fråga om herr Gillenormand vilade hans anseende på säker grund. Han uppskattades emedan han var en auktoritet. Han hade, trots sin ytlighet och utan att det gjorde intrång på hans glättighet, ett visst sätt att uppträda imponerande, värdigt och enligt det högre borgerskapets kodex och hans höga ålder ökade detta intryck. Man är ej ostraffat ett århundrade.

Åren sluta med att omkring hjässan skapa en vördnadsbjudande gloria.

Dessutom ägde han ett förråd av dessa ord, som komma gnistor att slå fram ur klippan. När kungen av Preussen, sedan han återinsatt Ludvig XVIII på tronen, besökte honom under namnet greve de Rappin, togs han av Ludvig XIV:s ättling emot ungefär som en greve från Brandenburg och med den mest utsökta oförskämdhet. Herr Gillenormand gillade detta:

— Alla kungar, som ej sitta på Frankrikes tron, äro landsortskungar.

En dag gjordes denna fråga och gavs detta svar i hans närvaro:

— Vilket straff har tilldömts redaktören för Courrier français?

— Han skall suspenderas.

— "Sus" är överflödigt, sade herr Gillenormand. (Pendu betyder hängas, suspendu avsatt på franska.)

Det är dylika ord som skapa en ansedd ställning.

När han vid Te deum till firandet av årsdagen för Bourbonernas återkomst såg herr Talleyrand gå förbi, sade han:

— Se där hans exellens Hin håle.

Herr Gillenormand anlände vanligen i sällskap med sin dotter, den långa fröken, som då hade passerat fyrtiotalet och såg ut som femtio, och en liten vacker gosse på sju år, ljushylt, frisk och med lyckliga och förtroendefulla ögon. Han kom aldrig in i salongen utan att få höra en massa röster som surrade:

— Vad han är vacker! Vilken skada! Stackars barn!

Detta barn var det, vi nyss talat om. Men kallade det — det stackars barnet — emedan hans far var "en stråtrövare från Loire".

Denne "stråtrövare från Loire" var herr Gillenormands måg, som vi redan omtalat, och som herr Gillenormand kallade familjens skamfläck.

II.

EN AV TIDENS RÖDA SPÖKEN.

Den, som vid denna tidd passerade genom den lilla staden Vernon samt där promenerade på den vackra, monumentala bro, vilken väl snart, det få vi hoppas, kommer att ersättas av en fruktansvärt ful järnbro, skulle ha kunnat finna, om han såg åt bröstvärnet till, en man i femtiotalet, iklädd lädermössa, samt byxor och rock av grovt, grått tyg och på den senare något gult, som en gång hade varit ett rött band; han bar träskor, var solbränd med nästan svart ansikte och nästan vitt hår samt hade ett stort ärr på pannan och ned över kinden, han var böjd och åldrad i förtid. Nästan varje dag gick denne man med en spade och en trädgårdskniv i en av de små murinhägnade tomter, vilka löpa som ett pärlband utmed Seines vänstra strand, förtjusande platser, fyllda av blommor om vilka man, om de voro större, skulle säga:

det är trädgårdar, och om de voro mindre; det är buketter.

Alla dessa platser begränsade på ena sidan av floden och på den andra av ett hus. Mannen i rocken och träskorna, som vi just tala om, bodde år 1817 i den minsta av dessa inhägnader och det enklaste av dessa hus. Han levde ensam, tillbakadragen och fattig tillsammans med en kvinna som varken var ung eller gammal, varken vacker eller ful, varken bondkvinna eller borgarflicka. Den jordlapp, som han kallade för sin trädgård, var berömd i trakten för sina blommors skönhet. Blomsterskötseln var hans enda sysselsättnig.

Tack vare arbete, ihärdighet och riklig vattning hade det lyckats honom att följa skaparen i spåren; han hade funnit vissa dalier och tulpaner, vilka tycktes ha glömts av naturen. Han var uppfinningsrik. Före Soulange Bodin hade han skapat små underkulturer av ljung åt de sällsynta och dyrbara buskar, man införde från Amerika och Kina. Ända från daggryningen var han om sommaren i sina alléer, beskärande, rensande, vattnande ; han gick bland sina blommor med ett utseende av godmodighet, vemod och mildhet; stun-

dom stannade han drömmande orörlig under timmar, lyssnande till fåglarnes sång i träden, jollret från ett barn i ett hus bredvid eller också betraktade han ett strå med en vattendroppe, som solens strålar förvandlade till en karbunkel. Hans kost var knapp och han drack hellre mjölk än vin. En pojke kunde få honom att vika undan och hans tjänsteflicka grälade på honom. Han var så skygg att han nästan verkade vild, gick sällan ut och fick aldrig besök av andra än de fattiga och av sin präst, herr Mabeuf. Men om stadens invånare eller någon resande av nyfikenhet knackade på hans dörr för att få se tulpanerna och rosorna öppnade han småleende. Detta var stråtrövaren från Loire.

Den, som vid samma tid läste de militära publikationerna, biografierna, Moniteur och den stora arméns bulletiner skulle ha blivit slagen av ett namn, som förekom ofta, namnet Georges Pontmercy. Helt ung hade denne Georges Pontmercy varit soldat vid regementet Saintonge. Revolutionen bröt ut. Regementet Saintonge utgjorde en del av Rhenarmén. Ty monarkiens gamla regementen bibehöllo sina provinsnamn även efter mo-

narkiens fall ända fram till 1794. Pontmercy kämpade vid Spire, vid Worms och Neustadt, vid Turkheim och Alzey och Mayence, där han var en av de två hundra vilka utgjorde Houchards eftertrupp. Själv tolfte höll han stånd mot prinsens av Hessen garde bakom Andernachs gamla vall och föll ej tillbaka på huvudarmén förrän fiendernas kanoner öppnat en bräsch från bröstvärnet ända till kullens fot. Han lydde under Kléber vid Marchiennes och under striden vid Mont-Palissel, där en spanjor krossade hans ena arm. Sedan kom han till fronten i Italien och var en av de trettio grenadjärer som försvarade passet Tende under Joubert. Joubert blev vid detta tillfälle utnämnd till general och Pontmercy till underlöjtnant. Pontmercy stod vid Berthiers sida under mitraljöselden vid Lodi, som kom Bonaparte att säga:

— Berthier har varit artillerist, kavallerist och grenadjär.

Han såg sin forne general, Joubert, falla vid Novi i det ögonblick, då han med höjd sabel utropade: Framåt!

Sedan han med sitt kompani inskeppats i en liten

farkost och från Genua kommit till, jag vet ej vilken liten hamn, råkade han ut för ett getingbo av sex eller sju engelska båtar. Kaptenen från Genua ville kasta kanonerna i havet, gömma soldaterna i lastrummet samt slippa igenom i egenskap av handelsfartyg. Pontmercy lät hissa trikoloren samt seglade stolt fram under de brittiska fregatternas kanoner. Hans djärvhet växte och tjugo mil längre fram angrep han med sin lilla båt ett stort engelskt transportfartyg, som förde trupper till Sicilien och var så överfyllt av män och hästar, att relingarna nästan lågo under vattnet. År 1805 tillhörde han den division Malher, som berövade ärkehertig Ferdinand Günzburg. Vid Wettingen mottog han i sina armar under ett kulregn den dödligt sårade överste Maupetit vid nionde dragonregementet. Vid Austerlitz utmärkte han sig under den underbara framryckning, som skedde under det tätaste kulregnet. När det kejserliga ryska gardets kavalleri krossade en bataljon i fjärde linjen, var Pontmercy bland dem, som tiggde om revansch och kom gardet att rygga. Kejsaren gav honom korset. Pontmercy såg i tur och ordning Wurmser ta-

ga fångar i Mantua, Mélas i Alexandria och Mack i Ulm. Han tillhörde den stora arméns åttonde kår under Mortiers befäl och intog Hamburg. Sedan kom han till det femtiofemte, hans gamla regemente i Flandern. Vid Eylau var han på den kyrkogård, där den hjältemodige kapten Louis Hugo, en farbror till denna boks författare, med sitt kompani på åttiotre man under två timmar stod emot den fientliga armén. Pontmercy var en av de tre, vilka lämnade kyrkogården levande. Han var med vid Friedland. Sedan såg han Moskva, Beresina, Lützen, Bautzen, Dresden, Warchau, Leipzig och defi lén vid Gelnhausen. Därpå följde Montmirail, Chateau-Thierry, Craon, Marnes stränder och Aisne, och till sist det fruktansvärda Laon. Vid Arnay-le-Duc var han kapten och högg ned tio kosacker samt räddade, ej sin general men, sin korporal. Han fick flera hugg vid detta tillfälle och bara på högra armen kunde man räkna tjugosju sår. Åtta dagar före Paris' kapitulation hade han jämte en kamrat fått transport till kavalleriet. Han var vad man under den gamla tiden kallade för den dubbla handen, det vill säga förmågan att som

soldat handskas med både sabel och gevär, som officer både med en skvadron och en bataljon. Det är tack vare denna färdighet som vissa specialvapen, till exempel dragonerna, ha uppstått och som utgöra en blandning av infanteri och kavalleri. Han följde med Napoleon till Elba. Vid Waterloo var han chef för en skvadron kyrassiärer i Dubois' brigad. Det var han som tog bataljonen Lüneburgs fana. Han kastade fanan för kejsarens fötter. Han var överhöljd av blod. När han ryckte till sig fanan, hade han fått ett sabelhugg över ansiktet. Den förtjuste kejsaren ropade:

— Du är överste! Du är baron, du är officer av hederslegionen!

Pontmercy svarade:

— Sire, jag tackar er å min änkas vägnar!

En timma senare föll han i hålvägen vid Ohain. Vem var denne Georges Pontmercy? Det var stråtrövaren från Loire.

Vi känna redan till en del av hans historia. Efter Waterloo. Man erinrar sig på vad sätt Pontmercy kommit från hålvägen vid Ohain; han hade återförenat sig med armén och hade släpats från ambulans till ambulans, tills han kom till Loire.

Restaurationen hade ställt honom på halv sold samt sedan under uppsikt placerat honom i Vernon. Ludvig XVIII betraktade som icke existerande allt som hänt under de hundra dagarna och erkände honom varken som officer av hederslegionen eller som överste eller som baron. Han å sin sida försummade aldrig ett tillfälle att skriva sig som översten, baron Pontmercy. Han hade blott en gammal blå kostym och gick aldrig ut utan att taga på sig hederslegionens officersrosett. Allmänne åklagaren meddelade honom att han skulle komma att åtalas för "obehörigt bärande av denna dekoration". När han erhöll detta meddelande svarade Pontmercy med ett bittert leende:

— Jag vet ej, om det är jag, som ej längre förstår franska eller om det är ni, som ej längre talar det, men faktum är, att jag ej förstår er.

Sedan gick han ut åtta dagar i följd med sin rosett. Man vågade ej bråka med honom. Två eller tre gånger skrevo krigsministern och generalstabschefen till honom under denna adress: Till herr kommendanten Pontmercy. Han sände tillbaka breven oöppnade. Vid samma tid behandlade Napoleon på Sankt Helena på samma sätt de

meddelanden, sir Hudson Lowe adresserade till general Bonaparte. Pontmercy hade slutat med att — må uttrycket tillåtas oss — ha samma saliv i munnen som kejsaren.

På samma sätt fanns det i Rom soldater från Kartago, vilka vägra Flaminius sin hälsning och ägde en smula av Hannibals själ.

En morgon mötte han allmänne åklagaren på en gata i Vernon, gick fram till honom och sade:

— Min herre, har jag tillåtelse att bära mina ärr?

Han ägde intet annat än sin lilla halva sold som skvadronchef. I Vernon hade han hyrt det minsta hus han kunnat finna. Han levde ensam och på vad skola vi nu få veta. Under kejsardömet hade han mellan två krig fått tid att gifta sig med fröken Gillenormand. Den gamle borgaren, upprörd i sitt innersta, hade suckande givit sitt samtycke i det han sade:

— De största familjer ha tvingats till sådant.

År 1815 hade fru Pontmercy, som i förbigående var en beundransvärd kvinna, fullt värdig sin make, dött och efterlämnat ett barn. Detta barn skulle ha blivit överstens glädje i hans ensamhet men

morfadern krävde befallande sin dotterson och förklarade, att om han ej fick ta hand om honom, skulle han göra honom arvlös. Fadern hade givit vika i sonens intresse och emedan han ej kunde få träffa sin son, hade han börjat älska blommorna. Han hade dessutom avstått från allt, rörde sig ej ur fläcken och konspirerade icke. Hans tankar delades mellan de oskyldiga saker han sysslade med och de stora ting, han uträttat. Han tillbragte sin tid med att vänta på en lök eller att erinra sig Austerlitz.

Herr Gillenormand upprätthöll ingen förbindelse med sin måg. Översten var i hans ögon en "bandit" och han var för översten "odågan". Herr Gillenormand talade aldrig om översten om ej för att någon gång skämta med hans "baroni". Det var uttryckligen överenskommet att översten aldrig skulle försöka att träffa sin son eller tala om honom vid risk att gossen skulle jagas bort arvlös. För familjen Gillenormand var Pontmercy en pestsjuk. De ämnade uppfostra barnet efter eget behag. Det var kanske orätt av översten att gå in på dessa villkor men han gjorde det, i det han trodde sig göra rätt i att offra sig själv. Arvet efter

herr Gillenormand var ej mycket, men arvet efter fröken Gillenormand den äldre var avsevärt. Denna moster, som förblivit ogift, var rik på mödernet och hennes systers son var hennes naturlige arvtagare.

Barnet, som hette Marius, visste att det hade en far men intet mer. Ingen sade något om den saken. Men i de kretsar dit hans morfar förde honom hade så småningom alla viskningar, halva ord och blinkningar trängt in i hans själ och han hade till slut börjat förstå något, och då han helt naturligt inpyrdes av andan i de kretsar, där han ständigt vistades, slutade han med att ej tänka på sin fader annat än med en känsla av skam och med beklämt hjärta.

Under det han växte upp på detta sätt, försvann översten var annan eller var tredje månad, smög sig till Paris som en rymmare och ställde sig på vakt i Saint-Sulpice vid den tid, då moster Gillenormand tog Marius med sig till mässan. Darrande för att mostern skulle vända sig om gömde han sig bakom en pelare, stod orörlig, vågade knappast draga andan, och betraktade sitt barn. Denne ärrige man fruktade denna gamla fröken.

Det var detta som hade givit upphovet till hans bekantskap med kyrkovärden i Vernon, herr Mabeuf.

Denne värde präst var en bror till kyrkovärden i Saint-Sulpice, vilken flera gånger lagt märke till denne man, vilken betraktade ett barn, och detta ärr, som han hade över kinden och de stora tårar, som syntes i hans ögon. Denne man, som såg ut som en man och grät som en kvinna, hade fångat kyrkovärdens intresse. Han glömde ej hans ansikte. När han en dag hälsade på sin bror i Vernon, mötte han på bron överste Pontmercy och kände i honom igen mannen från Saint-Sulpice. Kyrkovärden talade om det för sin bror kyrkoherden och under någon förevändning gjorde de båda ett besök hos översten. Denna visit drog med sig flera. Översten, som i början var mycket tillknäppt, slutade med att tala öppenhjärtigt och både kyrkoherden och hans bror fingo veta hela historien samt hur Pontmercy offrat sin egen lycka för sitt barns framtid. Detta gjorde att kyrkoherden högaktade honom och att de två männen ömsesidigt började hålla av varandra. Och när två män av en slump båda äro uppriktiga och goda så

finnes det inga, som så lätt komma överens som en gammal präst och en gammal soldat. Det är i grunden samma yrke. Den ene ägnar sig åt fosterlandet här nere, den andra åt riket där uppe, det är hela olikheten.

Två gånger om året, den förste januari och på Sankt Georgs dag, skrev Marius till sin fader formella brev, som hans moster dikterade och som verkade som hämtade ur en brevställare. Detta var allt, som herr Gillenormand tolererade, och fadern svarade med ömma brev, som morfadern olästa stoppade i sin ficka.

III.

MÅ DE DÖDA VILA I RO.

Baronessan de T:s salong var allt vad Marius Pontmercy kände till av världen. Den var det enda fönster, genom vilket han kunde betrakta livet. Detta titthål var dystert och släppte in mera kyla än värme, mera natt än dag. Detta barn, som vid sitt inträde i livet helt utgjordes av glädje och ljus, blev så småningom sorgset och, vilket stod i strid med dess ålder, allvarligt. Omgivet av alla dessa egendomliga och vördnadsvärda människor såg det sig omkring med ett häpet allvar. Allt samverkade till att öka denna häpnad. I baronessan de T:s salong fanns det gamla damer, vilka voro mycket respektingivande och hette Mathan, Noé, Lévis uttalat Lévi, Cambis uttalat Cambyse. Dessa åldriga anleten och dessa bibliska namn smälte hos barnet samman med gamla testamentet, som det kunde utantill, och när de fun-

nos där alla, sittande i ring kring elden och sparsamt belysta av en lampa med grön skärm, med sina stränga profiler, sitt gråa eller vita hår, sina långa klänningar från en gången tid i dystra färger och då och då uttalande majestätiska och förskräckande ord, då betraktade den lille Marius dem med rädsla och trodde sig se, ej kvinnor utan patriarker och mager, ej verkliga varelser utan gengångare.

Till dessa spöken sällade sig flera präster, som umgingos i den gamla salongen, samt några ädlingar, såsom markisen de Sassenay, sekreterare hos fru de Berry, vicomte de Valory, som under pseudonymen Charles-Antoine utgav oden, fursten av Beaufrement, som ännu var ganska ung och hade en täck och spirituell maka, vars djupt urringade sammetstoaletter glänste i dunklet, markis de Coriolis d'Espinouse, den fransman, som bäst förstod att avväga artigheter, greve d'Amendre, en hedersman med en jovialisk haka samt herr de Port-de-Guy, en stöttepelare i Louvre-biblioteket, som då ännu kallades för konungens kabinett. Herr de Port de Guy, som var skallig och snarare åldrad än gammal, berättade

att år 1793, när han var sexton år, hade han kastats i fängelse som upprorsman samt länkats samman med en åttioåring, biskopen i Mirepoix, han också upprorisk fast i egenskap av präst och ej som soldat liksom han själv. Det var i Toulon. Deras uppgift var att om natten vid guilljotinen samla upp huvudena efter de under dagen avrättade; på ryggen måste de bära de bloddrypande kropparna och deras röda fångdräkter betäcktes baktill av en skorpa av stelnat blod, som på nytt fuktades varje afton för att styvna under dagen. Dessa tragiska berättelser överflödade i baronessan de T:s salong och svordomarna över Marat resulterade i applåder åt Trestaillon.

Några oansenliga deputerade spelade där sin whist, nämligen herrar Thibord, du Chalard, Lemarchant de Gomicourt och de konservativas ryktbare skämtare Conet-Dincourt. Lantdomaren de Ferrette med sina knäbyxor och sina spensliga ben syntes där stundom under sina besök hos herr de Talleyrand. Han hade deltagit i greven av Artois uppsluppna nöjen samt, i motsats till den Aristoteles, Campaspus skildrar, låtit fru Gui-

mard krypa på alla fyra samt på så sätt visat, att en lantdomare kan hämmas en filosofs smälek.

Bland prästerna fann man abbé Halma, den samme, till vilken herr Larose, hans medarbetare i "La foudre", sade:

— Bah! Vem är icke femtio år? Några vitnäbbar kanske?

Abbé Letourneur, hovpredikanten, abbé Frayssinous, som ännu varken var greve eller biskop eller minister eller pär och som bar en gammal prästrock utan knappar, abbé Keravenant, som var kyrkoherde i Saint-Germain-de-Prés och vidare den påvlige nuntien, dåvarande monsignore Macchi, ärkebiskop i Nisibis, sedermera kardinal och kännetecknad av sin långa, tankfulla näsa, en annan monsignore, som även titulerades abbate Palmieri och var en av de sju notarierna vid den påvliga stolen, helgonens advokat, postulatore de santi, sysselsatt med kanoniseringarna och alltså i det närmaste detsamma som en paradisets undersökningsdomare, dessa män fann man i denna salong samt dessutom två kardinaler, de la Luzerne och Clermont-Tonnerre; den

förre var författare och skulle några år senare ha äran att i "Conservateur" signera artiklar sida vid sida med Chateaubriand. Herr Clermont-Tonnerre var ärkebiskop i Toulouse och kom ofta till Paris för att besöka sin brorson, markisen de Tonnerre, som varit krigsminister. Kardinal Clermont-Tonnerre var en liten munter gubbe med röda strumpor under sin stoppade kaftan och hans specialitet var att hata encyklopedisterna samt att älska biljardspel och de människor, som vid denna tid gingo förbi hans bostad vid Madame-gatan, stannade för att lyssna till kulornas stötar och den gälla stämma, varmed kardinalen ropade till sin medspelare, monsignor Cottret, biskop in partibus i Caryste:

— Se upp, abbé, det var karambol!

Kardinal Clermont-Tonnerre hade införts hos baronessan de T. av sin mest intime vän, herr de Roquelaure, före detta biskop i Senlis och medlem av franska akademien. Herr de Roquelaure utmärktes av sin kraftiga växt och sitt trägna arbete i akademien. Tvärs genom glasrutorna till den intill biblioteket liggande sal, där Franska akademien på den tiden höll sina

sammanträden, kunde de nyfikna varje tisdag se den forne biskopen i Senlis i violetta strumpor, pudrad peruk och med ryggen mot dörren för att bättre visa sin sammetskrage. Alla dessa präster ökade, fastän de snarare voro världsmän än präster, den allvarliga stämningen i baronessan de T:s salong, där dock fem pärer, markisen de Vibraye, markisen de Talaru, markisen d'Herbouville. vicomten Dambray och hertigen av Valentinois representerade det adliga inslaget. Denne hertig av Valentinois hade, trots att han var furste av Monaco och alltså en regerande höghet, en så stor uppskattning av det franska pärskapet, att han såg allt i dess ljus. Det var han som en gång sade:

— Kardinalerna äro Roms franska pärer, lorderna äro Englands franska pärer.

Dessutom dominerades denna feodala salong — ty under denna tid trängde revolutionen in överallt — av en borgare, herr Gillenormand.

Detta var gräddan av Paris rojalistiska societet. Anseendet, till och med rojalisternas, hölls här i karantän. Det råder alltid en viss anarki i fråga om en människas anseende. Om Chateau-

briand hade trätt in där, skulle han gjort samma intryck som fader Duchêne. Det fanns dock några ångerfulla, som tillätos att återvända till den ortodoxa världen. Greve Beugnot tillhörde dem, vilka togos på prov.

De förnäma salongerna från i dag likna föga dessa salonger. Våra dagars rojalister äro demagoger, låt oss säga detta till deras beröm.

Det sällskap, som samlades hos fru de T. tillhörde den förnäma världen, hade en utsökt smak och hövlighet samt vanor, vilka inneburo alla slag av omedvetet raffinemang från l'ancien régime, denna tid, som levde, trots att den redan begravts. En del av dessa vanor, särskilt när det gällde språket, föreföllo egendomliga. Man kallade en kvinna fru generalskan. Fru överstinnan hade ej helt kommit ur bruk. Den charmanta fru de Léon föredrog, utan tvivel till minne av hertiginnorna de Longueville och de Chevreuse, denna titel framför prinsessa. Markisinnan de Créquy lät även hon kalla sig fru överstinnan.

Det var denna lilla förnäma krets som i Tuillerierna uppfann raffinemanget att alltid på tal om monarken säga kungen i tredje person men

aldrig hans majestät, emedan beteckningen majestät hade "fläckats" av en usurpator.

Man dömde där människor och deras handlingar. Man hånade tiden, som man avstod från att söka förstå. Man underblåste varandras förvåning. Man ställde till förfogande det lilla ljus, man hade. Metusalem undervisade Epimenides. Den döve höll den blinde au jour. Allt, som hade skett efter Koblentz, betraktade man som obefintligt. På samma sätt som Ludvig XVIII av Guds nåde var i sitt tjugofemte regeringsår voro emigranterna i det tjugofemte året av sin ungdom.

Allt var harmoni. Intet bullersamt liv, orden knappast viskades fram och tidningen, som stod i full samklang med salongen, verkade som en papyrus. Det fanns unga människor, men de verkade en smula döda. I väntrummen såg man ålderstigna livréer. Dessa människor från en gången tid serverades av betjänter, som voro deras jämnåriga. Allt gjorde intryck av att vara uråldrigt och att ha envisats i sitt motstånd mot graven. Konservera, konservering, konservativ, det var nästan hela deras ordförråd. Och de

åsikter, som företräddes av denna vördnadsvärda krets liksom utsände aromatiska dofter och deras idéer hade ungefär samma lukt som den indiska rot, vilken man begagnar mot mal. Det var en värld av mumier. Husbönderna voro balsamerade, betjänterna uppstoppade med halm.

En gammal emigrerad och ruinerad markisinna, som blott hade kvar en sköterska, sade alltjämt:

— Mitt tjänstefolk.

Vad gjorde man i fru T:s salong? Man var "ultra".

Att vara ultra, detta ord har ej längre, trots att dess underlag ej försvunnit, någon mening. Låtom oss förklara det!

Att vara ultra, det är att gå längre än andra. Det är att angripa spiran i tronens namn och mitran i altaret, det är att misshandla det, som man är fäst vid och att slå bakut, när man är i spannet, det är att förebrå bålet att kättarna dö för lätt och att förebrå avguden dess brist på avguderi; det är att förolämpa på grund av överdriven vördnad och att finna påven för litet katolik och kungen för litet rojalist och att finna

för mycket ljus i mörkret; det är att klandra albatrossen, snön, svanen och liljan i vithetens namn, att försvara en sak så, att man blir dess fiende, att vara så mycket för en sak, att man uppträder emot den.

Denna ultra-stämning utmärkte särskilt restaurationens första tid.

Intet i historien liknar denna kvart, som började 1814 och slutade omkring 1820, då herr de Villèle, en praktisk jurist, kom till makten. Dessa sex år bildade ett egendomligt ögonblick, på en gång bullersamt och dystert, liksom upplyst av morgonrodnadens strålar men samtidigt höljt i de stora olyckornas mörker, detta mörker, som ännu syntes fylla horisonten och långsamt sänka sig ned över det förgångna. I detta ljus och i detta dunkel fanns det en helt liten värld, ny och gammal, uppsluppen och dyster, ungdomlig och senil, som gnuggade sina öron. Intet liknar så ett uppvaknande som ett återvändande. Det var en klick, som betraktade Frankrike med ovilja och som Frankrike betraktade med en viss ironi. Det var gamla ugglor till markiser, som trängdes på gatorna gengångare och spöken

och för-dettingar, häpna över allt, tappra ädlingar, vilka smålogo över att åter vara i Frankrike men också gräto, förtjusta över att återse sitt fädernesland och förtvivlade över att ej återfinna sin monarki. Korstågens adel föraktade kejsardömets, det vill säga svärdets. De historiska släkterna hade förlorat varje historiskt sinne och ättlingarna av Karl den stores kämpar föraktade Napoleons. Som vi just nämnt återgäldade värjorna varandras ömsesidiga förakt och värjan från Fontenoy var löjlig och blott en rostig järnstump, samtidigt som värjan från Marengo var föraktlig och intet annat än en sabel. Forntiden misskände gårdagen. Man hade ej längre någon uppfattning av det som var stort och ej heller av vad som var löjligt. Det fanns någon som kallade Bonaparte Scapin. Denna värld finnes ej längre. Intet, vi upprepa det, av allt detta finnes längre kvar. När vi av en slump frammana en gestalt för att låta den leva upp på nytt, så synes den oss lika främmande som den antediluvianska världen. Och orsaken är, att även denna tid uppslukats av en syndaflod. Den har försvunnit under två revolutioner. Vilka väldiga

strömmar utgöra ej idéerna! Hur snabbt hölja de ej över allt som det är deras uppgift att förstöra och begrava! Huru hastigt skapa de ej förskräckande djup!

Men sådant var utseendet hos denna avlägsna tids salonger och sådana de oskuldsvita kretsar, där herr Martainville hade mera esprit än Voltaire.

Dessa salonger hade en litteratur och en politik för sig själva. Man trodde där på Fiévéech. Agier stiftade lagar där. Man kommenterade herr Colnet, en publicist och bokhandlare från Malaquaiskajen. Napoleon var där aldrig annat än det korsikanska trollet. Längre fram blev införandet i historien av markisen Buonaparte, generallöjtnant i de kungliga arméerna, en eftergift åt tidsandan.

Dessa salonger bevarades ej länge i sin ursprungliga renhet. Efter år 1818 började några doktrinärer att kläckas ut, ett oroande symptom. Dessa hade för vana att vara rojalister men be om ursäkt därför. När ultras voro stolta, så skämdes doktrinärerna en smula för sina åsikter. De voro begåvade och de kunde tiga; deras po-

litiska hållning stadgades av en tillräcklig portion högdragenhet, och de hade alla förutsättningar att göra karriär. Icke utan fördel gingo de till överdrift, när det gällde vita halsdukar och väl knäppta rockar. Felet eller olyckan hos doktrinärerna var att skapa en ungdom, som var gammal. De antogo en vis mans hållning. De drömde om att på den absoluta monarkiens princip ympa en konstitutionell styrelse. Mot den nedrivande liberalismen ställde de, och ofta med en ovanlig intelligens, den uppbyggande. Man hörde dem säga:

— Nåd för rojalismen! Den har gjort oss mer än en tjänst. Den har skänkt oss tradition, kult, religion och respekt. Den är trogen, tapper, ridderlig och hängiven. Ehuru med beklagande lägger den till monarkiens sekelgamla äreminnen nationens nya bragder. Den begår det felet att ej förstå revolutionen, kejsardömet, äran, friheten, de nya idéerna, de unga och den nuvarande tiden. Men detta misstag begås även mot rojalismen. Revolutionen, vars arvtagare vi unga äro, bör förstå allt. Att angripa rojalismen, det är motsatsen till liberalism. Vilken förblindelse! Det revolutionära Frankrike saknar respekt för det hi-

storiska Frankrike, det vill säga för sin moder, för sig själv. Efter den 5 september behandlar man monarkiens adel som man efter den 8 juli behandlade kejsardömets. De ha varit orättvisa mot örnen liksom vi mot den vita liljan. Man vill då alltid ha något att proskribera! Taga bort förgyllningen från Ludvig XIV:s krona, från Henrik IV:s sköld, vad gagnar det? Vi förlöjliga herr de Vaublanc, som skrapade bort N från Jenabron. Men vad gjorde han? Vad vi själva göra. Bouvines tillhör oss lika väl som Marengo. Liljorna äro våra liksom dessa N. Det är vårt fäderne-arv. Varför skola vi förringa det? Det tillkommer oss varken att förringa fäderneslandet i det förgångna eller i det närvarande. Varför kunna vi ej acceptera hela historien? Varför kunna vi ej älska hela Frankrike?

Det var i sådana ord doktrinärerna kritiserade och beskyddade rojalismen, som var rasande över kritiken och förbittrad över att beskyddas.

Ultras karaktäriserade den första epoken inom rojalismen, kongregationen den andra. Hetsigheten efterträddes av smidigheten. Låt oss inskränka oss till denna skiss.

Under berättelsernas gång har författaren till denna bok träffat på detta egendomliga ögonblick i nutidens historia; han har måst kasta en blick därpå samt draga upp några av konturerna till detta numera okända samhälle. Men han har gjort det hastigt och utan att vara varken bitter eller ironisk. Minnen, som äro både djupt rotade och vördnadsfulla, emedan de äro knutna till hans moder, binda honom vid denna tid. Och låt oss även erkänna, att denna lilla värld ägde sin storhet. Man kan småle åt den, men man kan varken förakta eller hata den. Det var Frankrike från fordom.

Marius Pontmercy inhämtade kunskaper som alla andra barn. När han lämnat moster Gillenormands händer, övergav herr Gillenormand honom till en lärare, som var klassiskt bildad och den fullkomliga oskulden. Denna unga, vaknande själ kom från en pryd varelse till en skolfux. Marius avslutade sina skolstudier och ägnade sig åt juridiken. Han var rojalist, fanatisk och sträng. Han höll blott en smula av sin morfader, vars glättighet och cynism stötte honom, och han var dyster, emedan han tänkte på sin fader.

För övrigt var han häftig och kylig, ädel, frikostig, stolt, religiös och exalterad; hans allvar gränsade till hårdhet och hans oskuld till skygghet.

IV.

STRÅTRÖVARENS DÖD.

Avslutandet av Marius' klassiska studier sammanföll med herr Gillenormands avsked av den förnäma världen. Den gamle sade farväl till förstaden Saint-Germain och till baronessan de T:s salong samt flyttade till Marais vid Filles-du-Calvaire-gatan. Hans tjänstestab utgjordes, bortsett från portvakten, av kammarjungfrun Nicolette, som efterträtt Magnon samt denne andfådde och astmatiske bask, vi ovan talat om.

År 1827 fyllde Marius sjutton år. En kväll, när han återvände hem, höll hans morfader ett brev i handen.

— Marius, sade herr Gillenormand, du skall i morgon resa till Vernon.

— Varför? sade Marius.

— För att träffa din fader.

Marius kände en darrning. Han hade tänkt på allt, men ej på detta, att han en dag skulle träffa

sin far. Intet kunde komma mera oväntat och, låt oss säga det, mera obehagligt. Det var skilsmässan, tvånget till ett närmande. Det var ej något förargligt, det var en plåga.

Bortsett från politiska antipatier var Marius övertygad om att hans fader, denne sabelhuggare som herr Gillenormand kallade honom, icke älskade honom. Detta var ju tydligt, emedan han hade överlämnat honom till andra. Och då han ej kände sig älskad, älskade han ej själv. Ingenting är enklare, sade han sig.

Han blev så häpen, att han utfrågade herr Gillenormand. Morfadern svarade:

— Det förefaller, som om han vore sjuk. Han ber att få träffa dig.

Efter ett ögonblicks tystnad tillade han:

— Res i morgon bittida. Jag tror, att det från Fontaines-torget går en postvagn klockan sex, som kommer fram på aftonen. Tag den. Han säger att det brådskar.

Sedan skrynklade han samman brevet och stoppade det i fickan. Marius skulle kunnat resa redan samma kväll och varit framme morgonen därpå. En diligens från Bouloi-gatan avgick vid denna tid

varje kväll till Rouen och passerade Vernon. Men varken herr Gillenormand eller Marius tänkte på att skaffa sig sådana upplysningar.

Följande dag i skymningen anlände Marius till Vernon. Man började tända ljusen. Han frågade den förste han mötte efter herr Pontmercys hus. Ty han hyllade restaurationens åsikter, och ej heller för honom fanns det någon överste eller baron Pontmercy.

Man visade honom huset. Han ringde, och en kvinna med en lampa i handen öppnade.

— Herr Pontmercy? sade Marius.

Kvinnan förblev orörlig.

— Träffas han här? frågade Marius.

Kvinnan nickade jakande.

— Kan jag få tala med honom?

Kvinnan skakade på huvudet.

— Men jag är hans son, återtog Marius. Han väntar mig.

— Han väntar er ej längre, sade kvinnan.

Då märkte han, att hon grät.

Hon visade honom dörren till en sal i bottenvåningen. Han gick in.

I detta rum, som upplystes av en stake på

kakelugnsfrisen, fanns det tre män, en stående, en knäböjande och en som låg utsträckt på en tältsäng. Den senare var översten.

De två andra voro läkaren samt prästen, vilken bad.

Sedan tre dagar hade översten legat i hjärninflammation. Vid sjukdomens början hade han haft onda aningar samt skrivit till herr Gillenormand efter sin son. Sjukdomen hade förvärrats. På kvällen samma dag som Marius kom hade han haft ett anfall av yrsel; han hade lämnat sängen trots tjänarinnan samt ropat:

— Min son kommer ej! Jag går före honom!

Sedan hade han lämnat rummet samt fallit omkull på golvet i förrummet. Han hade nyss dött.

Man hade tillkallat läkaren och prästen. Läkaren hade kommit för sent liksom kyrkoherden. Sonen hade också kommit för sent.

I det svaga skenet från ljuset såg man på överstens kind en stor tår, som flutit ur hans slocknade öga. Ögat hade slocknat, men tåren hade icke torkat ännu. Denna tår, det var hans sons försening.

Marius betraktade denne man, som han såg för första gången och för sista gången, detta vörd-

nadsbjudande och manliga ansikte, dessa öppna ögon, vilka ej sågo, detta vita hår, dessa kraftiga lemmar, på vilka man här och där urskilde mörka linjer — ärr efter sabelhugg — samt ett slags röda stjärnor — det var hål efter kulor. Han såg på detta jättestora ärr, som gav hjältens stämpel åt detta ansikte, som Gud stämplat med godhet. Han tänkte på, att denne man varit hans fader och att denne man var död och han förblev kall.

Den sorg, han kände, var densamma, som han skulle känt inför varje annan människa, som han sett ligga död.

Men sorgen, den bittra sorgen, rymdes i detta rum. Tjänarinnan jämrade sig i ett hörn, kyrkoherden bad, och man hörde honom snyfta och läkaren torkade sina ögon. Till och med den döda kroppen fällde tårar.

Denne läkare, denne präst och denna kvinna betraktade Marius genom sina tårar utan att säga ett ord; det var han, som var främlingen. Föga rörd, kände sig Marius generad över situationen; han hade sin hatt i handen och lät den falla till golvet för att väcka det intrycket, att smärtan berövade honom förmågan att hålla fast den.

Samtidigt kände han något, som liknade samvetskval och han föraktade sig själv, för att han handlade, som han gjorde. Men var det hans fel? Han älskade ej sin far!

Översten efterlämnade ej något. Försäljningen av hans möbler täckte knappast begravningskostnaderna. Tjänarinnan fann ett papper, som hon lämnade till Marius. Skrivet med överstens hand läste han:

"För min son. Kejsaren utnämnde mig till baron på slagfältet vid Waterloo. Sedan bestred restaurationen min rätt till denna titel, som jag förvärvat med mitt blod; min son skall återtaga den och bära den. Det är självfallet, att han är den värdig."

Till sist hade översten lagt till dessa rader:

"Vid detta slag vid Waterloo räddade en sergeant mitt liv. Hans namn var Thénardier. Under senare år torde han ha haft ett litet värdshus i en by utanför Paris, i Chelles eller Montfermeil. Om min son träffar honom, skall han göra honom allt gott han kan."

Icke av kärlek till sin fader men på grund av den oklara vördnad, vi alltid så befallande känna

inför döden, tog Marius detta papper och gömde det.

Intet återstod av översten. Herr Gillenormand sålde hans värja och hans uniform till en klädmäklare. Hans grannar plundrade trädgården och berövade den dess mest sällsynta blommor. De återstående blevo törnen och snår eller dogo.

Marius hade ej stannat mera än tjugofyra timmar i Vernon. Efter begravningen återvände han till Paris samt fortsatte att studera juridik utan att vidare tänka på sin fader. Det var, som om denne aldrig hade levat. Det tog två dagar att begrava översten och tre att glömma honom.

Marius bar ett svart band om hatten. Det var det hela.

V.

HUR MAN BLIR REVOLUTIONÄR GENOM ATT BESÖKA MÄSSAN.

Marius hade behållit sin ungdoms religiösa vanor. En söndag gick han till mässan i Saint-Sulpice, till detta samma Den heliga jungfruns kapell, dit hans moster tagit honom med, när han var liten; emedan han denna dag var mera tankspridd och drömmande än vanligt, hade han satt sig bakom en pelare samt, utan att lägga märke till det, knäböjt vid en stol av ütrechtsammet, på vars rygg stod skrivet: Herr Mabeuf, kyrkovärd. Mässan hade knappast börjat, när en gammal man kom fram till Marius och sade:

— Min herre, detta är min plats.

Marius skyndade sig undan, och den gamle tog stolen.

När mässan var slut, blev Marius stående i sina tankar. Den gamle närmade sig honom på nytt och sade:

— Jag ber er om förlåtelse, min herre, att jag störde er nyss samt nu på nytt, men ni måste ha funnit mig förarglig och jag ber er att få ge en förklaring.

— Min herre, sade Marius, det är överflödigt.

— Visst icke! återtog den gamle, jag önskar ej, att ni skall ha en skev uppfattning av mig. Det är så, att jag håller av just denna plats. Jag tycker, att mässan blir högtidligare där. Varför? Jag skall säga er det. Emedan jag under flera år sett en präktig och tapper fader infinna sig just här var annan eller var tredje månad och emedan han ej hade någon annan möjlighet att få se sin son, därför att vissa familjebestämmelser lade hinder i vägen i andra fall. Han kom på det klockslag, då han visste att man tog gossen hit. Den lille anade aldrig, att hans fader var här. Han visste kanske ej ens, att han hade en fader. Fadern stod alltid bakom denna pelare för att ej bliva sedd. Han betraktade sitt barn och han grät. Han avgudade gossen, stackars man. Jag har själv sett det. Det är därför, denna plats har blivit liksom helgad i mina ögon, och jag har fått vanan att höra mässan därifrån. Jag föredrar

den framför den bänk långt framme, som jag har rätt till i egenskap av klockare. Jag har till och med blivit en smula bekant med den stackars fadern. Han hade en svärfar och en svägerska, som voro mycket rika, och vilka hotade att göra barnet arvlöst, om han, fadern, sökte träffa det. Han offrade sig för sin son, som skulle bliva rik och lycklig. Man skilde honom från denne på grund av politiska åsikter. Visserligen gillar jag politiska åsikter, men det finnes människor, som aldrig veta att draga gränsen i rätt tid. Herre Gud! Emedan en man varit med vid Waterloo, är han väl därför ej ett monstrum, och man skall väl för den skull ej skilja barn och far åt. Han var överste under Bonaparte. Jag tror, han är död nu. Han bodde i Vernon, där jag har en bror, som är kyrkoherde och hette något liknande Pontmarie eller Montpercy ... Han hade verkligen ett ordentligt ärr efter en sabel, denne Montpercy.

— Pontmercy, sade Marius i det han bleknade.

— Just så var det. Pontmercy. Känner ni honom kanske?

— Min herre, sade Marius, det var min fader.

Den gamle kyrkoherden knäppte samman händerna och utropade:

— O! Ni är hans son! Javisst, han bör ha blivit vuxen nu. Stackars barn, ni har verkligen haft en fader, som älskat er mycket!

Marius erbjöd den gamle sin arm och ledsagade honom hem. Dagen därpå sade han till Gillenormand:

— Vi äro några stycken, som ordnat ett jaktparti. Vill ni tillåta mig att vara borta i tre dagar?

— Fyra, sade morfadern, roa dig du!

Och i det han blinkade med ögat, sade han tyst till sin dotter:

— En liten kärlekshistoria!

VI.

VAD MÖTET MED EN KYRKOVÄRD INNEBAR.

Vart Marius skulle resa, få vi snart veta.

Marius var borta i tre dagar, återvände sedan till Paris samt gick raka vägen till juridiska fakultetens bibliotek, där han beställde fram de gamla årgångarna av "Moniteur".

Han läste "Moniteur", han läste allt om republiken och kejsardömet och "Minnena från Sankt Helena", alla andra memoarer, tidningar, bulletiner och proklamationer. Allt slukade han. Första gången han träffade på sin faders namn i en av den stora arméens bulletiner, gick han som i feber en hel vecka. Han gjorde visit hos alla de generaler, under vilka Georges Pontmercy hade tjänstgjort, bland andra greve H. Kyrkovärden Mabeuf, som han hade uppsökt på nytt, hade berättat honom om livet i Vernon och om överstens liv som pensionär, om hans blommor och om hans

ensamhet. Marius började undan för undan att lära känna denna ovanliga människa, på en gång mild och upphöjd, på en gång lejon och lamm, som hade varit hans fader.

Under det han sysslade med dessa studier upptogs alla hans tankar och alla hans timmar i så hög grad, att han nästan aldrig träffade herr Gillenormand. Han visade sig vid måltiderna men sedan fanns han aldrig hemma. Mostern knorrade, men herr Gillenormand smålog:

— Ack! Han har kommit i den ålder, då man tittar på flickor.

Stundom tillade den gamle:

— För tusan! Jag trodde, att det var ett tidsfördriv och det ser ut att urarta till en passion.

Det var verkligen en passion.

Marius höll på att lära sig att beundra sin far.

Samtidigt skedde en märklig förändring i hans tankevärld. Denna förändring skedde successivt och i flera omgångar. Eftersom många av våra samtida undergått samma utveckling, tro vi det nyttigt att närmare skildra de olika faserna steg för steg.

Denna historia, som han lärde känna, förskräckte honom.

Republiken, kejsardömet, detta hade hittills för honom varit blott avskräckande ord. Republiken, det hade varit en guilljotin i skymningen, kejsardömet en sabel i nattens mörker. Han hade börjat betrakta dessa ting och där han väntade sig mörker och kaos, hade han till sin oerhörda förvåning, som blandades med både fruktan och glädje, sett stjärnor tindra, namn som Mirabeau, Vergniaud, Saint-Just, Robespierre, Camille Desmoulins och Danton samt sett en sol gå upp, Napoleon. Han visste ej, var han var hemma. Han ryggade tillbaka, bländad av ljuset. När sedan häpnaden hade lagt sig och han vant sig vid strålarna, betraktade han händelserna utan svindel och människorna utan fasa. Revolutionen och kejsardömet avspeglade sig i ett glänsande ljus för hans inre öga, och han såg dessa händelser och dessa människor sammanfattade i två väldiga tilldragelser; republiken i återställandet av den civila rätten åt folket, kejsardömet i påtvingandet av den franska suveräniteten inom Europa. Ur revolutionen såg han folkets mäktiga gestalt fram-

räda och ur kejsardömet Frankrikes. Inför sig själv förklarade han, att allt detta hade varit gott.

Vi anse ej nödvändigt att påpeka vad som var överdrivet i denna första ögonblickets hastiga uppfattning. Vi fastställa endast tillståndet hos en själ på vägen mot klarhet. Framåtskridandet sker ej i en enda etapp. Sedan vi framhållit detta en gång för alla, fortsätta vi.

Han insåg nu, att han aldrig hittills hade förstått sitt land eller sin fader. Han hade känt varken det ena eller den andre, och hans ögon hade beslöjats av ett frivilligt valt mörker. Men nu såg han, och i det ena fallet beundrade han, och i det andra tillbad han.

Han fylldes av beklaganden och samvetsförebråelser och tänkte med förtvivlan, att han ej kunde yppa allt han nu kände för annat än en grav. Om ändå hans fader hade levat, om han ännu haft honom kvar, om Gud i sin mildhet hade tillåtit, att han ännu varit bland de levande, hur skulle han ej ha störtat sig till honom, hur skulle han ej ha ropat:

— Fader! Här är jag! Det är jag! Jag har samma hjärta som du!

Han skulle ha omfamnat hans vita huvud, fuktat hans hår med sina tårar, betraktat hans ärr, tryckt hans händer och kysst hans fötter. Varför hade hans fader dött så snart, innan han vederfarits rättvisa och innan hans son fått visa honom sin kärlek. Marius hjärta fylldes av ständiga suckar, och han sade varje ögonblick: — Ack!

Samtidigt blev han mera mogen och allvarlig, mera säker i sin tro och i sitt tänkande. Varje ögonblick nåddes han av en ny sanningens stråle. Hans inre liksom växte. Han förnam, att han tillfördes något nytt och detta nya var en fader och ett fädernesland.

När man har en nyckel, öppnas allt; så var det med Marius. Han började förstå det, som han hatat, han satte sig in i det som han avskytt. Han såg hädanefter klart den gudomliga och den mänskliga försynen i de stora ting, som man lärt honom att förbanna. När han tänkte på sina tidigare åsikter, som han dock hyste i går, syntes de honom så avlägsna, att han både harmades och smålog.

Från den nya uppskattningen av sin fader för-

des han helt naturligt till en ny uppskattning av Napoleon.

Men vi måste erkänna, att detta senare ej skedde utan svårighet.

Sedan barndomen hade han insupit 1814 års hat mot Bonaparte. Och alla restuarationens fördomar, intressen och instinkter strävade efter att vanställa Napoleon. Man avskydde honom mera än Robespierre. Restaurationen hade ganska skickligt utnyttjat folkets trötthet och mödrarnas hat. Bonaparte hade blivit ett slags monstrum av fabelaktiga dimensioner och för att framställa honom för folkets fantasi — vilken som vi framhållit liknar barnens — hade 1814 års parti låtit honom i tur och ordning uppträda under de mest förskräckande masker ända från den, som är fruktansvärd samtidigt som grandios till den, som är fruktansvärd och samtidigt grotesk, det vill säga från Tiberius till Croquemitaine. När man talade om Bonaparte, hade man alltså valet fritt att snyfta eller gapskratta, om blott hatet utgjorde bakgrunden. Marius hade aldrig haft andra tankar om denne man — så kallade man honom. De hade bevarats med den seghet, som utmärkte

honom. Det fanns hos honom en liten envis varelse, som hatade Napoleon.

När han läste historien, och framför allt när han studerade dokumenten och primärmaterialet, slets så småningom den slöja sönder, som i Marius ögon dolt Napoleon. Han skymtade något ofantligt och misstänkte, att han hittills misstagit sig i fråga om Bonaparte som i fråga om så mycket annat. Varje dag såg han klarare, och han började att sakta, steg för steg, först nästan med beklagande, sedan med hänförelse och liksom driven av en förtrollning, att klättra uppför en stege, som till en början vilade i dunkel men slutade med att stråla i entusiasmens bländande ljus.

En natt var han ensam i sin lilla vindskupa. Han hade ljuset tänt och läste med armbågen mot bordet vid sidan av det öppna fönstret. Allehanda drömmar kommo för honom och störde hans tankar. Vilket skådespel var ej natten. Man hör oklara ljud, utan att veta varifrån de komma. Man ser Jupiter, tolv hundra gånger större än vår jord, glöda som en brand, himlen är svart, stjärnorna glänsa och allt är förskräckande.

Han läste den stora arméens bulletiner, dessa

homeriska strofer skrivna på slagfältet. Hela kejsardömet visade sig för honom och han kände som en flod svälla inom sig och stiga över bräddarna; stundom föreföll det, som om hans fader var när honom och som en fläkt viskade i hans öra. Han blev underlig till sinnes, tyckte sig höra trummor, kanoner och trumpeter, bataljonernas taktfasta steg, kavalleriets dämpade och avlägsna galopp. Då och då betraktade han himmelen och i dess oändliga dunkel såg han de ofantliga stjärnegrupperna för att sedan återgå till sin bok, där han såg andra ofantliga händelser återuppstå. Han kände sig beklämd. Han var hänförd, darrande och flämtande, och plötsligt, utan att veta vad han gjorde eller vilken impuls han lydde, reste han sig upp, sträckte armarna mot fönstret, betraktade stadigt dunklet, tystnaden, oändligheten och utropade:

— Leve kejsaren!

Från och med nu var allt avgjort. Det jättestora trollet från Korsika — usurpatorn — tyrannen — detta monstrum, som var hans systers älskare — skådespelaren, som tog lektioner av Talma — giftmördaren från Jaffa — tigern —

Bounaparte — allt försvann och ersattes av en obestämd men strålande glans, i vilken på en ouppnåelig höjd skymtade en Cesars bleka marmorgestalt. För hans fader hade kejsaren ej varit annat än den älskade anföraren, som man offrar allt för; för Marius blev han något mera. Han blev den av ödet utsedde skaparen av det franska världsväldet som efterträdare till det romerska. Han blev den underbare arkitekten under en raserandets tid, en efterträdare till Karl den store, Ludvig XI, Henrik IV, Richelieu och Ludvig XIV samt välfärdsutskottet. Han hade utan tvivel sina fel och till och med sina brott, det vill säga att han var en människa, men han var upphöjd i sina fel, hans fläckar glänste och han var stark i sina brott. Han var en ödets man, som hade tvingat alla folk att säga:

— Den stora nationen.

Han var ännu mera; inkarnationen av själva det Frankrike, som med värjan i handen erövrade Europa samt behärskade en värld genom det ljus, det spridde. Marius såg i Bonaparte en strålande skepnad, vilken för alltid stod på vakt vid gränsen och bevakade framtiden. En despot men

en diktator, en despot, som hade sin motivering i en republik samt sammanfattade en revolution. Napoleon blev för honom mannen-folket, liksom Kristus var människan-guden.

Man finner, att han liksom alla neofyter gick till överdrift, att han kastade sig in i den nya tron och gick alldeles för långt. Hans läggning var sådan. När han en gång kommit ut på sluttningen, kunde han ej hejdas. Han greps av hänförelsen för värjan, som i hans själ förenades med entusiasmen för idéen. Han insåg ej, att han samtidigt med geniet beundrade styrkan, det vill säga att han skapade två delningar i sin avgudadyrkan, å ena sidan en för det gudomliga, å andra sidan en för det råa våldet. Och detta var ej det enda tillfälle, där han bedrog sig själv. Han godtog nu allt. Det finnes ett sätt att träffa på misstagen på vägen till sanningen. Han ägde nu en slags kolartro, som accepterade allt. På sin nya väg dömde han alla den gamla tidens handlingar med Napoleons ära som måttstock och glömde alla förmildrande omständigheter.

Men under alla förhållanden hade han tagit ett avgörande steg. Där han förut sett monarkiens

fall, såg han nu Frankrikes tronbestigning. Hela hans syn på tingen förändrades. Det som hade varit solens nedgång blev nu morgonrodnaden.

Allt detta skedde, utan att hans familj anade något.

När han hade fullbordat detta oförklarliga verk, när han helt lagt av bourbonernas och ultras klädnad, när han raderat bort aristokraten, jakobiten och rojalisten, när han helt och fullt blivit revolutionär, demokrat och nästan republikan, då gick han till en gravör samt beställde hundra visitkort med detta namn: Baron Marius Pontmercy.

Detta var blott en logisk konsekvens av den förändring, som skett med honom. Men emedan han ej kände någon och ej kunde dela ut dem till portvakter på måfå, stoppade han dem i sin ficka.

En annan naturlig följd av att han närmade sig sin fader och de ting, för vilka översten kämpat under tjugofem år var, att han avlägsnade sig från sin morfader. Vi ha redan nämnt, att han sedan länge ej tyckte om sin morfaders häftiga lynne. Det fanns redan mellan dem klyftan mellan en allvarlig ung man och en frivol och munter gub-

be. Gerontes glättighet gör alltid en melankolisk Werther förtvivlad. Så länge samma politiska åsikter och samma tankar hade förenat dem, hade det funnits en brygga, på vilken han kunde möta herr Gillenormand. När denna brygga försvann, gapade avgrunden. Och till detta kom, att Marius tänkte på att herr Gillenormand helt omotiverat hade obarmhärtigt ryckt honom från översten och på så sätt berövat barnet en fader och fadern ett barn.

På grund av sin medkänsla med fadern började Marius nästan att hysa motvilja mot sin morfader.

Men intet av allt detta visade Marius utåt. Han blev endast allt mera kylig, fåordig vid måltiderna samt var sällan hemma. När hans moster grälade på honom, var han mild som ett lamm och skyllde på sina studier, kurser, examina och kamrater. Och morfadern övergav ej sin osvikliga diagnos:

— Han är förälskad. Jag känner till saken.

Då och då var Marius borta över natten.

— Varför försvinner han på det sättet? frågade mostern.

Under en av sina alltid korta resor hade han besökt Montfermeil för att uppfylla den befallning, hans fader efterlämnat; han hade sökt efter sergeanten från Waterloo, värdshusvärden Thénardier. Denne hade gjort konkurs, krogen var stängd, och man visste ej vad det blivit av honom. För dessa efterforskningars skull var Marius borta i fyra dygn.

— Det är uppenbart, sade morfadern, att han börjat leva oordentligt.

Man hade trott sig finna, att han på sitt bröst och under skjortan bar något i ett svart band om halsen.

VII.

EN ANING TILL KURTIS.

Vi ha förut talat om en lansiär.

Det var en nevö i andra hand till herr Gillenormand på fädernesidan, som helt utom familjen och den husliga härden förde ett garnisionsliv. Löjtnant Theodule Gillenormand fyllde alla krav på att vara vad man kallar en trevlig officer. Han hade en figur som en flicka, ett bedårande sätt att släpa på den segerrika sabeln, och hans mustascher hade den rätta krökningen. Han besökte mycket sällan Paris, så sällan, att Marius aldrig hade sett honom. De två kusinerna kände varandra blott till namnet. Vi tro oss redan ha sagt, att Theodule var fröken Gillenormands favorit, och att hon föredrog honom, emedan hon träffade honom så sällan. Det är tillräckligt att ej träffa en människa för att tillskriva henne alla förträffligheter.

En morgon hade fröken Gillenormand den äldre återvänt hem så upprörd, som hennes mildhet tillät henne att bli. Marius hade just hos sin morfader begärt tillåtelse att företaga en kortare resa, som han ämnade starta redan samma afton.

— Res! hade morfadern svarat och herr Gillenormand hade för sig själv med höjda ögonbryn tillagt: Han har fått recidiv.

Fröken Gillenormand hade alldeles förbryllad stigit upp till andra våningen samt utropat:

— Det är för starkt! Men vart tänker han fara?

Hon anade en mer eller mindre förbjuden förbindelse, en kvinna i skymningen, ett rendez-vous, en hemlighet, och hon skulle ej varit ledsen över att ha fått korn på saken. Att avsmaka en hemlighet är som en primör och de heliga förakta ej detta. Hos varje bigott finnes det en tydlig förkärlek för skandaler.

Hon kände alltså ett visst begär efter en saftig historia.

För att avleda denna nyfikenhet, som störde henne en smula, hade hon tagit sin tillflykt till sina talanger samt börjat med ett av de under kejsardömet och restaurationen moderna broderierna,

vilkas mönster liknade de höga hjulen på en tillbury. Det var ett tråkigt arbete, och arbeterskan var allt annat än glad. Hon hade hållit på med det i flera timmar, när dörren öppnades. Fröken Gillenormand lyfte upp näsan och såg löjtnant Theodule, som gjorde honnör. Hon utstötte ett skri av lycka. Man kan vara gammal, man kan vara pryd och from och faster, men det är alltid trevligt att se en lansiär komma in i rummet.

— Är du här, Theodule! utropade hon.

— I förbifarten, faster.

— Omfamna mig då!

— Så ja! sade Theodule.

Och han omfamnade henne. Fröken Gillenormand gick till sin sekretär och öppnade den.

— Du stannar väl åtminstone veckan ut hos oss?

— Jag reser i afton, faster.

— Omöjligt.

— Matematiskt säkert.

— Stanna, min Theodule, jag ber dig.

— Hjärtat säger ja, men permissionssedeln säger nej. Det är så enkelt. Vi byta garnison. Vi lågo i Melun och skola till Gaillon. Därför

måste vi passera Paris. Jag har sagt: jag har gått för att besöka min faster.

— Och se här för ditt besvär.

Hon gav honom tio guldmynt.

— Ni menar för mitt nöje, kära faster.

Theodule omfamnade henne för andra gången och hon hade den glädjen att känna hans mustascher snudda vid sin hals.

— Kommer du att rida med regementet hela vägen? frågade hon.

— Nej, faster. Jag höll på att jag skulle få träffa dig. Min kalfaktor tar min häst och jag reser med diligensen. Det var sant, jag måste fråga dig om en sak.

— Vad då?

— Min kusin Marius Pontmercy reser ju också?

— Hur vet du det? frågade fastern, som plötsligt kände sig nyfiken i högsta grad.

— När jag kom, gick jag till diligensen för att beställa plats.

— Och då?

— En resande hade då redan beställt plats på taket. Och jag såg hans namn.

— Vilket namn?

— Marius Pontmercy.

— Den rucklaren! utropade fastern. Din kusin är ej en rangerad karl som du. Och att tänka sig, att han skall tillbringa hela natten i diligensen!

— Jag också.

— Men du är tvungen till det.

— Visst tusan, sade Theodule.

— Nu hände något med fröken Gillenormand. Hon fick en idé. Om hon varit en man, skulle hon slagit sig för pannan. Hon vände sig till Theodule:

— Vet du, att din kusin ej känner igen dig?

— Det gör han ej. Jag har sett honom, men han har aldrig värdigats lägga märke till mig.

— Och ni komma att resa tillsammans?

— Han på taket och jag i vagnen.

— Vart går denna diligens?

— Till Andelys.

— Det är alltså dit Marius far?

— Såvida han ej, som jag, stannar på vägen. Jag stiger av vid Vernon för att fortsätta till Gaillon. Jag vet intet om Marius' resplan.

— Marius! Vilket obehagligt namn! Varför har man kallat honom Marius? Och när du heter Theodule!

— Jag skulle vilja heta Alfred, sade officeren.

— Hör på, Theodule.

— Jag lyssnar, faster.

— Noga!

— Noga.

— Är du med?

— Ja.

— Marius är ofta borta.

— Ah!

— Om nätterna.

— Oh!

— Vi skall taga reda på vad som ligger bakom detta.

— Theodule svarade med lugnet hos en härdad man:

— Vilken skojare.

Och med detta trygga skratt, som uttrycker den största säkerhet, tillade han:

— En flickunge.

— Det är klart, sade hans faster, som trodde sig höra herr Gillenormand tala och som fann, att

hon var fullkomligt övertygad tack vare detta ord flickunge, som av Theodule uttalades på nästan samma sätt som av herr Gillenormand. Hon fortsatte:

— Låt oss roa oss ett tag! Följ efter Marius! Han känner dig ej så det går lätt. Eftersom det finnes en flickunge med i spelet, så försök att få se henne. Och skriv sedan till oss om saken. Det kommer att roa din farfar.

Theodule hade ingen överdriven smak för sådana saker, men han kände sig rörd av de tio guldmynten och trodde sig skymta en fortsättning på dem. Han åtog sig därför uppdraget och sade:

— Som ni vill, faster. Och tillade för sig själv: Nu har jag blivit duenna.

Fröken Gillenormand omfamnade honom.

— Du, Theodule, skulle aldrig ställa till något sådant. Du är disciplinerad, du måste följa orderna, du är en pliktens man, och du skulle aldrig lämna din familj för att besöka en sådan varelse.

Lansiären gjorde en grimasch, värdig en Cartouche, om han berömts för sin ärlighet.

Kvällen efter detta samtal steg Marius upp i diligensen, utan att ana att han var övervakad.

Och det första spionen gjorde var att somna. Sömnen var djup. Argus snarkade hela natten.

Vid daggryningen ropade kusken:

— Vernon! Uppehåll i Vernon!

Löjtnant Theodule vaknade.

— Gott, mumlade han halvsovande, det är här jag skall stiga ur.

Så småningom klarnade hans minne, han tänkte på sin faster, på de tio guldmynten och på sitt uppdrag att skildra Marius uppförande. Detta kom honom att skratta.

— Han är kanske ej kvar i diligensen, tänkte han, i det han knäppte sin uniformsrock. Han har kunnat stiga ur vid Poissy eller Triel och han har kunnat göra det vid Meulan eller Mantes eller Rolleboise eller rest ända till Pacy med möjlighet att vika av till vänster till Ereux eller åt höger till Laroche-Guyon. Följ efter den, kära faster! Vad skall jag skriva till den gamla kvinnan?

I detta ögonblick steg ett par svarta byxor ned från taket och visade sig utanför vagnens rutor.

— Kan det vara Marius? frågade sig löjtnanten.

Det var Marius.

En bondflicka stod vid vagnen tillsammans med postiljoner och hästar samt erbjöd de resande blommor.

— En blomma åt er sköna, ropade hon.

Marius gick fram till henne och köpte hennes vackraste blommor.

— För tusan, sade Theodule, det här börjar intressera mig. Vem tänker han skänka de där blommorna? Till en sådan bukett behövs det verkligen en vacker kvinna. Jag måste få se henne.

Nu var det ej blott på grund av sitt uppdrag utan även av nyfikenhet, som en hund, vilken jagar för egen räkning, som han följde Marius.

Marius lade ej märke till Theodule. Eleganta kvinnor stego ur diligensen, men han såg dem icke. Han tycktes ej se något omkring sig.

— Han måtte vara riktigt förälskad! tänkte Theodule.

— Härligt, sade sig Theodule. Kyrkan! Ett möte kryddat av en smula mässa är alltid trevligt. Intet är så utsökt som ett ögonkast i den gode Gudens närvaro.

Marius ställde stegen mot kyrkan.

När han kommit fram till kyrkan, gick Marius ej in utan runt ett hörn av absiden.

— Mötet är ute, sade Theodule. Låt oss titta på flickebarnet.

Han gick försiktigt på tå mot det hörn, bakom vilket Marius försvunnit.

Där blev han stående häpen.

Med pannan i händerna hade Marius böjt knä vid en grav. Han hade lagt sin bukett på den. Vid den ena ändan av graven stod det ett svart träkors med detta namn i vita bokstäver: Översten baron Pontmercy. Man kunde höra Marius snyfta.

Flickungen var en grav.

VIII.

MARMOR MOT GRANIT.

Det var denna plats, Marius besökt första gången han reste från Paris. Det var hit han återvänt, varje gång som herr Gillenormand sade:

— Han sår sin vildhavre.

Löjtnant Theodule blev alldeles förbryllad av detta oväntade möte med en grav; han kände sig obehagligt berörd och ur stånd att analysera sina egendomliga känslor, vilka utgjordes av vördnad för graven blandad med vördnaden för en överste. Han ryggade tillbaka och lämnade Marius ensam på kyrkogården, och det fanns en aning av disciplin i denna tillbakadragenhet. Döden visade sig för honom med stora epåletter och han ägnade den nästan en militärisk hälsning. Då han ej visste, vad han skulle skriva till sin faster, beslöt han sig för att ej skriva något alls. Troligen skulle ej Theodules forskningar rörande Marius' kärleksaffärer resultera i nå-

got alls, om ej förhållandena i Vernon omedelbart träffat på ett motstånd i situationen i Paris.

Marius återvände från Vernon tredje dagen efter sin avresa, steg av vid sin morfaders bostad och utmattad av två sömnlösa nätter i diligensen sökte han omedelbart ersättning för den felande sömnen, gick genast upp på sitt rum och hade ej ens tid att taga av sig sin resrock och hann knappast taga av sig det svarta band, som han alltid bar om halsen, innan han gick i badet.

Herr Gillenormand, som alltid steg upp tidigt i likhet med alla äldre personer, vilka befinna sig väl, hörde honom komma hem och skyndade sig så fort hans gamla ben kunde bära honom upp till den vindsvåning, som Marius bebodde. Han ville omfamna honom samt få en del upplysningar om hans färd.

Men det hade tagit kortare tid för ungdomen att stiga nedför trappan än för ålderdomen att stiga uppför den, och när herr Gillenormand kom in i rummet, fanns det ingen där.

Sängen var orörd, och på den låg helt öppet en redingote och ett svart band.

— Jag tycker bättre om det, sade herr Gillenormand.

Ett ögonblick senare kom han in i den salong, där fröken Gillenormand den äldre satt vid sin sybåge.

Hans entré var en triumfators.

I ena handen höll herr Gillenormand redingoten och i den andra det svarta bandet, och han utropade:

— Seger! Vi hålla på att genomskåda hemligheten! Vi börja på att pejla djupet av vårt svarta fårs förvillelse. Jag har porträttet!

I själva verket fanns det en svart medaljong i den svarta kedjan.

Den gamle tog medaljongen, betraktade den ett ögonblick, innan han öppnade den med en vällustig min, som om han vore en stackars uthungrad djävul, som framför sig såg en delikat middag, vilken ej var avsedd för honom.

Det är uppenbart, att detta är ett porträtt! Sådant känner jag till! Det är en sak, som man helt ömt bär vid hjärtat! Vad pojkarna kan vara dumma! Och så är det väl ett vanligt stycke,

som antagligen kommer honom att darra. Nutidens ungdom har så dålig smak!

— Låt oss se efter! sade hans äldsta dotter.

Man öppnade medaljongen genom att trycka på en fjäder. I den fanns intet annat än ett papper, som var noga sammanviket.

— Det ena eller det andra, sade herr Gillenormand, i det han brast ut i ett gapskratt. Jag vet vad det är! Ett kärleksbrev!

— Låt oss läsa det! sade fastern.

Hon tog på sig sina glasögon. De vecklade upp papperet samt läste följande:

"För min son! — Kejsaren har på slagfältet utnämnt mig till baron, det var vid Waterloo. Sedan har restaurationen bestritt min rätt till denna titel, som jag förvärvat med mitt blod, men min son kommer att bära den. Det är uppenbart, att han kommer att vara den värdig."

Det är omöjligt att skildra vad fadern och dottern kände i detta ögonblick. De voro som förstenade av andedräkten från en död. De utbytte ej ett ord. Men herr Gillenormand sade för sig själv:

— Det är stråtrövarens stil!

Mostern undersökte papperet, vände det åt alla håll samt lade det tillbaka i lådan.

I samma ögonblick föll ett avlångt, i blått papper inslaget paket ur redingotens ficka. Fröken Gillenormand tog upp det samt öppnade det. Det var Marius' hundra visitkort. Hon räckte dem till herr Gillenormand, som läste:

"Baron Marius Pontmercy."

Den gamle ringde. Nicolette kom. Herr Gillenormand tog bandet, skrinet och redingoten, kastade allt på golvet samt sade:

— Tag bort de här struntsakerna!

En lång timma tillbragtes under den djupaste tystnad. Den gamle mannen och den gamla flickan sutto med ryggarna mot varandra samt tänkte båda på samma sak. Efter en timma sade moster Gillenormand:

— Det var underligt!

Några minuter senare kom Marius. Han återvände från sin resa. Innan han hunnit över tröskeln, lade han märke till att morfadern hade ett av hans visitkort i handen; den gamle utropade med sin

gammaldags, borgerliga pondus och helt hånfullt, liksom om han sade något förkrossande:

— Se här! Se här! Du har blivit baron! Jag frambär mina lyckönskningar! Vad är meningen med allt detta?

Marius rodnade lätt och svarade:

— Det betyder, att jag är min faders son.

Herr Gillenormand blev hastigt allvarsam och sade med hård röst:

— Din fader, det är jag.

— Min fader, återtog Marius med sänkt blick och allvarligt utseende, var en ödmjuk hjälte, som ärofullt tjänade republiken och Frankrike och som var en stor man i den på bragder rikaste historia, människor skapat. Under ett kvarts sekel levde han i bivack, i regnet från kulor och mitraljöser, i snöglopp och smuts och regn; han var en man, som tog tvenne fanor och mottog tjugo blessyrer samt dog ensam och övergiven och som aldrig begått något annat fel än att älska två otacksamma, sitt land och mig.

Detta var mera än herr Gillenormand kunde uthärda. Vid ordet republiken hade han rest sig upp eller, för att säga sanningen, stramat upp

sig. Varje ord, Marius sagt, hade återspeglats på den gamle rojalistens ansikte, som verkat, som om det mottagit en örfil. Han började med att se dyster och harmsen ut och slutade med att rodna, att antaga purpurns färg samt likna ett flammande bål.

(Forts. i sjunde bandet.)